

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI**

**KAZAKİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK SONRASI
DİNLER VE PROTESTAN MİSYONERLİĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Amanzhol KHAVDOLDOY

BURSA - 2019

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİH BİLİM DALI**

**KAZAKİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK SONRASI
DİNLER VE PROTESTAN MİSYONERLİĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Amanzhol KHAVDOLDOY

**Danışman
Doç. Dr. Bülent ŞENAY**

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 701521060 numaralı Amanzhol Khavdoldoy'un hazırladığı "KAZAKİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK SONRASI DİNLER VE PROTESTAN MİSYONERLİĞİ" konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 08.07.2019 günü 13:00 – 14:30 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Doç. Dr. Bülent Şenay

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Dursun Ali AYKIT
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR
Bursa Uludağ Üniversitesi

Tarih

08.07.2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih 25/06/2019

Tez Başlığı / Konusu: KAZAKİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK SONRASI DİNLER VE PROTESTAN MİSYONERLİĞİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 97 sayfalık kısmına ilişkin, 25/06/2019 tarihinde şahsım tarafından *TURNITIN* adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 3'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

25.06.2019

Adi Soyadı: AMANZHOL KHAVDOLDYOY
Öğrenci No: 701521060
Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
Programı: YÜKSEK LİSANS
Statüsü: Y.Lisans Doktora

DOÇ. DR. BÜLENT ŞENAY
25.06.2019

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “KAZAKİSTAN’DA BAĞIMSIZLIK SONRASI DİNLER VE PROTESTAN MİSYONERLİĞİ” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

10.07/2019

Adı Soyadı: AMANZHOL KHAVDOLDOY

Öğrenci No: 701521060

Anabilim Dalı: FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

Programı: YÜKSEK LİSANS

Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Amanzhol KHAVDOLDOY

Üniversite : Uludağ Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim dalı : Felsefe ve Din Bilimleri

Bilim Dalı : Dinler Tarihi

Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi

Sayfa sayısı:

Mezuniyet Tarihi :/..../20.....

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Bülent ŞENAY.

KAZAKİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK SONRASI DİNLER VE PROTESTAN MİSYONERLİĞİ

Bu araştırmada, genelde Kazakistan'da faaliyet gösteren dinler ve özelde ise Protestan misyonerliği hakkında bilgi verilmiştir. Bir ülke topraklarında faaliyet gösteren dinleri iyi anlayabilmek için giriş ilgili ülkenin tarihi hakkında bilgi sahibi olunması gerekir. Bu düşünceden hareketle giriş bölümünde Kazakistan Devleti'nin tarihi ile ilgili malumat verilmiştir. Tezin birinci bölümünde ülkedeki dini yapı, ülkenin dinlere yönelik politikası hakkında bilgilendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümünde İslam, Hristiyanlık, Yahudilik ve Budizm gibi dinlerin tarihi ve bugünü üzerine odaklanılmış ve ek olarak Katolik ile Rus Ortodoks mezhebinin yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerinden bahsedilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, konu başlığı olarak seçilen Protestan mezhebi hakkında daha detaylı bir şekilde bilgi verilmiştir. Protestan mezhebi, ortaya çıkışından günümüze kadar farklı gruplara bölünerek dünyanın her tarafında misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür. Öyle ki Orta Asya'da hem konum olarak büyük bir öneme haiz hem de doğal kaynaklar bakımından zengin olan Kazakistan topraklarında Protestan grupları aktif bir şekilde misyonerlik yapmışlardır. Tezde, ülkede misyonerlik faaliyetlerinde bulunan ve önemli Protestan misyonerlik grupları ayrı ayrı ele alınmıştır. Bu grupların Kazakistan topraklarına gelişi, tarihsel süreci ve bugünü ele alınmış ve misyoner grupların izlediği metotlar ve düzenlediği faaliyetler hakkında bilgi verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kazakistan, İslam, Hristiyanlık, Rus Ortodoks, Protestan, Misyoner

ABSTRACT

Name and Surname : Amanzhol KHAVDOLDOY

University : Uludağ University

Institution : Institute of Social Science

Department : Philosophy and Religious Studies

Branch : History of Religions

Degree Awarded : Master's Thesis

Page Number :

Degree Date :/..../20.....

Supervisor : Bülent ŞENAY, Associate Professor of History of Religion

MISSION OF PROTESTANTS AND RELIGIONS IN KAZAKHSTAN SINCE THE INDEPENDENCE

This research contains information about the religions in Kazakhstan and Protestant mission in general. In order to understand the religions clearly, first of all, general information about the history of Kazakhstan has been given. Then, the informations about the religious structure in the country, the politics towards the religion are provided, also the history and the present situations of the religions such as Islam, Christian, Judaism and Buddhism are touched. In addition, the missionary activities of the Catholic and Russian Orthodox schools are also mentioned.

In the third part of the thesis, more detailed information is given about Protestant sect which is selected as the main topic. The Protestant sect has been divided into many different groups from the first days until the present and has carried out missionary activities throughout the world. In Central Asia, Protestant groups have been actively missionary in the territory of Kazakhstan, which has a great importance both in terms of location and rich in natural resources. In the thesis, Protestant missionary groups, which are considered to be important in the missionary activities in the country, are handled separately. Information about the arrival, historical process and present of these groups to the territory of Kazakhstan has been made and also details have been presented to the reader about the methods and activities carried out by the missionary groups.

Key Words: Kazakhstan, İslam, Christianity, Protestant, Ortodox, Mission

KISALTMALAR

A.B.D	Amerika Birleşik Devletler
A.g.e.	adı geçen eser
A.g.m.	adı geçen makale
A.g.t.	adı geçen tez
BDT	Bağımsız devlet topluluğu
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
EHB	Evanjelik Hristiyan Baptistler
KMDB	Kazakistan Müslümanları Din Başkanlığı
KMEB	Kazakistan Milli Eğitim Bakanlığı
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
ROK	Rus Ortodoks Kilisesi
s	sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
UNESKO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür
Vb.	ve başka
vs	ve sair
YGA	Yedinci Gün Adventistleri
Yy.	Yüz yıl

ÖNSÖZ

Bu araştırma, Kazakistan'da var olan ve misyonerlik faaliyetleri gösteren dinlerin geçmişi ve bağımsızlık sonrasındaki durumları hakkında bilgiler vermekte; yaklaşık bir asır süren ateistik düşüncenin Kazakistan topraklarındaki hâkimiyeti ve halka uygulanan dinsizleştirme politikaları sonucu manevi hüsrana uğrayan Kazak halkının, bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte başlayan din arayışları sürecinde karşılaştıkları dinler ve dini akımlar hakkında bilgi verme amacını taşımaktadır. Araştırma İslam, Hristiyanlık, Yahudilik ve Budizm gibi dinlerin Kazakistan topraklarında zuhur edişini, bu dinlerin geçmişi ve bugünü hakkındaki bilgileri de içermektedir. Özellikle Protestan mezhebine bağlı dini grupların bağımsızlık sonrası yürüttükleri misyonerlik çalışmalarının tarihi seyri ve kullandıkları metotlar hakkında bilgiler verilmesi amaçlanmaktadır.

Seçtiğimiz konu hakkında yapılmış kapsamlı araştırma bulunmamasından ve var olan kaynaklara erişmede yaşanan sıkıntılardan dolayı ikinci kaynak kullanma mecburiyetinde kaldığımı da belirtmek isterim.

Öncelikle tez konumu seçerken isteklerimi göz önünde bulundurup kıymetli bilgi, birikim ve tecrübeleriyle bana her konuda yardımcı ve yol gösterici olan tez danışmanım Doç. Dr. Bülent ŞENAY hocama ve Türkiye'de bulunduğum süre zarfında benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Yrd. Dr. Hidayet PEKER hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Amanzhol KHAVDOLDOY

Bursa – 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
YEMİN METNİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
KAZAKİSTAN’IN BAĞIMSIZLIK SONRASI DİNİ YAPISI VE DİN POLİTİKASI	4
1. KAZAKİSTAN TARİHİNE DAİR.....	4
2. KAZAKİSTAN’IN DİNİ YAPISI	5
3. ETNİK YAPISI	8
4. DİN POLİTİKALARI	9
4.1 Din ve Devlet İlişkisi	10
4.2 İnanç Özgürlüğü	12
4.3 Dini Eğitim	15
4.4 Kazakistan’da Dinlerarası Diyalog.....	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
KAZAKİSTAN’DA FAALİYET GÖSTEREN DİNLER	21
1. İSLAM	23
2. HRİSTİYANLIK	37
2.1 Rus Ortodoks Hristiyanlık	43
2.2 Katoliklik	52
3. BUDİZM	55
4. YAHUDİLİK	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	60
PROTESTAN MİSYONERLİK	60
1. MİSYONERLİĞİN TANIMI VE TARİHİ	60
2. KAZAKİSTAN’DAKİ PROTESTAN MİSYONER GRUPLARI	62

2.1 Pentekostalister (Ellinci Gün Hristiyanları).....	67
2.2 Baptistler.....	71
2.3 Mennonitler.....	74
2.4 Metodistler.....	76
2.5 Mormonlar.....	77
2.6 Yedinci Gün Adventistleri.....	79
2.7 Presbiteryenler.....	81
2.8 Yehova Şahitleri.....	84
SONUÇ.....	88
KAYNAKLAR.....	92

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin başlamasıyla birlikte insan için vazgeçilmez bir unsur olarak varlığını sürdüre gelen din, insan yaşamını yönlendiren ve ona ışık tutan ilahi bir mesajdır. Geçmişten bugüne kadar hayatı kolaylaştırmak, ona itaat etmeyi ve doğru yaşamayı öğretmek veya hatırlatmak için Allah (cc), peygamberler vasıtasıyla ilahi mesajlar göndermiştir. Din insanlığa hoşgörü, doğruluk, dürüstlük gibi birçok ahlak kurallarını öğretmektedir.

Zaman ilerledikçe yeryüzünde pagan inanışlar veya beşeri dinler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dinlerin ekseriyeti sadece kendi düşünce ve inancını doğru sayarak ötekilere karşı zulüm ve zorbalık kullanarak kendi inançlarını benimsetmeye çalışmışlardır. Din adına pek çok savaşlar yapılmış ve bu yüzden çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.

İnsanlık için bir yaşam tarzı olan din, bazı devletler tarafından bir menfaat aracı olarak kullanılmıştır. Bu devletler daha da ileri giderek bunu bir sömürge kuralına çevirerek yaptıklarını meşru hale getirmeyi amaçlamıştır. İngiltere'nin Hindistan'ı, Fransa'nın Cezayir'i, ABD'nin Afrika ülkelerini, Rusya'nın da Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini sömürürken aynı şekilde dini kullanarak yaptıkları sömürüyü kendilerince meşrulaştırdıkları görülmektedir.

Rusya, Orta Asya ve özellikle zengin yeraltı madenleriyle ön plana çıkan Kazakistan topraklarını sömürmek için bazı Hıristiyan din adamlarını göndermiştir. İlk olarak XVIII. yüzyılın sonuna doğru Kazakistan sınırları içerisinde Rusya'nın desteğiyle bir kilise kurulmuştur. Bu kilisedeki din adamlarının asıl amacı, dini yaymaktan ziyade daha çok Kazak halkı hakkında bilgi toplamaktı. O zamanlar gerek iç savaş gerekse dışarıdan gelen düşmanların saldırılarıyla Türkî halklar zayıf düşmüştü. Yaklaşık bir asır süren bu uzun zamandan sonra Rusya, ciddi bir şekilde sömürge faaliyetleri göstererek Türkî halkların topraklarına el koymuş ve bundan sonra bu halklar için karanlık çağ başlamıştır.

Sözde komünist olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) her hangi bir dinden yana tavır almayacağını belirtmesine rağmen gizli olarak Hristiyan dinini yaymaya başlamıştı. İslam dinine karşı sert bir tavır alan SSCB, halkın İslam ile ilgili en küçük bir söylenti ya da hareketini fark ettiği anda onlara ağır cezalar uygulamış veya onları sürgüne göndermiştir. Coğrafi konum olarak Rusya'nın komşusu olan Kazakistan, Türkî devletler arasında SSCB'nin yaptırımlarından en çok etkilenen ve sömürüye en fazla maruz kalan halk olmuştur. SSCB Kazak halkının hem dillerini hem de dinlerini unutturmak adına çok çaba sarf etmiş ve kısmen de bu hususta başarılı olmuştur. İslam dinini tamamen yok edememiş fakat onu çok farklı yöne doğru yönlendirmiştir. Mescitler ve medreseleri harap etmiş, yerine de kiliseler inşa etmiş ve halka Ruslaştırma politikası uygulamıştır. Ruslaştırma politikası ise hem halkı asimile etmek hem de halkın Hristiyan dinine mensup olmasını sağlamak amacıyla uygulanmaktaydı.

Yaklaşık bir asır süren karanlık çağ, SSCB'nin dağılmasının ardından Türki Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla sona yaklaştı. Kazakistan halkı da 1991 yılında bağımsızlığını kazanmıştır. Her ne kadar bağımsız olsa da hala Rusya devleti tarafından gözetlenmekteydi. Ülkede bağımsızlık sonrası dini anlamda manevi boşluklar oluşmaya başlamıştı. Bunu fırsat bilen Hristiyan firkaların misyonerleri ülkeye akın akın gelmeye başlamıştı. Ekonomik olarak sıkıntı çeken Kazakistan, dışarıdan gelen veya içeride mevcut olan dinlere sınırlama koymamış; hatta ilk başlarda takibatını dahi yapamamıştır. Ancak kendi maddi sıkıntılarını giderdikten sonra manevi alana özen göstermeye başlayabilmiştir.

Kazakistan laik bir yönetim sistemini benimsediğinden dolayı herhangi bir dine yandaş olmayacağını belirtmekteydi. Laik yönetimin verdiği avantajlarla halen memleket içinde birçok gayri İslami dinler faaliyetlerini yürütmektedir. Özellikle Hristiyan misyonerler yoğun bir şekilde çalışmaktadırlar. Rus Ortodoksları ile beraber Protestan misyonerleri de dinlerini yaymaktadırlar. Bağımsızlık sonrasında Protestanların daha hızlı bir şekilde yayıldığı görülmektedir. Bunun sebebi ise önceden Kazakistan topraklarında sınırlı haklara sahip Protestanların dışarıdan maddi yardım almasıdır. Ayrıca yurt dışından eğitim aldıktan sonra ülkeye geri gelip misyonerlik yapanlar da mevcuttur.

Bu alışmada Kazakistan'ın özellikle bağımsızlığından sonraki sürecin ele alınmasının sebebi, İslamiyet dışındaki dinlerin Kazakistan'da neyi amaçladıkları ve nasıl bir çalışma yürüttükleri hakkında bilgilendirme yapmaktır ve bu husus tezin hedefidir. Araştırmada öncelikle konuyu daha iyi anlatabilmek için Kazakistan tarihi hakkında kısa bir bilgilendirme yapılarak ülkede şu anda faaliyet gösteren dinler hakkında genel bilgiler vermeye çalışıldı. Daha sonra ise araştırmanın asıl konusu olan Hristiyan misyonerler hakkında ve özellikle de Protestan misyonerliği hakkında bilgiler verildi. Bu çalışmada deskriptif tarih metodu kullanılmıştır.

Kazakistan'da Protestan misyonerlerini araştırmadaki en önemli sebeplerin başında, konu hakkında yok denilecek kadar az araştırmanın olmasıdır. Bu konudaki araştırmaların az olmasının sebebi, bu tür Hristiyan misyonerlerin gizli faaliyet yürütmeleri ve dışarıya pek fazla bilgi vermemeleridir. Bu durum ise kaynak bulmada ve var olan kaynaklara ulaşmada büyük bir engel olarak durmaktadır. Bununla birlikte bu araştırmada, Rusça, Kazakça ve İngilizce dillerinde yapılmış çalışmalardan da yararlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SONRASI DİNİ YAPISI VE DİN POLİTİKASI

1. KAZAKİSTAN TARİHİNE DAİR

Kazakistan'ın kadim tarihi, M.Ö III-II. yüzyıllarında, Volga ile Altaylar arasında yaşayan göçebe halkın tarihidir.¹ Türk boylarından olan Kazaklar, XV. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'da yaşayan boyları toplayarak Kazak Hanlığını kurmuştur. Kazak kelimesi *hür, cesur, yiğit, serbest, özgür* anlamlarına gelmektedir.²

Kazak Hanlığının kurucusu olarak bilinen Kerey ve Canibek Hanlar, 1457 yılından sonra, Özbek Hanlığından tamamen ayrılarak Kazak boyunun temelini oluşturmuşlardır. İlk Birleşik Kazak Hanlığı XVI. asırda Kasım Han (1503 – 1523) tarafından kuruldu. Hızla artan Kazak nüfusu XVII. asrın sonlarına doğru bugünkü Kazakistan sınırlarına kadar yayıldı.³

1731 yılından itibaren Kazak halkı Çarlık Rusya'nın sömürgesine maruz kaldı. 1917 yılında ise Çarlık Rusya'nın yıkılmasıyla SSCB'nin himayesi altına geçti. 1986 yılına kadar Kazakistan topraklarında zaman zaman ayaklanmalar olmuş fakat Rus Hükümeti tarafından bastırılmıştır. 1986 yılında artık hepsi üst üste yığılan Rusların üst düzey makamlara getirilmesi, ekonomik sıkıntılar ve insan hürriyetinin sınırlandırılması gibi problemler Kazaklar için hayatı çekilmez kılmıştır. Rusçanın okullarda ve

¹ S.G. Klyashtorny, T.İ Sultanov, Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı, Selenge, İstanbul: 2003, s.11.

² Zardyhan Kyanatuli, Kazak Memleketi jane Joşı han, Astana: 2004,ss. 310 – 313.

³ K. R. Amanolov, Türkî Halıkların Tarihi, C. I, Almatı: 2005, s.140.

üniversitelerde öğretim dili yapılması, Kazak dilinin kaybolma endişesi, yönetim kadrolarına tamamen Rusların tayin edilmesi ve bunun gibi pek çok başka nedenler Kazak halkını bütünüyle ayaklanmaya sevk etmiştir. 1990 yılının başına kadar isyan ve ayaklanmalar bir şekilde durdurulmuşsa da gün geçtikçe zayıflayan Sovyetler Birliği, Kazak halkının bağımsız devlet kurmasına engel olamamıştır.

1 Aralık 1991 yılında yapılan halk oylamasıyla Nursultan Nazarbayev ilk Kazakistan devlet başkanı olarak seçilmiştir. 16 Aralık 1991’de ise Kazakistan, bağımsızlığını resmi olarak duyurmuştur. Kazakistan’ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke ise Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Geçen bu 25 yıllık sürede Kazakistan çok hızlı bir şekilde büyümeyi başarmakta ve günümüzde Orta Asya’da parlayan bir yıldız olarak adından söz ettirmektedir.⁴

2. KAZAKİSTAN’IN DİNİ YAPISI

İnsanlık tarihinde her zaman dinin önemli bir rolü olmuştur. Çünkü din, insanlar için bir yaşam tarzıdır. Kazakistan toprakları da tarih boyunca çok farklı dinlere ev sahipliği yapmıştır. İpekyolu ile gelen tüccarlarla beraber birçok misyoner ülke topraklarına gelmiştir. İpekyolu’nun hem ticari hem de siyasi olarak büyük bir önem taşıyor olması Orta Asya’yı her türlü dinin kesiştiği bir coğrafya yapmıştır. İlk başlarda Manihaizm, Zerdüştlük ve Budizm gibi dinler bir arada yaşamaktaydı.⁵ V. ve VI. asırlarda Hristiyanlıktan aforoz edilen Nesturilik de Kazakistan’a gelmiştir. Bu dinler VIII - IX. asırda, İslam dininin Kazakistan topraklarına girmesiyle etkisini kaybetmiştir.⁶ X. asırda Karahanlı Devleti’nin İslam’ı kabul etmesiyle birlikte de azınlık haline düşmüşlerdir.

İslamiyet, Çarlık Rusya dönemine kadar Kazakistan topraklarında büyümeye ve gelişmeye devam etmiştir. Fakat ülkenin Sovyetler Birliği’nin sömürgesi altına girmesiyle birlikte Kazakistan topraklarında her türlü dine yasak koyulmuştur. Bu yasak Kazakistan’ın bağımsızlık elde etmesinin ardından laik devlet olduğunu açıklayacağı

⁴ M. Kozıbayev, K. Nurpeyis, K. Jukeshov, Kazakistan Tarihi, Almatı: 2013, ss. 278 – 279.

⁵ Orta Asya’da Nesturilik, A. Vahap Taştan, Kayseri: 2003, ss. 43 – 47.

⁶ A. İ. Artyemev, Dintanu, Almatı: 2008, s. 500.

tarihe kadar devam etmiştir. Bağımsızlığın ardından din özgürlüğü veya inanç özgürlüğünü ifade eden anayasa maddesi kabul edilmiş ve Kazakistan, İslam ve Rus Ortodoks dinini benimsemiştir. Fakat ülkede yaşayan insanların uzun bir süre maneviyattan mahrum kalmaları doğal olarak onları yeni din arayışına sevk etmişti. Bu manevi boşluğu fark eden çok fazla sayıda misyoner de Kazakistan'a akın etmeye başlamıştır. Kazakistan, yaklaşık 140 milletin ve 40'dan fazla dinin bileşenlerini içinde barındıran hem çok uluslu hem de çok dinli bir devlettir.

Kazakistan'da 1989 yılında sadece 30'a yakın farklı din, 700'e yakın dini grup veya akım bulunmakta idi. 1991 yılında ise Kazakistan'da sadece 48 cami ve 19 kilise vardı. Fakat bu sayı çok az zamanda hızla çoğalmış ve 2003 yılındaki rapora göre ülkede 3026 tane dini grup olduğu belirtilmiştir.⁷ Son yıllarda ise bu sayı biraz daha yükselmiştir. Daha detaylı bilgi aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Kazakistan'daki dini birlikler.⁸ (10.08.2016 yılına kadar.)

TABLO - I.

N		SAYI
1.	İSLAM	2517
2.	ORTODOKS	329
3.	PIYATİDESYATNİTÇESTVO	217
4.	BAPTİZM	181
5.	KATOLİK	84
6.	YHOVA ŞAHİTLERİ	60
7.	PRESBİTERYENLİK KİLİSESİ	108
8.	YEDİNCİ GÜN ADVENDİSTLERİ	42
9.	LUTERYEN	13
10.	METODİST	13
11.	NOVOAPOSTOL KİLİSESİ	26
12.	KRİŞNA	8
13.	BAHAİLİK	6
14.	YAHUDİLİK	7

⁷Meyramgulısayeva, Kazakistandağı Dini Birlestikterdi Taldau, Almat: 2015, s.8.

⁸http://din.gov.kz/kaz/religioznye_obedineniya/?cid=0&rid=1794. (ET: 15:12:2018).

15.	BUDİZM	2
16.	AHİR ZAMAN AZİZLER KİLİSESİ (MORMONLAR)	2
17.	MENNONİTLER	4
18.	MUNİTTER	1
	TOPLAM SAYI	3621

Yukarıdaki tablo sadece resmi kayıtlı olan dini grupların listesidir. Gayri resmi olan çok sayıda dini akımların da mevcut olduğu bilinmektedir. İkinci tabloda ise Kazakistan halkının hangi dinlere mensup olduğu gösterilmektedir.⁹

TABLO - II.

KAZAKİSTAN HALKININ DİNİ İNANÇLARI		
	TOPLAM SAYI (BİN)	TOPLAM SAYI %
1. MÜSLÜMAN	11.239.700	70.19
2. HİRİSTİYANLIK	4.190.100	26.17
3. YAHUDİLİK	53.000	0.03
4. BUDİZM	146.000	0.09
5. BAŞKA DİNLER	301.000	0.19
6. İNANMAYANLAR	450.5000	2.81
7. CEVAP VERMEYENLER	81.000	0.51
HEPSİ	16.009.600	100

Yukarıdaki tablo Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra Kazak halkının İslam dinine yeniden yönelmesinin bir göstergesidir. Özellikle genç nüfusun İslam'a daha fazla ilgi göstermesi ve devletin İslam dinine olan ilginin yükselmesine yardımcı olması, eskiden olduğu gibi ülke genelinde Müslümanların çoğunluk haline gelmesini sağlamıştır. Bunun bir sebebi de, bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan Hükümeti'nin İslam dininin geleceği için yurtdışına özellikle de Türkiye, Özbekistan ve

⁹ Kazakistan Din İster Agentiği, Kazakistandaki Dini Uyum men Dini Ahual, Almatı: 2016, s.329.

bazı Arap ülkelerine öğrenci göndermeye başlamasıdır. Bu durum günümüzde de devamlılığını korumaktadır. Bağımsızlık sonrası yaklaşık 5 – 8 yıl sonunda ekonomik krizin sona ermesiyle yurtdışına dini eğitim tahsil edenler ülkeye geri dönmesiyle 1998 yılından başlayarak ülkede ciddi şekilde İslam dininin yükselişe geçtiği söylenebilir.

Rus Ortodoks misyonerleri de ciddi şekilde faaliyetler yürütmekteydi. Ülke genelinde kendi yandaşlarını çoğaltmak için her türlü metotları uygulamaktaydılar. Pazar okulları ve gençler için çeşitli festivaller, maddi ve manevi yardım projeleri, dini konferanslar vb. birçok etkinlikleri mevcuttu.

Dinlerin ülke içinde bu kadar fazla olması ülke açısından tehlikeli bir durumdur. Genellikle yanlış akımların pençesine giren vatandaşların dini konularda yaşadıkları bilgi eksikliği bu tehlikeyi doğuran önemli faktörlerden yalnızca biridir. Bu yüzden tehlikeyi önlemek için halkın dini bilgisinin yükseltilmesi ve devlet tarafından da bu akımların sınır dışı edilmesi gerekmektedir.

3. ETNİK YAPISI

Kazakistan dünyadaki çok uluslu devletlerden birisidir. Kazakistan topraklarında birçok millet mevcuttur. Kazak topraklarında yaşayan 140 farklı milletten insan olduğu söylenmektedir. Bu mevcut etnik gruplardan sayıca en çok olanları; Kazaklar, Ruslar, Ukraynalılar, Özbekler, Uygurlar, Tatarlar ve Almanlardır.¹⁰ Sovyetler zamanında Kazakistan topraklarının nüfus çoğunluğunu Ruslar ve Slavlar oluşturmakta idi. Böyle olmasının tabii ki birkaç sebebi vardır.

Kazakistan topraklarında 1916 ile 1945 yılları arasında yaşanan çeşitli savaşlar, boykotlar ve çok sayıda Kazak halkının idam edilmesi ve sürgüne gönderilmesi Kazak halkının azınlık duruma düşmesinin başlıca nedenleridir. Bu yıllarda Kazak halkı 5 milyona yakın kayıp vermiştir. Bu sadece resmi evraklarda geçen bir rakamdır. Kayıtlara geçilmeyen ne kadar daha Kazak olduğu halen meçhuldür. Tüm bu kayıplardan dolayı Kazaklar kendi topraklarında azınlık haline düşmüştür. Bazı Kazak

¹⁰<https://baq.kz/kk/news/bilik-zhane-bukara/kazakstanda-kansha-etnos-bar-27525>. (ET: 10:06.2018).

demograflar, Sovyet dönemindeki olumsuzluklar yaşanmasaydı, Kazakların bugünkü nüfusunun en az 25-30 milyon civarında olacağını ifade etmektedir.¹¹

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Kazakların, 1969–1970 yıllarında nüfusları artmaya başlamıştır. Bunun sebepleri ise dışarıdan gelen göçlerin azalması, ülkede mevcut olan farklı milletten insanların ülke dışına çıkmaları ve Sovyetler birliğinin git gide gücünü kaybetmesidir. Kazak nüfus oranının yükselmesi, bağımsızlık kazanıldıktan sonra daha hızlı bir şekilde devam etmiştir. Bağımsızlık sonrası birçok farklı millet kendi ülkesine geri dönmüştür. Ülkeden göç eden milletler; Ruslar, Almanlar ve bazı Slav halkı mensuplardır. Ayrıca Kazakistan cumhurbaşkanının teşviki ile yurt dışında yaşayan Kazakların kendi ana vatanlarına dönmesi için çağrıda bulunulmuştur.¹² Bilindiği gibi birçok farklı ülkede Kazaklar yaşamaktadır. 1991 yılından sonra yoğun bir şekilde Kazakistan'a dönen Kazaklar ülkedeki mevcut Kazak oranını artırmış ve Kazaklar halkın yüzde 65%'ini oluşturur hale gelmiştir.¹³ Son nüfus sayım neticesine göre ise Kazakistan halkının sayısı 17 milyonu geçmiştir. Bu sayının bazı araştırmacılara göre 2019 yılında 18 milyonu aşacağı ifade edilmektedir.¹⁴

4. DİN POLİTİKALARI

Kazakistan topraklarındaki farklı din mensuplarının bir arada güvenli ve özgür yaşamaları için devletin belirli bir politika yürütmesi gerekiyordu. Bağımsızlık sonrası Kazakistan'a gelen farklı din mensupları ve dini akımları kapsayacak yeni bir yasanın oluşması kaçınılmaz hale gelmiş idi. Ülkede bulunan din mensupları kendi dinlerini halka tebliğ ederken, başkalarına zarar vermemeleri ve her türlü özgürlüğüne aykırı davranışlardan uzak durmaları için ülke yönetimi tarafından belirli yasaların konulması zaruri olmuştur. Her vatandaşın yaşamını, sağlığını, inancını ve özgürlüğünü korumak sadece belirli bir yasa ile mümkün olur. Öyle ki Kazakistan, tarih boyunca tıpkı Avrupa

¹¹ Abdulvahap Kara, Okan Yeşilot, Asya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan, 2011: İstanbul, s. 90.

¹² <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P980000900> (ET: 15.07:2018).

¹³ Kazakistan Respublikası Ekonomika jane Byudjettik josparlau Ministriliği, Kazakistan Memleketinin Demografyalık Boljamı, Astana: 2014, s. 3.

¹⁴ Kazakistan Respublikası Ekonomika jane Byudjettik Josparlau Ministriliği, a.g.e., s. 56.

lkeleri gibi her dinden insanla ve farklı topluluklarla yakın bir diyalog içinde olmuştur.¹⁵

Kazakistan'da din hakkındaki ilk anayasa maddesi 1992 yılında kabul edilmiştir. Anayasa'nın birinci maddesine göre Kazakistan demokratik ve laik bir devlettir.¹⁶ Laiklik, tüm dinsel inançlardan bağımsız olmaktır. Anayasa'da Kazakistan, hiçbir dini resmi din olarak kabul etmediğini net bir şekilde dile getirmiştir.¹⁷ Genelde en çok kullanılan yöntem Laiklik yöntemidir. Kazakistan'da birçok devlet gibi bu yöntemi benimsemektedir¹⁸.

4.1 Din ve Devlet İlişkisi

Tarih boyunca din ile devlet ilişkisi hep devam etmiştir. Her devlet, kendine öz bir siyasi tavır ile ya da bazı sebeplerden dolayı farklı yöntemler kullanılmıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti, laik sistemi benimsemektedir. Laiklik, her şeyden önce memlekette bulunan tüm dinlere karşı tarafsız ve herhangi bir dinin veya mezhebin içyapısına ya da ibadetine hiçbir şekilde müdahale edilmemesidir. Fakat bugünlerde sözde laik olan birçok devlet taraf olmak suretiyle diğer bir dinin ibadetine hatta ibadet diline bile karışmaktadır.¹⁹

Bu konuda örnek olarak 1970 yıllarında Kazakistan halkının dine bağlı örf adetlerine karşı ilgi yeniden canlanmaya başlamış idi. Fakat bunu fark eden Gorbaçov, TMD (Bağımsız Devletler Birliği) devletlerinde ve özellikle Kazakistan'da 1986 yılındaki yaptığı devrim ile yeni bir dini dönem başlamasına sebep olmuştur. Aynı yılda Gorbaçov "Dine karşı mücadele" adında İslam'a yönelen halkı caydırma amaçlı baskı uygulamaya başlamıştır. Bunun neticesi olarak devlet ve din ilişkilerindeki mücadele beklenenin aksine İslam dininin daha da canlanmasına sebep olmuştur. İlginç olan şudur ki; dine karşıt bir siyaset uyguladığını iddia eden Gorbaçov'un devlet işlerini Rus Ortodoks kiliseleri ile ortaklaşa yürütmesi, mevcut din düşmanlığının sadece yükselen

¹⁵ N. J. Baitenova, Din Jane Koqam, Almatı: 2014, ss. 29 – 31.

¹⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Almatı: 2009, 1. Madde.

¹⁷ Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Almatı: 2009, 3. Madde.

¹⁸ N. J. Baitenova, a.g.e., s. 33 – 35.

¹⁹ Ali Fuat Başgil, Din ve Laiklik, İstanbul: 1998, ss.11 – 12.

İslam dinine karşı olduğunu çok net bir biçimde gözler önüne sermektedir.²⁰ Bu durumu göz önünde bulunduran bağımsız Kazakistan din-devlet ilişkisi hakkında yeni yasalar getirmeye başlamıştır.

Bağımsızlık sonrası Kazakistan'da dinler arası uyum ve barışı korumak için ülkede çok sayıda çalışma yapılmıştır. Din İşleri Bakanlığı kurulmuş, dinler hakkında yeni kanunlar yanında değişiklikler yapılmıştır. Her ne kadar devlet laik olsa da kanunlarla bazı dini kuralları belirlemektedir. Bazı değişiklikler olumlu sonuç verirken bazıları da olumsuz sonuç ortaya çıkarmıştır. Mesela; devlet dairelerinde ibadet yerlerinin hükümet tarafından kapatılmasının halk tarafından kınanması ortaya çıkan olumsuz sonuçlardan biridir.²¹ Devletin beyanına göre bu karar, insan özgürlüğüne karşı değildir; dini merasimlerin devlet işleri ile karıştırılmaması ve din mensuplarının kendilerine ait mabetlerinde ibadetlerini yapmaları gerektiği şeklinde savunulmuştur.

Kazakistan'da din-devlet ilişkisi anayasada net bir şekilde belirlenmiştir. Anayasada üç farklı bölümde şu hususlara dikkat çekilmektedir: Bunlar bireyin dinine bakılmaksızın eşitlik, din ve devletin ayrı olması, kanun karşısında tüm dinlerin eşit olması, dini grupların seçime katılamaması olarak belirmiştir.²²

Anayasada geçen kanunlarda, devlet ve din arasındaki münasebetlerle ilgili uyulması gereken kurallar şu şekilde sıralanabilir.²³

- a) Vatandaşlara din özgürlüğü hakkı tanıma
- b) Dini grupların devlet işlerine karışmaması
- c) Dini topluluklara devlet desteğinin olmaması
- d) Anayasaya aykırı gelmediği sürece dine müdahale edilmemesi
- e) Herhangi bir dine mensup olmayana ya da olana karşı saygılı olma
- f) Dini grupların siyasi partilere girmemesi ve onlara maddi destek vermemesi
- g) Dini grupların Anayasaya göre davranmaları

²⁰ Baytenova a.g.e., s. 217.

²¹N. H. Şubayev, Kazakistan Din İster Agenttigi, Din jane Kazirgi Zaman, Astana: 2013, ss. 43 – 47.

²² Kazakistan Ana yasası <http://www.constitution.kz/kaz/>. (ET: 15.07.2018).

²³ N. J. Baitenova a.g.e., ss. 58 – 59.

Kazakistan Devleti bu kanunlar içerisinde din ve devlet ilişkisini yürütmektedir. Devletin herhangi bir dini inanca bağlanması ya da herhangi bir dini üstün tutması gibi bir yetkisinin olmadığı bildirilir.

Kazakistan Devleti, İslam dinine karşı farklı politika yürütmüştür. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarayev'in ilk bağımsızlık yıllarındaki "İslam bizim her şeyimiz", "Soyumuz Türk, dinimiz İslam" gibi sözleri, ileride devletin İslam dinine destek olacağına bir işareti olarak yorumlanmıştır. Öyle ki daha sonraki yıllarda inşa edilen cami ve dini kurumlar devlet tarafından finansal olarak desteklenmiştir. Böylece devletin desteklediği İslam, ülkede zuhur etmiştir.

İslam dinine yönelik devlet politikasının oluşması, Kazakistan Devleti'nin farklı İslam devletleriyle diplomatik görüşmeler yapmasını zaruri kılmış. Bu diplomatik görüşmelerde tercih edilen ilk devlet ise hem soy, dil ve din bakımından hem de İslami konuda daha tecrübeli olan Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. İki devlet arasında ilk resmi görüşme 1991 yılında Kazakistan Devlet Başkanı Konsey Üyesi M. Joldasbekov'un Türkiye'yi ziyaretinde Diyanet İşleri Başkanı Mustafa Sait Yazıcıoğlu'yla gerçekleşmiştir. Görüşmede geleceğe yönelik Kazakistan topraklarında İslam dininin yeniden canlanması ve din-devlet ilişkileri hakkında müzakere edilmiştir²⁴.

Bu görüşmenin neticesi olarak 1991-1993 yıllarında Türkiye'ye İlahiyat okumak için Kazak gençler gelmeye başlamış ve devlet izniyle ilk kez Almatı'da Türkiye Dini İşleri Müşavirliği açılmıştır. Türkiye'de çoğunun Hanefi mezhebine mensup olması ve laik sistemi benimsemesi Kazakistan yönetiminin Türkiye'yi diğer devletlere nazaran daha yakın görmesine sebep olmuştur.²⁵ Kazak yönetiminin İslam dini ile devlet arasındaki politikasının oluşmasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da büyük katkısı olmuştur.

4.2 İnanç Özgürlüğü

Kazakistan, 1991 yılında bağımsızlığını kazanması ardından yeni bir devlet haline gelmiştir. Bağımsızlık kazanan Kazakistan'ın ilk adımı anayasa hazırlamak

²⁴ Raşit Tacibayev, Kazakistan'da İslam dinine yönelik devlet politikası, Orta Asya'da İslam, C. III., s. 1757.

²⁵ Tacibayev, a.g.e., s. 1758.

olmuştur. Bu mevcut anayasa diğer birçok konuda kanun hazırlamasının yanında din ve inanç özgürlüğü hakkında da kanunlar hazırlamıştır.

Kazakistan Anayasası 22. Maddesinde "Herkesin insani değerler konusunda özgürlüğe hakkı olduğu vurgulanırken", 14. Maddesinde ise "Cinsiyeti, sosyal durumu, makamı, milliyeti, soyu, dili, dini inancı, mensup olduğu bölge veya benzeri herhangi bir durumu yüzünden kimsenin kınanmayacağını ve aşağılanamayacağını" belirtilmiştir. 19. Maddeye göre ise "Herkes hangi millete, hangi partiye ve hangi dine ait olacağına kendisi karar verebilir ve bunları açıklayıp açıklamama hakkı da vardır".²⁶ Bu maddelere göre her insan, kendi dinini özgürce yaşama ve tebliğ etme hakkına sahiptir. Yukarıda yazılan kanunların Kazak halkı için bazı avantajları olmasıyla beraber bir takım dezavantajları da olmuştur. Şunu da belirtmek gerekir ki inanç özgürlüğü hakkındaki anayasa bir seferde yazılmamıştır. Bundan ziyade dini konularda zaman ve ihtiyaçlara göre maddeler düzenlenmiştir. Bu süreci görebilmek için Kazakistan'ın din özgürlüğüne dair oluşturduğu anayasayı üç farklı dönemde ele alınabilir:

Öncelikle ilk dönem sonrası 1992–2005 yılları arasında geçen süreçten bahsetmek gerekir. Bu dönemin başlarında Kazakistan anayasasında SSCB'den kalan kalıntılar yer almaktaydı. Kazakistan hızlı bir şekilde anayasadan bu bazı kalıntıları çıkardı ve yeni bir anayasa düzenlemeye başlamıştı.²⁷ Öyle ki Kazakistan, SSCB'nin uyguladığı ateist veya dinsiz düzenden uzaklaşarak öz dini olan İslam'a dönmek istemişti. Kapatılan camiler, medreseler, genel din eğitim kursları ve dini kurumların yeniden açılması için çaba sarf edilmiştir. Bir yandan da bağımsızlıktan sonraki yıllarda ülkede hızla yayılan bir krizden kurtulmak için çözüm arıyordu. Bu kriz 2000 yılının başlarına kadar devam etmişti. Ülke krizle uğraşırken anayasanın verdiği din özgürlüğünü kullanarak Kazakistan topraklarına birçok din mensupları girmiştir. Bu akımlar o kadar çoktu ki neredeyse her gün yeni bir dini akım ülke sınırları içine giriyordu. Bu dini akımların ve misyonerlerin kontrol edilememesi, ülkede fazla dini akımlarının oluşmasına neden olmuştur. Dini akımlar ve misyonerler çok hızlı büyümekte ve ilerlemekteydi. Fakat 2000 yılında ülkedeki krizin sona ermesiyle beraber Kazakistan yeni dini akımları yeniden kontrol altına almaya başlamıştır. Bunun

²⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Almatı: 2009.

²⁷ Meyramgul İsayeva, Kazakistan Dini Topluluğu Araştırma, Almatı: 2015, ss. 6 – 7.

sonucunda ülkede ilk kez Din İşler Bakanlığı kurulmuş ve ülkeye her yeni gelen dini akım bakanlığa giderek kayıt olma mecburiyeti getirilmiştir.

İkinci dönem 2005–2011 yılları arasında geçen süre ile sınırlanabilir. Bu dönemde ülkedeki dini akımlar ve dinlerin neler olduğu aşağı yukarı belli olmuştur. Bahsi geçen süreçte çoğunlukla ülkede bulunan çok sayıdaki dini gruplar ile ilişki kurma çabasına girilmiştir. Bu durum sonucunda aşırıya gidenler için yeni bir anayasa düzenlemek ihtiyacı hissedilmiştir. Din İşleri Bakanlığı tarafından fazla gecikmeden 18.02.2005 "Dini aşırılığa karşı hareket ve tedbirler " olarak yeni bir anayasa kabul edilmiştir. Kazak halkının öz dini olan İslam dışındaki tüm bu dinler ve akımlara karşı durabilmek için tek çarenin Hanefi mezhebinin halka tebliğ edilmesi ve öğretilmesine karar verilmiştir.²⁸

Üçüncü dönem ise 2011 den günümüze dek uzanan süreçtir. Bu dönemde daha çok İslam dinine önem vermeye, kitaplar, camiler, kurslar ve medreseler açmaya özen gösterilmiştir. İslam'a ters olan dini akımlara giden gençleri ve vatandaşları geri kazanmaya yönelik faaliyetleri düzenlenmiştir. Bunun sonucu olarak son yıllarda gençler İslam dinini merak etmekte ve onu öğrenmeye çalışmaktadır. Bu nedenle camilere gelen gençlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır.²⁹

Aynı şekilde başka din mensuplarının da kendi dinlerini kolayca yaşaması ve herhangi bir sıkıntı ile karşılaşmaması gerekliliği üzerine durulmuştur. İnanç özgürlüğü sadece dini konularda değil, aynı zamanda insanın her konuda hür olmasının bir delilidir. Devlet, herhangi bir vatandaşını kendi iradesiyle hangi dini seçerse seçsin onu korumak ve onun bu seçimine saygı duyması gerektiğini anayasada net bir şekilde ifade etmiştir. Fakat son zamanlarda bazı okullarda ve devlet dairelerinde başörtü ile ilgili anlaşmazlıklar zuhur etmiştir. Okullara gelen kızların başlarının açılması istenmekte, aksi halde okula giremeyecekleri ifade edilmektedir. Kazakistan anayasasının 43. Maddesine göre eğitim alan öğrenciler okullarda dini kıfayet giymelerinin yasal

²⁸Tucırımdama, Astana – 2015, Kazakistan Müslümanlar Dini Başkanlığı, s. 3 – 4.

²⁹ <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483>. (ET: 20.07.2018).

olmadığını dile getirmiştir.³⁰ Yapılan bu kısıtlamanın da inanç özgürlüğüne muarız bir eylem olmadığı dile getirilmektedir.³¹

4.3 Dini Eğitim

Eğitim insan topluluğu için her zaman değerli olmuştur. İslam dini de öğrenmeyi, okumayı ve en önemlisi anlamayı ve akıl etmeyi teşvik eder. Hz. Peygamber (sav) bir hadisinde "İlim öğrenmek kadın – erkek her Müslüman'a farzdır." demiştir.³²

Tarihi kaynaklara bakıldığında Kazak halkı bu sünnetten uzak kalmamış, SSCB'nin yürüttüğü yüz senelik karanlık çağda bile dinini öğrenmeyi ihmâl etmemiştir. Bu durum bağımsızlık sonrasında da devam etmiş, dinini öğrenmek isteyenler gözle görülür şekilde çoğalmıştır. Karanlık bir dönemden sonra gençlerin İslam dinine yönelmeleri ve öğrenmeye hevesli olmaları sevindirici bir durum olarak nitelendirilebilir. Kazakistan, devlet olarak bu duruma müdahale etmiş, dinini öğrenmek isteyenler için kapatılan camileri, medreseleri ve Kuran kurslarını yeniden açmaya çaba sarf etmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti, laik devlet olması nedeniyle başka din mensuplarının da ibadet etmesi için onların bu tür dini ibadethaneleri açmasına ruhsat vermiştir. Kazakistan'da din eğitimi denildiğinde İslam ve Hristiyanlık dini akla gelmekte ve en çok mensubu olan iki dinde yine bunlardır.

Öncelikle Kazakistan'da İslam dinini öğreten kurumlar ele alınacaktır. Kazakistan toprakları kadim zamandan beri birçok dine ev sahipliği yapmıştır. Tarih boyunca birçok dine ev sahipliği yapan Kazakistan topraklarına İslam'ın gelmesiyle beraber, ülke İslam tarihinde de önemli bir yer edinmiştir. Birçok âlim yetişen bu topraklarda her zaman dini eğitim verilmiş ve halen de verilmeye devam edilmektedir. Fakat SSCB zamanında din eğitimi aksamış ve eğitim görmek isteyenler birçok zorlukla karşılaşmışlardır. Bu süre yetmiş sene kadar devam etmiştir. İslam, Kazak halkının 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte yeniden canlanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ülkede yeniden İslam dinine hizmet edecek kurumlar açılmaya

³⁰ <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P070000546> (ET: 15.07.2018).

³¹ <http://www.aktobegazeti.kz/?p=38366> (ET: 15.07.2018).

³² İbn Mace, Sunen-i İbn Mace Mukaddime, 224. Hadis, s. 81.

başlanmıştır. Kazakistan'da ilk defa 1990 yılında Dini İşler Bakanlığı kurulmuştur. Bu başkanlık bünyesinde "Dini İşler", "Dini Vaaz ve Nasihat", "Dini Eğitim", Uluslararası İlişkiler", "Şeriat Fetva", "Cami İşleri" ve "İnternet" gibi bölümler faaliyet göstermektedir.³³ Bu bakanlık her türlü dini konuları ya da meseleleri ele almaktadır. Hali hazırda ülkede Dini İşler Başkanlığı'na bağlı 9 medrese, 1 üniversite, 1 İmamlar için eğitim enstitüsü, 2 hafız yetiştirme merkezi ve birçok Kuran kursları faaliyetlerini yürütmektedir. Bu eğitim merkezlerinde toplam 2856 talebe eğitim almaktadır.³⁴ Bunun dışında "İman", "Rahmet Samalı" (Rahmet Esintisi), "Kazakistan'da İslam" ve "İslam jane Örkeniyet" gibi dergiler ve "Asıl Arna" adlı bir televizyon kanalı da İslami haberler, bilgiler ve dersler yayınlamaktadır.³⁵

Ülkede şuanda İslami ilimler konusunda eğitim veren tek üniversite Nur Mübarek Mısır İslam Medeniyet Üniversitesi'dir. Üniversite 2011 yılında yapılan Kazakistan ve Mısır devleti arasındaki antlaşma ile faaliyete geçmiştir. Üniversitede Kazakistan, Türkiye ve Mısır'dan gelen akademisyenler ders vermektedir. Genellikle Hanefî mezhebi okutulmaktadır. Üniversitede 2018 yılında toplam 1321 öğrenci eğitim almaktadır.³⁶

Bunun yanı sıra Kazakistan'da her biri farklı şehirlerde olmak üzere toplam 9 medrese eğitim vermektedir. Bunlar; Şımkent medresesi, Üşkonur medresesi, Sariağaç medresesi, Astana medresesi, Ebu Bekir Sıddık medresesi, HibatullaTarazi medresesi, Ebu Hanife medresesi, Aktobe medresesi ve Oral medresesidir.³⁷ Medreselerde genelde eğitim süresi 2 yıl 10 aydır. Medreselerde çoğunlukla üniversite hocaları çalışmaktadır. Bu ilim merkezlerinde toplam 1130 talebe eğitim almaktadır³⁸.

İlk hafız yetiştirme merkezi olan "İhlas", 1997 yılından bu yana hizmet vermektedir. Şımkent şehrinde bulunan bu merkez 2000 – 2012 yıllarında ismini "Dar al – Arkam" olarak değiştirmiştir. Bu merkezin yetiştirdiği birçok hafız şuan Kazakistan'ın

³³ Karlıgaş Borbasova, Sultanmurat Abjalov, Kazakistan'da Din Eğitim, Habarshı: 2017, s. 2.

³⁴ Kazakistan Din İster Agenttigi, Din jane Kazirgi Zaman II, Astana: 2014, s. 37.

³⁵ Borbasova, Abjalov, a.g.e., s.4.

³⁶ Borbasova, Abjalov, a.g.e., s.5.

³⁷ <http://kazislam.kz/qazaqstan-musylymandary-dini-basqarmasy/item/812-eIslam> (ET:10.09.2018).

³⁸ Tucırımdama a.g.e., s. 20.

çeşitli bölgelerinde imamlık, öğretmenlik ve başka dini eğitimler vermekle görevlidirler.³⁹

İkinci hafız yetiştirme merkezi olan "Kauam ad-Din al-İtkani at-Türkistani" ise Astana şehrinde faaliyet göstermektedir. Öğrencilerin eğitim alması için her türlü imkânları sunan bu Kuran kursu, 10 Ekim 2010'dan bu yana faaliyet göstermektedir. Burada 225'e yakın öğrenci eğitim almaktadır.⁴⁰

Bunlarla beraber ülkenin birçok yerinde camilerin kendi etrafındaki halkı için açtığı Kuran kursları ve genel dini eğitim kursları bulunmaktadır. Bu kurslara talep, her geçen gün daha da artmaktadır. Eğitim almaya gelenlerin çoğu gençlerden oluşmaktadır.

2001 yılına kadar Kazakistan'da din eğitimi üniversitelerde sistemli ve devamlı olarak okutulmamıştır. İlahiyat ve Arap dili dersleri birlikte verilmiştir. 2002 yılında ise İlahiyat kendisi bir bölüm olarak ayrılmıştır. İlk ilahiyat dersleri Al Farabi adındaki Kazak Ulttık Üniversitesi'nde okutulmaya başlandı. Daha sonraları da L. N. Gumuleyev Üniversitesi, Süleyman Demirel Kazak – Türk Üniversitesi, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Nur – Mübarek Üniversitesi'nde de okutulmuştur. Şuanda da bu üniversitelerde hem lisans hem de yüksek lisans eğitimi verilmektedir.⁴¹

Kazakistan topraklarında İslam dini ile beraber Hristiyan dini mensupları da kendi dini eğitimlerini vermektedirler. Kazakistan'da Hristiyan Pazar okulları ve Yüksek Okul bulunmaktadır.

Rus Ortodoks Kilisesi Piskoposluğun Başkanlığı bünyesinde 1991 yılından beri Almatı şehrinde dört yıllık dini okul eğitimi vermektedir ve yaklaşık her sene 50'ye yakın öğrenci kabul etmektedir. Başarılı öğrenciler ise her sene Moskova'daki Ortodoks dini okuluna gönderilmektedir.

1998 yılında Almatı'da Ortodoks misyonerlik koleji açılmıştır. Daha sonraki yıllarda bu kolej büyüyerek Almatı Biblinskii Enstitüsü olarak misyonerler yetiştirmeye

³⁹ [http://kazislam.kz/qazaqstan-musylmandary-dini-basqarmasy/item/805-eIslam\(ET:10.09.2018\)](http://kazislam.kz/qazaqstan-musylmandary-dini-basqarmasy/item/805-eIslam(ET:10.09.2018)).

⁴⁰ [http://kazislam.kz/qazaqstan-musylmandary-dini-basqarmasy/item/804-eIslam\(ET:10.09.2018\)](http://kazislam.kz/qazaqstan-musylmandary-dini-basqarmasy/item/804-eIslam(ET:10.09.2018)).

⁴¹ Kazakistan Din İster Agenttigi, Din jane Kazirgi Zaman II, Astana: 2014, ss. 36 – 37.

devam etmiştir. Bu okulda 4 yıllık lisans ve 2 yıllık yüksek lisans eğitimi verilmektedir. Okulda farklı ders programları şu şekildedir:⁴²

- a) Dini Ortodoks eğitimi (Eski ve Yeni Ahit metinler, Karşılaştırmalı Dinler tarihi, mezhep bilgisi vs.)
- b) Klasik eğitim (İncil tarihi, Kilise tarihi, Rus Ortodoks Kilise tarihi, Kilise Slavyan dili, İbadet)
- c) Müzik eğitimi (Müzik teorisi ve Solfedjyo ve kilise şarkıları öğrenme)

Kazakistan topraklarında Rus Ortodoks kilisesine bağlı olarak 1 dini okul (enstitü), 7 dini eğitim kurumu ve 47 Pazar okulu aktif çalışmaktadır. Bunun yanı sıra isteyen her Hristiyan, kiliseden dini eğitim alabilmektedir.⁴³

Kazakistan'da bilinen üç Hristiyan mezhebinin de kendine ait Pazar okulları bulunmaktadır ve bu okulların toplam sayısı 66'dır. Bunların 47 tanesi Ortodokslara ait pazar okuludur ve 1214 kişi burada eğitim almaktadır. Protestanlara ait 15 tane pazar okulu aktif olarak çalışmakta olup 575 kişide burada eğitim almaktadır. Bunlar içindeki en az sayıya sahip olan Katoliklerin ise 4 pazar okulu vardır ve burada yaklaşık 100 kişi eğitimini sürdürmektedir.⁴⁴

Kazakistan'da bir tek Katolik Hristiyan Yüksek Okulu bulunmaktadır. 1998 yılında açılan "Marya – Tanrı Anne " adındaki okul bugün de aktif şekilde faaliyet göstermektedir. Bu okul Orta Asya'daki tek Katolik okuldur.⁴⁵ Okulun eğitim süreci oldukça uzundur ve eğitim 8 sene sürmektedir. Okul sadece 18 ile 35 yaş aralığındaki erkekleri almaktadır. Buraya dünyanın her tarafından gönüllü olarak okumak isteyenler gelmektedir. Okula alınmanın genel şartı ise Hristiyan olmak, vaftiz olmuş olmak ve Hristiyan dinindeki tüm şartları kabul etmektir. Eğitim süreci içinde ilk bir yıl dini vaaz dersleri, sonraki iki sene din felsefesi ve sonraki dört yılda ise Hristiyan dini öğretilmekte son bir yılda da çeşitli yerlere gidilerek tecrübe kazanılmaktadır.⁴⁶

⁴² Borbasova , a.g.e., s. 8.

⁴³ Borbasova, a.g.e., s. 6.

⁴⁴ N. J. Baytenova, Q. Zatov Ş. Rısbekova B. Beysenova, Kazakistan'da ki Dinler, Almatı: 2008, s. 133.

⁴⁵ <http://kz.icatholic.ru/1048108910901086108810801103.html> (ET: 12.10:2018).

⁴⁶ <http://kazislam.kz/qazaqstandagy-islam/ishki-kategoriyalar/islam-zh-nindegi-zertteuler/item/354-eislam> (ET: 10.12.2018).

4.4 Kazakistan'da Dinlerarası Diyalog

Diyalog kelimesi, sözlük anlamı olarak; iki veya daha fazla kişinin karşılıklı fikir alışverişinde bulunmasına ve anlaşmasına denilir. Basit olarak dinler arası diyalog, farklı din mensuplarının kendi dinleri hakkında bilgi alış veriş ve bilgilendirmelerdir, denilebilir.⁴⁷

Kazakistan topraklarında dinler arası ilişkinin tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Öyle ki İpek yolu o dönemde mevcut olan dinlerin ortak ulaşım vasıtasıydı. Sadece ulaşım açısından değil, dinlerin buyruklarını diğer insanlara tebliğ etmesine en büyük katkı sağlayan bir vasıta olarak da görülebilir. Hristiyanlık, Yahudilik, Budizm, Hinduizm ve İslam gibi dünya dinleri bu yol üzerinde karşılaşmışlar ve doğal olarak diyaloga girmeye başlamışlardır.⁴⁸ Nitekim Kuran-ı Kerim'de de Ehli Kitap ve İslam arasında diyalogun hakkında ki ayeti şöyledir:

"Deki: 'Ey Ehli Kitap! Bizimle sizin aranızda ortak bir kelimeye geliniz. Allah'tan başkasına ibadet etmeyelim. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi ilah edinmesin. Eğer onlar yine yüz çevirirlerse, deyin ki: "Şahit olun, biz Müslümanlarız." deyin"⁴⁹ denmektedir.

Kazakistan topraklarındaki dinler arası diyalog, Kazakistan'ın bağımsızlık kazanmasının bir sonucu olarak Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in desteğiyle yeniden canlanmaya başlamıştır. Ülke sınırları içerisinde 140 farklı millet ve 46 farklı din ve dini kurumlar faaliyet göstermektedir. Böyle çokuluslu bir devlette dinler arası ilişki kaçınılmaz olmuştur.

Hem dinler arası diyalog hem de Kazakistan için önemli ilk adım 2003 yılında düzenlenen "Dünya ve Geleneksel Dinlerin Liderleri Kongresi" adındaki toplantının gerçekleşmesiyle atılmıştır. İlk toplantıya 17 farklı ülkeden gelen din adamları

⁴⁷ Mahmut Aydın, Dinler arası diyalog üzerine, Tezkire dergisi, Kasım, 2001 yıl, s. 129.

⁴⁸ Hans Wilhemmm Haussig, İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi, Geçit yayınları, s. 219, 259., Nısanbayev, Religiya i Kultura v Sovremennom Kazahstane, Astana: 2004, s. 144.

⁴⁹ Al-i İmran süresi 3/64.

katılmıştır. Kongrenin amacı; dünya dinleri arasındaki anlaşmazlıklar, problemler ve geçimsizlikler gibi sorunlara çözümler bulmak idi.⁵⁰

İlk kez yapılan kongreye dünya çapından destek çıkanlar ve yapılmasının devam etmesini tavsiye edenler dikkate alınarak bu toplantıların her üç senede bir dinler arası diyalogun merkezi olarak bilinen Astana'da yapılması kararlaştırılmıştır.

İkinci kongre 2006 yılında 12–13 Eylül tarihleri arasında Astana şehrinde gerçekleştirilmiştir. Kongrede "Din, Toplum ve Uluslararası güvenlik" başlığı altında iki önemli konu tartışılmıştır: Birincisi öteki din mensuplarına karşı saygı duyulması, ikincisi ise din liderlerin uluslararası güvenliğinin oluşmasına katkı sağlamasıdır. Bu kongreye yaklaşık 29 farklı dinin temsilcileri katılmış ve katılımcıların diyalog esnasında uymaları gereken bazı önemli kurallar belirlenmiştir.⁵¹

Yıl geçtikçe düzenlenen bu kongrelere daha fazla ilgi duyulmaya başlanmış ve sadece din adamları değil UNESCO, BM ve başka kurumlardan da insanlar kongrelere katılım göstermişlerdir. İlk kongrede alınan karar gereği her üç senede tertip edilen kongrelerin 6.sı bu yıl Ekim aylarında tertip edilecektir. Kongrenin bu yılki konusu ise "Din liderleri güvenli dünya yolunda" olacaktır.⁵²

⁵⁰ Muratbekov, Dünya ve Geleneksel Dinlerin Liderleri Kongresi(Alemdik jane Dastürli Dinder siyezi), s. 3.

⁵¹ Kazakistan Din İşleri Bakanlığı, Dünya ve Geleneksel Dinlerin Liderleri Kongresi: tarihi ve evrakları(Alemdik jane Dastürli Dinder siyezi: tarihi hronikası), s. 7.

⁵² <https://egemen.kz/article/157752-alemdik-zhane-dasturli-dinder-liderlerinin-vi-sezi-astanada-oetedi>.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA FAALİYET GÖSTEREN DİNLER

Din, tarih boyu insan hayatında var olmuş, insanın düşüncelerini, tavırlarını, davranışlarını ve diğer insanlara ve çevreye karşı tutumlarını belirlemiştir. Bu nedenle dini inançları araştırmak ve anlamaya çalışmak, aslında insanı ve insanlık tarihini araştırıp anlamak demektir.⁵³

Tarih boyunca yeryüzünde yaşayan kavimlerden hiç birinin dinsiz olarak yaşadığı görülmemiştir. Bu din, doğru veya yanlış olabilir fakat bir inanç her zaman var olmuştur. Dine büyük bir düşmanlık besleyen komünist zamanına bakıldığında onlarda da bir inancın var olduğu görülür.⁵⁴ Buna nispet ederek bir asırlık komünist SSCB, Orta Asya'dan dini yok edememiş fakat dini çok farklı bir yöne yönlendirmiştir.

Kazakistan toprakları hiçbir dönemde dinsiz ve mabetsiz olmamıştır. Dolayısıyla Kazakistan için dinin olmadığı bir dönem yoktur. Bunun yanında birçok dine de ev sahipliği yapmıştır. Çok eski zamanlardan beri birçok büyük din Kazakistan topraklarında kendi faaliyetlerini sürdürmüş ve halen sürdürmeye devam etmektedir. Kazakistan, Rus Çarlık dönemiyle birlikte bir asırlık süre boyunca dinsizleştirme politikasına maruz kalmıştır. Bu karanlık dönem geride kalmış, bağımsızlıkla beraber Kazakistan topraklarında dinler yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu dinlerin başında İslam olmak üzere Hristiyanlık, Yahudilik ve Budizm gibi başka dinler de mevcuttur.

Bağımsızlık sonrası misyonerlik faaliyetleri yürüten her dini oluşuma ilgili başkanlığa kayıt yaptırma mecburiyeti getirilmiştir. Devlet tarafından kontrol edilen dini ibadetler, kitaplar onların düşünce tarzları uygun bulunduğu, misyonerler kendi

⁵³ Şinasi Gündüz, Yaşayan Dünya Dinleri, Ankara: 2010, Diyanet yayınları, s.15.

⁵⁴ Ziya Kazıcı, Kur'an Kerim ve Garp kaynaklara göre Hristiyanlık, İstanbul: 1971, Bahar yayınları, s.1.

dinlerini halka yayabilme hakkı bulabilmektedirler. Kazakistan topraklarında dinlerin 2010 -2017 tarihleri arasında ki gelişim süreci aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO - III. (2011 ve 2017 yılları arasında Kazakistan'daki dini birliklerin büyümesi)⁵⁵

№	Dinler/Dini Gruplar	01.01.2011	.25.10.2012	01.01.2014.	20.04.2017
1.	İslam	2811	2229	2367	2570
2.	Rus Ortodoks	304	280	293	333
3.	Pentekostalistler kilisesi	400	189	230	219
4.	İncil Hristiyan Baptistler	364	100	185	181
5.	Katolik kilisesi	118	79	84	85
6.	Yehova şahitleri	70	59	60	60
7.	Presbiteryenler kilisesi	229	55	92	106
8.	Yedinci Gün Adventistleri	67	43	42	42
9.	İncil Luteryen Kilisesi	32	13	13	14
10.	Metodist	18	11	12	12
11.	Yeni havari kilisesi	47	8	25	26
12.	Krişna Düşüncesi	14	8	9	8

⁵⁵ Dinara Utebayeva, Kazakistan'da Misyonerlik,(Doktora tezi) Almatı: Kazakh Ulттık Üniversitesi 2017 s. 93.

13.	Bahailik	20	6	6	6
14.	Yahudilik	26	4	7	7
15.	Budizm	4	2	2	2
16.	Mormonlar	16	2	2	2
17.	Mun Kilisesi	-	-	1	1
TOPLAM		4545	3087	3430	3675

1. İSLAM

İslam, ilahi dinlerin sonuncusu olarak Hz. Muhammed tarafından tebliğ edilmiştir. İslam, VII. yüzyılın başlarında Arabistan’da doğmuştur. Aynı dönemde gerek Arabistan’da gerekse dünyanın diğer bölgelerinde birçok din mevcut idi. İlk olarak İslam, Mekke ve Medine’de yayılmış, sonraları Arap yarımadasının diğer bölgelerine kadar ulaşmıştır.⁵⁶ Daha sonra da dünyanın dört bir tarafına hızla yayılmaya başlamıştır. İlk zamanlarda bu yayılma komşu ülkelere veya Krallara, Hz. Muhammed’in İslam dinine davet mektupları göndermesi ile başlamıştı. İslam dinin yayılmasında önemli olaylardan biri de Müslümanların hicret etmesi idi.⁵⁷ Müşriklerin Müslümanlara karşı zulüm ve işkencelerinin aşırı şekilde ilerlemesi sonucunda Hz. Muhammed bazı sahabelerine, komşu ülke olan Habeşistan’a hicret etmelerini tavsiye etmiştir. Bu hicret sadece işkence ve baskılardan kurtulmak amacıyla değil aynı zamanda İslam dinin yayılması amacını da taşımaktadır. Tabii ki İslam’ın yayılması sadece bu sebeplerden dolayı değil başka farklı etkenler; ekonomik, manevi, siyasi, tarihsel sebepler de rol oynamıştır.⁵⁸ Başka dinlere kıyasen İslam’daki “Emr-i bil maruf nehyi anil münker” öğretisi de önemli idi. Bu öğretiye göre her bir Müslüman, kendine uygun yer ve zamanda dini yaymaya özen göstermeliydi. İslam dini yukarıda zikrettiğimiz sebeplerden dolayı hızlıca yayılmaya başlamıştı. Türklerin yurdu olan Maveraunnehir dediğimiz bölgeye ve Orta Asya’ya kısa sürede ulaşmıştır. Fakat bazı yabancı yazarlar İslam dininin kılıç yoluyla veya zorla yayıldığını zikretmektedir.⁵⁹ Bu asılsız bir

⁵⁶ Enver Osman Kaan, Geçmişten Günümüze Dinler ve Mezhepler, İstanbul: 2010, Rağbet yayınları, s.78.

⁵⁷ Ebulfazl İzzeti, İslam’ın Yayılış Tarihine Giriş, İstanbul: 1984, İnsan yayınları, ss. 309 – 310.

⁵⁸ Ebulfazl İzzeti a.g.e., s. 19.

⁵⁹ L. Lıgeti, Bilinmeyen iç Asya, Ankara: 1986, s. 127.

yorumdur. İslam'ın kılıcı adalet, hoşgörü ve eşitliktir. Aynı şekilde Müslümanların Türk halkına İslam dinini zorbalıkla kabul ettirdiği de ifade edilmektedir. Hâlbuki durum tamamen farklıdır. Türklerin İslam dinini kabul etmesinin birkaç önemli sebebi vardır. İslamiyet o zamanda başka dinlere göre daha üstün idi. Türklerin eski dinlerinin inanç ve mizaçları ile İslam'ın yakın olması, özellikle de tek tanrı inancına sahip olmaları İslamiyet'i kabul etmelerinde önemli rol oynamaktaydı.⁶⁰ İslam dinine tarih boyunca Türkler hizmet etmiş, İslamiyet'in yayılması ve yükselmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.

İslam'ın Kazakistan topraklarına girmesi VII – VIII. asırlarda başlamıştır. Bazı tarihçiler İslamiyet'in XIV. asırda Altın Orda ve Özbek Han zamanında yayılmaya başladığını dile getirmektedirler.⁶¹ İslamiyet, bilindiği kadarıyla Türkler arasında ilk defa Kuteybe bin Muslim (705 –715) döneminde Maverannehir bölgesinde yayılmaya başlamıştır.⁶² Bu bölgede bir taraftan fetihler yapılırken ve buralarda askeri hâkimiyet yerleştirilirken, diğer taraftan da İslam dinin yayılması için bazı çabalar gösterilmiştir. Yerel halka da İslam dinini öğretmek ve yaşatmak için gayret etmiştir. Kuteybe, bu bölgede bulunan putları yok etmiştir.⁶³ Nitekim o, Buhara kesin olarak Müslümanların eline geçtikten sonra, burada 713 yılında bir cami yaptırmıştır.⁶⁴ Kuteybe'nin ölümünden sonra İslamlaşma bir süre durmuştur. Bu dönemlerde İslam'ı kabul eden Türklerin sayısı oldukça azdı ve İslam yavaş ilerlemiştir. Bunun bir nedeni de Arap liderlerin, Türklere karşı yanlış bir politika izlemesi olmuştur. Arap-Türk ilişkilerindeki sorunun çözülmesinde Talas⁶⁵ (Temmuz 751) savaşının önemi büyüktür. Çin ve Müslümanlar arasında geçen Talas savaşında Türkler, Araplara yardım etmiş ve Çinliler bu savaşta çok büyük bir hezime uğramışlardır. Bu savaş sonucunda Türk-Arap ilişkileri düzelmiş, Türkler ve Araplar arasında barışçıl dönem başlamıştır. Nitekim bunun bir sonucu olarak Türkler arasında İslamiyet hızla yayılmaya başlamış ve bu savaş Türk İslam tarihi için bir dönüm noktası olarak kayıtlara geçmiştir.⁶⁶

⁶⁰ Osman Turan, a.g.e., ss. 13 – 14.

⁶¹ A. İ. Artemev, Dintanu, Bastau yayınları, Almaty: 2008, s. 500.

⁶² Abdülkerim Özaydın, "Türkler'in İslamiyet'i Kabulü", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 41. s. 476.

⁶³ Hasan Kurt, Orta Asya'da İslam'ın yayılışı: İstekle mi Zorla mı, Orta Asya'da İslam C. I, ss. 255 – 256.

⁶⁴ Nesimi Yazıcı, İlk Türk İslam Devletler Tarihi, Ankara: 1992, s.29; Hasan Kurt, a.g.e s. 258.

⁶⁵ Araplarca Taraz, Çinlilerce Ta-le-se, günümüzde Evliya – Ata, Almatı yakınında.

⁶⁶ Nesimi Yazıcı, İlk – Türk İslam devletler tarihi, TDV yayınları, Ankara: 2002, ss. 36 – 37.

İslamiyet'in Türkler arasında yayılması Samaniler (819–1005) döneminde daha da hızlanmıştır. Artık Türkler kitleler halinde İslam'ı kabul etmeye başlamıştı. Hatta Samaniler, gelen göçmenleri de İslamlaştırmaya büyük çaba sarf etmiştir. Samani dönemindeki Cend, Huvare ve Yenikent büyük Müslüman şehirlerinden bazıları idi⁶⁷. İslam'ı kabul eden ilk Türk devleti, Karahanlılar (840–1212) olmuştur. 960 yıllarında şimdiki Kazakistan sınırındaki Jetisu'da (Yedisu) 200.000 Türk ailesinin resmi olarak İslam'ı kabul ettiği tarihi kaynaklarda geçmektedir⁶⁸. Ayrıca belirtmek gerekir ki Türklerin Müslüman olmasında Araplarla ticari ilişkilerinin bulunmasının da önemli bir etkisi olmuştur.

Kazakistan topraklarında İslam dinin yayılması birkaç asır devam etmiştir. İlk olarak ülke topraklarının Güney bölgesinde yayılmaya başlamıştır. X. asrın sonuna doğru Kazakistan topraklarındaki Jetisu (Yedisu) ve Sırdarya bölgelerinde yerleşik halkın çoğunluğu İslam dinini kabul etmiştir. Aynı dönemde Karahan⁶⁹ devletinin kurucusu olan Saltuk Buğra Han (daha sonra Abdülkerim lakabını alacaktır) Müslüman olarak 960 yılında İslam dinini devletin resmi dini olarak kabul etmiştir⁷⁰. Genelde kitleler halinde İslamiyet'i kabul etmelerinden dolayı kısa süre de Türkistan şehri İslam diyarı olmuştur. Konum olarak Türkistan'ın İpekyolu üzerinde yerleşmesi başka dinlerin de faaliyet gösterdiği önemli bir şehir haline gelmesini sağlamıştır⁷¹.

Budizm ve Hristiyanlıktan aforoz edilen Nesturilik Türkistan şehrinde görülmektedir. Her ne kadar İslamiyet gibi benimsenmese de, mensupları bulunmaktaydı. Karahan Devleti'nin İslamiyet'i kabul etmesiyle beraber Arap dili, İslami ilim metotları, İslam sanatı ve birçok bilim dalları zuhur etmiştir. Yeni camiler, medreseler, kervan saraylar ve türbeler de inşa edilmiştir⁷². Meşhur olanları ise Ayşe–Bibi, Karahan türbeleri, Alaşahan, Ayakkamır, Babaşa–Hatun türbeleridir⁷³. Bazı tarihi kaynaklara göre Karahan'ın başkenti olan Balasagun şehrinde 40'tan fazla cami ve

⁶⁷ Nesimi yazıcı a.g.e., s.64.

⁶⁸ Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul: 1971, s. 12.

⁶⁹ Karahan – Banı ve Doğu Türkistan'da yaşayan ilk Müslüman devlete verilen isim (840 – 1212). BKZ: Reşat Genç, "Karahanlılar Tarihi", Türkler Ansiklopedisi, Türk tarih Kurumu, Yeni Türkiye yayınları, Ankara: 2002, C. 4, ss. 445 – 457.

⁷⁰ A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul: 1981, s. 78.

⁷¹ Prof. Dr. Osman Çetin, Türk İslam Devletler tarihi, Emin yayınları, Bursa: 2015, s. 14.

⁷² N. U. Şayahmetov a.g.e., s. 50.

⁷³ Nygmet Mincan a.g.e., s. 149.

20'ye yakın medrese bulunmaktaydı⁷⁴. Karahan devrindeki önemli olaylardan biri de, sadece Arap dili değil Türk dili de devlet içinde gelişmiştir. Divani Lügat at-Türki ve Kutadgu Bilik bu dönemlerde yazılmıştır⁷⁵.

Şehir düzeniyle beraber toplumunun düzeni de değişmiştir. Öyle ki artık şehirde ilk olarak vakıflar kurulmaya başlanmış ve bu vakıflar her türlü vergiden muaf tutulmuşlardır. Sonuç olarak Karahanlılar, İslam dini ile Türk geleneklerini birleştirerek yeni Türk-İslam medeniyeti ve kültürünü temsil etmişlerdir⁷⁶. Fakat çok uzun bir zaman geçmeden Karahanlılar, Batı ve Doğu olmak üzere ikiye ayrıldılar. Doğu Karahanlıları Karahıtaylar, Batı Karahanlılar da Harzemşahlar tarafından ortadan kaldırıldı⁷⁷.

Karahıtaylar 1124–1211 yılları arasında şimdiki Kazakistan topraklarında hüküm süren Moğol devleti olarak geçmektedir⁷⁸. Karahıtaylar din olarak Budizm ve Şamanizm'i kabul etmiştir. Bundan dolayı bu geçen bir asırlık sürede İslam dini durgunluk yaşamıştır. Karahıtaylar bir taraftan Alaaddin Muhammed diğer taraftan da Naymanların reisi Güçlük tarafından ağır hezimetlere uğramış, 1211 yılında da tarih sahnesinden tamamen silinmiştir.

Karahıtayların sona ermesinden sonra Aral gölü ve Ceyhun (Amudarya) arasındaki Kazakistan topraklarını bir başka Türk İslam devleti olan Harezmsahlar (1097 – 1231) yönetecektir⁷⁹. Harezmsahlar zamanında ülkede hem Şafi hem de Hanefi medreseler açılmaktaydı⁸⁰. Bu dönemde tarikatlar da hızlı şekilde yayılmaktaydı. Nitekim Ceyhun Nehri'nin ötesinde yaşayan Türk göçebelerinin İslamlaştırılması ve Türk tarikatının kurulmasında önemli katkıları bulunan kişi, Hoca Ahmet Yesevi idi⁸¹.

⁷⁴ [http://mazhab.kz/kk/maqalalar/islam-tarihy/algashqy-turik-islam-memleketi-qarahandyqtar-dauirindegi-](http://mazhab.kz/kk/maqalalar/islam-tarihy/algashqy-turik-islam-memleketi-qarahandyqtar-dauirindegi-medreseler-3864/) medreseler-3864/ (ET: 25.08.2018)

⁷⁵ Nygmet Mincan a.g.e., s. 150.

⁷⁶ Erdoğan Merçil, Müslüman – Türk devletleri tarihi, İstanbul: 1985, s. 33.

⁷⁷ Wilhelm Barthold, İlk Müslüman Türkler, Örgün yayın evi, ss. 15 – 16.

⁷⁸ Ahmet Taşağıl "Karahıtaylar", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 24, s. 415.

⁷⁹ Nesimi Yazıcı, a.g.e., s. 351.

⁸⁰ Yazıcı a.g.e., s. 383.

⁸¹ Aydın Taneri, Harezmsahlar, Diyanet Vakfı yayınları, Ankara: 1993, s. 178.

Hoca Ahmed Yesevi, Güney Kazakistan'da ki Şimkent şehrine bağlı olan Sayram kasabasında (buraya İsficab, İspicab, Akşehir denilmektedir) doğdu. Doğum tarihi 1903 ölüm tarihi ise belirsizdir Bkz: Hayati Bice, Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme araştırma dizisi, Yayın No: 33, Ankara: 2016, ss. 54 – 55.

Yesevi Tarikatının daha sonraki yıllarda da etkisi olacaktır. Piri Türkistan olarak adlandırılan Yesevi, Türk İslam tarihinde önemli bir eser olan Divan-ı Hikmet içindeki hikmetleriyle sonraki mutasavvıflara rehber rolünü üstlenmiştir. Yesevi tarikatının iki ana kolu olan Bektaşilik ve Nakşibendilik Anadolu topraklarına kadar gelmiş ve günümüzde de ilgi görmeye devam etmektedir.⁸²

Aynı dönemde tüm dünyanın seyrini değiştirecek olan yeni bir devlet ortaya çıkmıştır. Bu Cengiz Han'ın kurduğu Moğol devleti idi. Moğol devleti ile Hârezmşah Alaeddin arasında barış ve ticari münasebetler varmış. Fakat Otrar olayı⁸³ Moğollar ve Harezmsahlardan arasındaki gerginliği zirveye taşıdı⁸⁴. Cengiz Han savaş açmak için fırsat kolluyordu. Otrar olayını ileri sürülerek 1219 yılında Otrar şehrini almak için yola çıktı. Otrar beş ay işgale dayanmış ve sonunda Moğolların hâkimiyeti altına geçmiştir.⁸⁵ Daha sonra önemli şehirlerden olan Semerkant, Buhara, Cend ve başka şehirleri de ele geçirdi. 1220–1221 yıllarında Moğollar tüm Türkistan ve Hârezm'i hâkimiyet altına aldılar⁸⁶

Hârezmşahların yıkılması Türk İslam Devleti için büyük bir kayıp olarak görülmüştür. Öyle ki birçok Türk boyları İslamiyet'i kabul ediyordu. Moğol istilası sonrası Orta Asya'da İslamiyet'in yayılması durgunlaşmıştır⁸⁷. Moğol istilası sadece Türklere değil tüm İslam âlemine büyük zarar vermiştir. Hatta Moğol istilasından sonra İslam dünyası için durgunluk dönemi başlamıştır. XV. yüzyıla gelindiğinde Asya'nın bin yıl süren medeni ve ilmi üstünlüğü sona ermiş ve artık bu üstünlük Batılılara geçmiştir.⁸⁸

Moğol istilası sonrası Cengiz Han, hâkimiyeti altındaki yerleri “ulus” diye adlandırılan eski sisteme göre oğulları arasında paylaşmıştır. Bugünkü Kazakistan

⁸² Yazıcı, a.g.e., ss. 163 – 164.

⁸³ 1218 yılında Moğolların gönderdiği 450 tüccarın Harezmsah'ın valisi tarafından Otrar'da katledilmiş ve Bu katliam tarihe “Otrar olayı” olarak geçmiştir. Bilgi için Bkz: Muratbek Darubay, Otrar Bölgesi ve İslam tarihindeki Önemi (VI-XIII. Yüzyıllar arası), (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011. ss. 49 – 54.

⁸⁴ Merçil, a.g.e., s. 193.

⁸⁵ Yazıcı, a.g.e., s. 366.

⁸⁶ W. Barthold, İslam Medeniyet Tarihi, TDV yayınları, Ankara: 1973, s. 61.

⁸⁷ Aydın Taneri "Hârezmsahlardan", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 16, s. 231.

⁸⁸ Barthold, a.g.e., s. 73.

topraklarını Tuluy, Çağatay ve Cuçi arasında taksim etmiştir.⁸⁹ Kazakistan toprağının ekseriyeti Cuçi ulusuna ait olması sebebiyle odak notası bu ulus olacaktır.⁹⁰

Cengiz Han ve Cuçi Han zamanında Türk İslam âlemi için önemli olan şehirler harap edilmiştir. Öyle ki Müslümanlar, yaşadıkların şehirlerin çoğunda son ana kadar direnerek savaştıkları için tamamına yakını katledilmiştir. Cuçi Han'ın ölümünden sonra Altın Orda⁹¹ hanı olarak Batu Han tahta çıkmıştır. Batu Han yönetimi el almış ve onun döneminde Altın Orda Devleti en geniş toprağa sahip olmuştur. Türkistan ve orada yaşayan Müslümanlar, Batu Han'ın himayesi altında refah ve güven içinde yaşamıştır.⁹² Batu Han'dan sonra gelen Berke Han (1256 – 1266) Moğol Altın Orda hükümdarları arasında ilk İslam dinini kabul etmesi sebebiyle o dönemde ki Müslüman halkı için önem taşımaktadır.

Bazı kaynaklara göre Berke Han'ın, Şemseddin-i Kübra tarikatının müridi olan Buhara Şeyhi Al-Baherzi'den etkilenerek İslam'ı kabul ettiği söylenmektedir⁹³. Berke Han İlk İslamiyet'i kabul eden Altın Ordu hanı olmuştur⁹⁴. Berke Han kendi hâkimiyeti altında bulunan feodallere İslamiyet'i kabul ettirmek için de ciddi şekilde çaba sarf etmiş: hatta yönetimi altındaki yerlere cami ve medreseler yaptırmaya başlamıştır.⁹⁵ Altın Ordu'daki, İslamiyet'in yükselişi Özbek Han (1312 – 1340) döneminde de devam etmiştir. Al-Birzali'ye göre Özbek Han tahta çıktığında otuz yaşındaydı ve “Akıllı, yakışıklı, boyu posu yerinde, gerçek bir Müslüman olarak tasvir edilmiştir.”⁹⁶ Özbek Han İslam dinini resmi devlet dini olarak kabul etmiştir. İslam dinine bağlı kalmış, yayılması için çaba göstermiş ve İslam kanunlarına sıkı sıkıya bağlanmıştır.⁹⁷ Halkının genellikle hepsi Müslümanlığı kabul etmiştir. Özbek Han kendisi Müslüman olmakla kalmamış aynı zamanda her inananın vazifesi olan İslam dinini tebliğ etmeyi de ihmal etmemiştir. İslam dini, Orta Asya ve Kazakistan topraklarında Özbek Han zamanında en ferah dönemini yaşamıştır. Kazak halkı arasında da “Din Özbek Han'dan kaldı” diye

⁸⁹ Jean – Paul Roux, Orta Asya Tarih ve Uygarlık, Kabcacı yaym evi, İstanbul: 2001, s. 304.

⁹⁰ S. G. Klyashorny, T. İ. Sultanov, Türkün Üç bin Yılı, Selenge yayınları, İstanbul: 2003, s. 193.

⁹¹ Altın Orda – Cengiz han zamanında kurulan Türk devleti. 1243 yılında kurulmuş ve 1503 yılında da sona ermiştir. Bkz: Mustafa Kafalı, "Altın – Orda Hanlığı", Türkler Ansiklopedisi, Türk tarih Kurumu, Yeni Türkiye yayınları, Ankara: 2002, C. 8, ss. 397 – 398.

⁹² A. Yu. Yakubovskiy, Altın Ordu ve Çöküşü, Milli eğitim basın evi, Ankara – 1976, s. 46.

⁹³ Yakubovskiy, a.g.e., s.64.

⁹⁴ Ali Güler, Suat Akgül, Atilla Şimşek, Türklük bilgisi, Ankara: 2001, s. 115.

⁹⁵ Yakubovskiy, a.g.e., s. 145.

⁹⁶ Yakubovskiy, a.g.e., s. 72.

⁹⁷ Yakubovskiy, a.g.e., s. 146.

bir deyim oluşmuş ve günümüze ulaşmıştır. Buna karşın Yakubovskiy, İslam dininin sadece saray ve onun ahalisine tesir ettiğini, göçebe halkın eski inancı olan Şamanizm'e devam ettiğini iddia etmektedir.⁹⁸ Bu fikrin ya da yorumun tutarsız olduğunu düşünen araştırmacılar da mevcuttur.. Araştırmacıların çoğu Kazakistan ve Orta Asya'da yaşayan göçebelerin X – XII. Yüzyılda neredeyse tamamına yakınının İslamiyet'i kabul ettiğini ifade eder. XIV. yüzyılın sonuna doğru şekillenmeye başlayan Kazak hanlığın anayasasının da genellikle İslami hükümlerle yazıldığı görülmektedir.

Altın Ordu'nun yıkılmasıyla beraber XV. yüzyılda Kazaklar, Kazak hanlığını kurmuştur. Kazak hanlığının kurulmasında Kerey ve Janibek Hanlar önemli rol almıştır.⁹⁹

Kerey ve Janibek Han zamanında İslamiyet devlet dini olmuştur. Öyle ki her han kendi yanında kadı bulundurur ve onunla her konuda istişare edermiş. Kazak topraklarında her geçen gün İslam dini iyice yerleşmiştir. Halk, bazı eski örf ve adetlerini İslam dinine uygun olarak değiştirerek devam ettirmiştir. Kazak göçebelere Semerkant, Buhara, Hiva ve Türkistan şehrinden gelen hocalar ders vermiştir. Kazak halkının çoğu, çocuklarının medresede ilim almasına önem verirdi. Kazak hanlığı zamanındaki şairlere de baktığımızda İslam dinin insanlara iyice yerleştiğini görürüz. Mesela Kazak halkının ünlü şair ve kadı olan Buhar Cırau (1693-1787) bir şiirinde şöyle demektedir:

Birinci dilek dileyin

Bir Allah'a inanmaya

... Beşinci dilek dileyin

Beş vakit namazın biri kaza olmamasına...

Başka şairlerin de bu dönemde İslam dini hakkında halka nasihat ettikleri eserler bulunmaktadır.

Kazak Hanlığında Tauke Han döneminde İslam hukukuna bağlı "*Yedi Yasa*"(Jeti Jargı) yasası yazılmıştır.¹⁰⁰ Bazı Rus yazarları Kazakların XIX. yüzyıla kadar İslam

⁹⁸ Yakubovskiy a.g.e., s. 146.

⁹⁹ B. G. Ayagan, Kazak Hanlığının Tarihi, Almatı: 2011, s. 99.

dinini kabullenmediğini ifade etmektedirler. Bu bilginin doğru olmadığını kanıtı olarak da Yedi Yasa dediğimiz Kazak göçebelerin yasası gösterilebilir. Bu yasada zekât, miras ve başka İslami konular da zikredilmektedir.

Mesela yasada geçen ölüm cezası bölümünde, kim Allah'a dil uzatırsa ona da yedi kişi şahitlik ederse taşlanarak öldürülür, denilmektedir. Din bölümünde de içki içen kişiye seksen düre vurulur, bir kazak dinini değiştirirse özellikle Hristiyan olursa onun malı mülkü yakınlarına helal olur ve sormadan alabilirler, denilmektedir¹⁰¹.

Gördüğümüz gibi Kazak toprakları hem İslam şeriatına hem de örf ve âdetlere uygun bir şekilde yaşamını sürdürmüştür. Fakat Orta Asya coğrafi konumu nedeniyle her zaman savaş ve mücadele vermiştir.

Yaklaşık üç dört asırlık zaman sonrası Kazak halkı bazı dış düşmanlardan korunmak için Rusya'nın himayesi altına girmiş bir asır süren sömürgeciliğe maruz kalmıştır¹⁰². Sonrasında ateist bir düşünce yapısına sahip olan SSCB'nin kurulması ile Kazak halkının ve tüm Orta Asya'daki Müslüman Türk halkılarını imansızlaştırmak için yoğun çaba harcanmıştır. Buna direnç gösteren halka da acımasızca zulmedilmiş, bazıları sürgüne gönderilmiş bazıları da öldürülmüşlerdir.

Başlangıçta Çarlık Rusya her ne kadar Kazakistan topraklarına girse tam hâkimiyet sağlayamamıştır. Bu yüzden II. Katerina (1762 – 1796) İslam'ı araç olarak kullanmaya çalışmıştır. Öyle ki Çarlık döneminde Ruslar için çalışan Tatar Mollalarını kullanarak halkın güvenini kazanmaya başlamıştır. Bu mollalar Çarlık Rusların izin verdiği din görevlileri anlamında “Ukazlı mollalar” diye adlandırılmıştır. Halk arasında ise bunlar “Krasnyi(Kırmızı) Molla” olarak adlandırmaktaydı¹⁰³. Elbette Çarlık Rusya'nın girişimi İslam dinini yaymaktan ziyade Müslümanların sempatisini kazanarak onları kontrol altında tutmak için böyle bir siyasi oyun yürütmüştür¹⁰⁴.

Ruslar, Tatar mollalarla beraber Hristiyan Misyonerleri de göndermekteydi. Fakat Kazak halkı Hristiyanlaşmayı sadece din değiştirmek olarak değil onun ötesinde

¹⁰⁰ Jambyl Artykbayev, Jeti Jargı, Almaty: 2004, s. 123.

¹⁰¹ Artykbayev, a.g.e., s. 115.

¹⁰² Seyfettin Erşahin, Türkistan'da İslam ve Müslümanlar, İlahiyat Vakfı yayınları, s. 43.

¹⁰³ Yani Çarlık Rusya'nın adamı anlamına gelmekteydi.

¹⁰⁴ Erşahin a.g.e., ss. 46 – 47.

Ruslaşmak olarak görmüştür. O zamanlarda Kazak halkı arasında Hristiyan dini yaymaya çalışan misyonerler şöyle demektedir: "Kazakları Ruslaştırma çalışmaları çerçevesinde, bir Kazağı Hristiyanlaştırmak demek onu göçebelikten yerleşik hayata zorlamak, Rus inancı olan Ortodoksluğu dayatmak demektir. Kazak için bu yeni inanç Hristiyanlıktan daha çok Ruslaşmak anlamı taşıyordu. Vaftizi kabul etmek demek, hayat tarzı ve giyim-kuşam bakımından Ruslar gibi olmak demektir."¹⁰⁵

Bazı Rus araştırmacılar ve Rus yanlısı Kazak aydınları, Kazak halkı arasında İslamlaşmanın Çarlık Rusya zamanında gerçekleştiğini ifade etmektedir. Fakat Radloff'un araştırmalarına ve bazı tarihi kaynaklara bakıldığında bu bilginin yanlış olduğu görülebilir. Nitekim Radloff 1884 yılında Kazakların yaşam tarzını şöyle ifade etmektedir: "Kazaklar göçebe oldukları halde, Şamani Altaylardan farklı olarak, bakışlarının vüsatı, hayatta daha medeni olmaları İslamiyet'ten geliyor. Bunlarda elbisenin, ev içinin intizamı, temizlik, aile içinde oldukça muntazam münasebet, biraz daha yüksek ahlak tabii İslamiyet'in neticesidir. Kazakların İslamiyet'i kabul edişinden çok asırlar geçmiştir. Onlardaki Şamanizm kalıntılarına bakarak onları güya şimdi Müslüman olan bir kavim diye telakki etmek hatadır. Kazakların İslamiyet'inin, diğerlerinin İslamiyet'inden az çok farklı olması, yalnız hayat tarzı farkından ileri geliyor."¹⁰⁶

Mesela Kırgızların ünlü Manas destanında İslami kelimeler kullanılmıştır. Orta Asya'daki Kazakların da söz verirken Kuran Kerim'e elini koyarak yemin etmesi ve Eski Kazak anayasasında İslam fihına göre hüküm verilmesi de buna bir delildir.

İlk Çarlık döneminde İslam dinine destek bulunduğu doğrudur. Fakat bu İslam dini için değil sadece Müslüman halkları tek çatı altında toplamak ve kontrol altında tutmak amacıyla yapılmıştır. Örneğin Kazakistan topraklarında ki mescit sayısı net olmamakla birlikte 1915 yılında şimdiki Jetisu (Yedisu) topraklarında 52 cami olduğu söylenmektedir. Bazı kaynaklarda da Çarlık döneminde cami sayısının 26.000'den fazla olduğu iddia edilmektedir.

¹⁰⁵ Erşahin, a.g.e., s. 48.

¹⁰⁶ Zeki Veli Togan, Türkistan, Enderun kitabevi, 1981: İstanbul, s. 534.

TABLO – IV. 1911 yılında Çarlık Rusya'daki Müslüman halkın durumu.¹⁰⁷

BÖLÜKLER	TOPLAM SAYI		
	MÜSLÜMANLAR	CAMİLER	DİN GÖREVLİLERİ
ORINBOR BÖLGESİ	4 572 276	6144	12341
TAVRYA İDARİ BÖLGESİ	224 365	845	981
ORAL EYALETİ	505 525	59	50
SIRDARYA EYALETİ	1 382 839	2373	3924
FERGANE EYALETİ	2 017 889	7496	14660
SEMERKAND EYALETİ	967 719	3469	6478
SEMEY EYALETİ	1 031 953	288	189
DAĞISTAN EYALETİ	631 687	1954	2014
KAVKAZ VE DİĞERLERİ	4 997 105	4341	5765
HEPSİ	16 331 358	26 969	46 492

Camilerin masraflarının yanında din hizmetinde çalışanların maaşlarının Çarlık tarafından verildiği bilinmektedir. Bazı dini kitaplar da halk arasında bedava dağıtılmıştır. Fakat bu plan verimli olmamış tam tersine onlar için bir tehdit haline gelmiştir. Öyle ki artık İslamlaşma daha hızlı şekilde ilerlemekte ve bazıları da o zamanda Halifeliğin merkezi olan Osmanlı Devleti'ne itaat etme arzusunu taşımaktaydı. Artık devlet XIX. Yüzyılının sonuna doğru İslam dinine bazı yasakları getirerek "Rus Milli İdeolojisi" veya Ruslaştırma politikasını yürürlüğe geçirmiştir.

Okullarda ünlü Rusların portreleri asılmaya başlanmış ve Rus-Kazak okulları açılarak İslam dinine karşı propaganda yürütülmüştür. Her ne kadar cami, medrese ve

¹⁰⁷ Batyr Kyrykbayev, Kazakistandaki İslam Jaylı, (Yüksek Lisans Tezi), s. 14.

İslami okulları kapatsalar da Kazaklar arasında İslam dini yükselmeye devam etmiştir. Kazaklar kendi aralarında "Kim ramazanda oruç tutmasa, beş vakit namazı kılmasa ve anne-babası ondan razı olmasa, O hiçbir şekilde oy kullanamaz " diyorlardı. Kazaklar arasında zekât ve sadaka gibi dini unsurlar gün geçtikçe yaygınlaşmaya başlamıştır.

SSCB'nin kurulmasının ilk yılları olan 28 Ocak 1918'de Halk Komitesinin Kiliseyi dinden, dini de Kiliseden ayırma konulu yasasına göre "Her birey kendi istediği dine inanma konusunda hürdür. Herhangi bir dine inanmaya ve inanmamaya hakkı vardır." denmektedir. Buna rağmen 1929 yılında SSCB tarafından İslam dininin öğretilmesine yasak konulmuştur. Okullarda ateist düşünceleri teşvik eden kitaplar vb. okutulmaya ve benimsetilmeye çalışılmıştır. Orta Asya Müslümanlarına hacca gitme yasağı getirilmiş, dini okullar kapatılarak köy yerlerinde bulunan camileri de gece kulübü, dükkân veya depo olarak kullanılmasını mecbur etmişlerdir. Din görevlilerini mollaları ve imamları reformcular ve halk düşmanı olarak sürgüne göndermeye başlamışlardır. Kazak alfabesinin Arap alfabesinden Latin'e daha sonra da Kiril alfabesine değiştirilmesi de İslami ilimlerin yok olmasına sebep olmuştur.¹⁰⁸ Kazakların arasında İslam dinini kötüleyerek bazı Müslüman Kazak düşünürleri Yesevi (1903-1166), Şakarim(1858-1931), Maşhur Jusip(1858-1931) gibi aydınların isimlerinin söylenmesini de yasaklamışlardır. Daha ileri giderek Abay Kunanbay(1845-1904) ve Abu Nasir Al-Farabi(872-950) gibi İslam düşünürlerinin İslam dinine karşı olduklarını savunmuşlardır. Zaman ilerledikçe SSCB'nin İslam dinine karşı tavrı daha da sertleşmiştir. SSCB bir taraftan bozkır halkını Hristiyanlaştırmak için çaba harcamış diğer taraftan da Müslümanlar üzerinde baskı kurmuştur. Ruslar en büyük engel olarak İslam'ı görüyorlardı. O yüzden Kazak gençlerin Müslüman ülkelerden eğitim alması yasaklanmıştır. Din görevlilerinin hepsi de Ruslar tarafından hazırlanan Rus yanlısı kişilerin seçilmesiyle oluşturulmuştur.¹⁰⁹

SSCB'nin bu siyaseti, Almanların ülke sınırlarına yaklaştığını fark eden Stalin tarafından değiştirilmiş, yıllarca zulüm gören Orta Asya ve Kazak Müslümanların gönlünü almak için İslam dinine biraz olsun yumuşak davranmaya başlamıştır. Stalin, 1943 yılında Taşkent şehrinde "Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları" adlı kongrenin gerçekleşmesine izin vermiştir. Kongrede Orta Asya ve Kazakistan Müslümanları

¹⁰⁸ N. J. Baytenova, Q. Zatov Ş. Rısbekova B. Beysenova, a.g.e., s. 42.

¹⁰⁹ Erşat Ongarov, Kazak Madenyeti jane İslam Kundılıktarı, Almatı: 2014, s. 28.

Diniye Nezareti Nizamı kurularak onun baş müftüsü İşan Babahan Abdulmajithan (1884–1953) seçilmiřtir¹¹⁰. Kazakistan topraklarındaki vekili olarak da şeyh Abd Al – Gaffar şamsutdinov seçilmiştir. Diniye Nezaretinin kuruluş amacı resmi belgede şöyle geçmektedir:

Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan SSCB'deki Müslümanların iman ve ibadetlerine ait dini meselelerle ilgilenmek, dindarlara İşlam dininin esaslarını anlatma yolu ile tebliğ etmektir. Bununla beraber Orta Asya ve Kazakistan halklarını, hem kendi aralarında hem de Sovyetler Birliği'nde bulunan bütün halklar ile kardeşçe dost olmaya, dindarları doğru çalışmaya, hakkaniyet ve adalete davet eder. Onları, birbirlerine kardeşçe yardım etme, büyüklere hürmet, gençlere sevgi gösterme, kendi vatanına ve onun önderlerine son derecede sadakatli olma yönünde terbiye eder.¹¹¹

Stalin'in bu din politikası uzun sürmemiştir. II. Dünya Savaşı'nı kazandıktan sonra Müslümanlar için eski ateizm propagandasına devam etmeye başlamıştır. Yeniden okullarda, devlet dairelerinde inançlı insanların çalışmasına yasak koyuldu. 1948 yılında din politikasının yumuşamasından dolayı halk arasında İşlam dininin canlanmaya başladığını, buna karşı mücadele edilmesi gerektiğini yetkililere bildirmiştir. Kazakistanskaya Pravda (Kazakistan Hakikati) gazetesinde de Kazaklar arasında yeniden yayılmaya başlayan İşlam'ın durdurulmasını talep eden yazılar yazılmıştır.¹¹²

Stalin her ne kadar belli bir süre İşlam dinine katkıda bulunsa da diğer taraftan Ortodoks Hristiyanlara daha fazla destek vermiştir. Buna örnek olarak; 1956 yılında Kazakistan topraklarında sadece 25 cami bulunmasına rağmen 60'tan fazla Rus Ortodoks kilisesi bulunması gösterilebilir. Bir başka örnek de Sovyetlerden önce Türkistan şehrinde 200'den fazla cami ve birçok medrese faaliyet yürütürken 1960 yılında ise sadece 1 caminin ibadete açık olması da gösterilebilir. 1965 yılından başlayarak yüksekokul ve ortaokullarda "Ateizmin bilimsel temelleri" olarak adlandırılan ateizmi nasihat eden zorunlu dersler okutulmaya başlanmıştır. Kısa zaman sonra da hükümet tarafından üniversitelerde "Ateizmin bilimsel temelleri" adında yeni bir bölüm açılmaya karar verilmiştir. Kazak Müslümanları her geçen gün İşlam dininden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır.

¹¹⁰ Ongarov, a.g.e., ss. 32 – 33.

¹¹¹ Erşahin, a.g.e., s. 325.

¹¹² Erşahin, a.g.e., ss. 305 – 306.

Sovyet döneminde de Kazakistan topraklarında İslami ilimlerin öğretilmesine karşı propaganda devam etmiştir. Buna rağmen 1971 yılında Özbekistan başkentinde İmam Buhara adındaki İslam enstitüsü kurulmuş ve bu enstitü SSCB’de bulunan İslami ilimleri öğreten tek mektep idi. Burada birçok Kazak aydın eğitim görmüştür¹¹³.

Bu durum ancak 80’li yılların sonuna doğru düzelmeye başlamıştır. SSCB her ne kadar bir asır boyunca halkı ateist düşünce ile zehirlese de Kazak halkının kalbinin derinliğinde yatan öz dini olan İslam’a olan sevgisini ve inancını yok edememiştir. Kazakistan Devleti’nin bağımsızlığı kazanması ile beraber dini kurumlar kurulmaya başlanmış ve Kazakistan topraklarında İslam dini için yeni bir dönem başlamıştır.

Kazakistan’da, 1991 yılından sonra İslam dini yeniden canlanma başlamıştı. Kazakistan Cumhurbaşkanı Sayın N. Nazarbayev’in önemli çabalarıyla 1992 yılının 10 Ocak ayında "Din ve İnanç özgürlüğü ve Dini kurumlar" hakkındaki yeni yasayla İslam dininin yükselmesine ve eskisi gibi yayılmasına destek olmuştur. Bağımsızlık yıllarında Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev’in her zaman dile getirdiği gibi “Dinimiz İslam, Atamız Türk” diyerek Kazak halkının İslam dinine dönüşünü haber veriyordu.

1990 yılında Almatı şehrinde gerçekleştirilen Kazakistan Müslümanlarının birinci toplantısında, Kazakistanlı Müslümanlar Dini İşler Başkanlığı (KMDİB) kuruldu ve İlk müftü olarak Ratbek Hacı Nısanbayulu seçildi.¹¹⁴

Bağımsızlık mücadelesini kazanan halkı sevindiren bir diğer önemli olay Halifa Altay Hocanın gayretiyle Kuran-ı Kerim’in tamamının Kazakçaya tercüme edilmesidir. Türkiye ve Katar’ın destekleriyle de yaklaşık 400.000’e yakın Kazakça Kuran-ı Kerim halka dağıtılmıştır. Kuran-ı Kerim’in Kazakça olarak ilk tercümesi 1912 yılında Musa Begeyuli tarafından el yazısı ile yazılmaya başlanmış fakat yayınlanamadan yok edilmiştir. Daha sonra ise 1939 yılında Doğu Türkistan’da Âlim Ülimcanulu Kuran’ı ikinci defa Kazak diline tercüme etmiştir. Fakat Çinli komünistler tarafından bu tercüme de yok edilmiştir. 1960–1970 yılları arasında Saduakas Gılmani sadece ilk üç cüzü tercüme etmiştir. Bağımsızlık sonrası Halifa Altay hocanın başlattığı çalışma ile günümüze kadar Kuran-ı Kerim çeşitli hocalar tarafından Kazak diline tercüme edilmeye devam etmiştir. Son zamanlarda sadece tercüme değil tefsiri de

¹¹³ Abdirasulkızı Aynur, Din Dauir Dastur, Almaty: 2014, s. 25.

¹¹⁴ N. J. Baytenova, Q. Zaton Ş. Rısbekova B. Beysenova, a.g.e., s. 42.

yayınlanmaktadır.¹¹⁵ Türkiye Diyanet Vakfı'nın desteğiyle de Kuran-ı Kerim Kazakçaya çevrilerek Kazakistan'da camilerde dağıtılmaktadır.

1992 yılında Kazakistan Müslümanları Din Başkanlığı (KMDB) kuruldu. Ateizmin zincirinden kurtulan Kazak halkının manevi yükselişi için öncelikle Müslüman devletlerin geçmiş tecrübelerinden yararlanmakla işe başlandı. Kazakistan Müslümanları Din Başkanlığı ülkedeki tüm İslam okullarını, camileri ve medreseleri bir araya toplayan kurumdur. 2002 yılında ülke genelinde bulunan camilere müezzin ve imam yetiştirme enstitüsü faaliyet göstermeye başlamıştır. Türkiye Diyanet Vakfı ile Kazakistan Müslümanları Din Başkanlığı anlaşmasıyla, Kazak imamlar Türkiye'nin bazı şehirlerine giderek 3 ay ila 6 ay arası dini eğitim almaktadırlar. Bunun yanı sıra her mescitte "Sauat aşu" (din eğitim) kursları da faaliyet göstermektedir.

Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev İslam dininin Kazakistan'da yükselmesine büyük destek vermektedir. 2012 yılında Astana şehrine yaklaşık 10 bin Müslümanın bir arada ibadet edebileceği bir caminin açılmasındaki en büyük payın sahibi Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'dir. Ayrıca 2006 senesinde Ramazan ve Kurban Bayramı günleri resmi tatil olarak belirlenmiştir. Günümüzde Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı resmi verilerine göre ülke genelinde yaklaşık 2500'e yakın cami, 9 medrese, 3 hafızlık kursu ve birçok din eğitim kursları dini eğitim vermeye devam etmektedir.

Hafızlık kurslarına ve medreselere Kazakistan Milli Eğitim Bakanlığı (KMEB) tarafından izin verilmiştir. Bu kurumlarda Kazakistan Müslümanları Din İşleri Başkanlığı'nın belirlediği kurallara uygun bir şekilde dini eğitim verilmektedir. Ayrıca bu kurumların yakınındaki okullara giden talebeler de oralarda eğitim alabilmektedirler.¹¹⁶

İslam dini Kazak topraklarında günden güne eskisi gibi canlılık kazanmaya başlamıştır. Yurt dışında dini eğitim almaya giden Kazak vatandaşların ülkeye geri dönmesi ve ülkede dini eğitim alanların çoğalması, halkın dini konulardaki bilgi düzeyini yükseltmektedir. Öyle ki gelecekte Kazakistan okullarında dini eğitim adı altında belli derslerin okutulması için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

¹¹⁵ Aynur Abdirasilkızı, Din jane Kazirgi Zaman, Astana: 2017, s. 52.

¹¹⁶ Aynur Abdirasilkızı, Din. Daur. Dastur, Almatı: 2014, s.27.

2. HRİSTİYANLIK

Hristiyanlık, Dünya’da en çok mensubu olan dindir. MS 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu bölgesinde ortaya çıkan Hristiyanlık, günümüzde iki milyarı aşkın müntesibi ile dünyanın en yaygın dini topluluğu konumundadır.¹¹⁷ MS 1. asrın ortalarında Filistin topraklarında ortaya çıkmış olan Hristiyanlık, Pavlus’un anlayışı üzerine temellenen bir inanca sahip dindir. İslam literatürde Hristiyanlar için Nasranî (çoğulu nasârâ), Mesîhî (çoğulu Mesîhiyyun) ve İsevî kelimeleri, Hristiyanlık içinde Nasrâniyye ve Mesîhiyye adları kullanılmaktadır.¹¹⁸ Kur’an-ı Kerim’de Hristiyanları ifade eden, Nasârâ kelimesi 14 yerde geçmektedir.¹¹⁹

Hiz. İsa’nın Filistin topraklarında Yahudi halkın içinde doğup yaşadığı bilinmektedir. O dönemde de Yahudiler kendi aralarında Ortodoksi ve Heterodoksal olarak iki ana gruptan oluşmakta idi. En büyüğü veya genel halk dinini temsil eden ise Ferisiler idi. Bunun dışında Sadukiler ile milletçiliği ve bağımsızlığı savunan Zelotlar da etkin idiler. Heterodoksal mezheplerinde etkin olanlar da Samiriler ve Essenilerdir¹²⁰. Bu topraklarda Yahudi mezhepleri dışında birbirine kültürel olarak benzeyen önemli dört kültürel grup da mevcut idi. Grek, Roma, Helenestik ve Pagan kültürleri Hristiyanlık dini zuhur etmeden önce o coğrafyada faaliyet göstermekteydi¹²¹. Daha sonra da kuşkusuz Hristiyan dini bu kültürlerden etkilenecek ve yeniden şekillenecekti. Böyle bir zaman diliminde Hiz. Meryem, Allah’ın emri ile İsa’yı dünyaya getirdi. Kur’an-ı Kerim de Al-i İmran süresinde bu olay şöyle anlatılmaktadır:

“Ey Meryem, Allah kendinden bir kelimeyi sana müjdeliyor ki adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. Dünyada da, ahirette de İtibarlı ve Allah’a çok yakın olanlardandır. O, beşikte de, yetişkin çağında da insanlarla konuşacak Salihlerden olacaktır¹²².”

¹¹⁷ Şinasi Gündüz; Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet vakfı yayınları, s. 77.

¹¹⁸ Bülent Şenay, İlk Rafizi Hristiyan Kilisesi Markunilik, İstanbul: Verka yayınları, 2003, s. 21.

¹¹⁹ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17, s.328.

¹²⁰ Şinasi Gündüz, Hristiyanlık, TDV yayınları 1, 2006, s.15.

¹²¹ Kürşat Demirci, "Hristiyanlık", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 17, s.330.

¹²² Al-i İmran Süresi 45. – 46. Ayetleri.

Hız. İsa'nın gençliği ve hayatı hakkında pek az malumat bulunmaktadır. İnciller İsa'nın Beytlehem'de doğduğu ve Nasaralı olduğunu haber vermektedir. Fakat Hristiyanlık daha çok Hz. İsa'nın ölümüne ve dirilmesine önem vermiştir.

İsa, 30 yaşına gelince Allah ona peygamberliğini müjdelemiş ve tebliğ etmeyi emretmiştir. İlk olarak Filistin topraklarında tebliğ faaliyetlerine başlamıştır. Hz. İsa insanları uyarıyor ve tek tanrı olan Allah'a iman etmeleri gerektiğini söylüyordu. Kavmi olan Yahudi toplumuna birçok müziceler göstermiş fakat onlar her zaman olduğu gibi inkâr etmekte ısrar etmişlerdir. Bazı kaynaklara göre İsa'nın üç yıl boyunca tebliğ ettiği söylenmektedir. Bu süreçte Hz. İsa en önemli iki muhalefetle karşılaşmıştır: İlk kendi kavminden olan Yahudiler, dini farklılık ya da kendi çıkarları için ona karşı gelmiştir. İkincisi de o dönemdeki toprak sahibi olan Romalılar tarafından olmuştur. Her geçen gün çoğalan bu din mensuplarından endişe eden Romalılar, siyasi olarak bu oluşuma karşı çıkmaya gerek duymuřlardır¹²³. Bundan dolayı ilk İseviler ya da Hristiyanlar gizli ibadet etmek ve gizli tebliğ etmek zorunda kalmışlardır. Her ne kadar gizli olsa da bunu fark eden Yahudiler ve Romalılar beraber olup İseviliği yok etmek için ortak hareket etmişlerdir. İncillere göre, İsa'ya kumpas kurmuşlar ve ona isyancı vasfı vererek onu çarmıha germişlerdir. Kur'an-ı Kerim ise bu çarmıha germe olayını kabul etmemektedir. Bunun hakkında Nisa suresi 156–157. ayetlerde şöyle denilmektedir:

"Bir de inkâr etmelerinden ve Meryem'in üzerine büyük bir iftira atmalarından; Ve «Allah elçisi Meryem oğlu İsa'yı öldürdük» demeleri yüzünden (onları lanetledik). Hâlbuki onu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara İsa gibi gösterildi. Onun hakkında ihtilafa düşenler bundan dolayı tam bir kararsızlık içindedirler; bu hususta zanna uymak dışında hiçbir (sağlam) bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmediler."

Kur'an-ı Kerime göre çarmıh olayının kesin olarak gerçekteşmediği bellidir. Fakat Hristiyanlık için bu olayın tarihsel olmaktan ziyade daha çok dini hatta inanç meselesi olduğunu söylemek mümkündür. Hristiyanlar İsa'nın hayatta olduğu süreçten ziyade çarmıhtan sonraki dirilme olayına önem vermektedirler. İsa, çarmıh olayından sonra Havarilere tebliğ görevini vermiş ve onlar da bunu devam ettirmeye gayret sarf etmiştir.

¹²³ Mehmet Aydın, Hristiyan kaynaklara göre Hristiyanlık, TDV yayınları, Ankara: 1995, s. 18.

Hristiyanlık, yeni bir dönüm noktasına doğru ilerlemekteydi. Tarsus'ta yaşayan bir Yahudi asıllı ailenin oğlu olarak bilinen Pavlus, İsa yandaşlarına ve ona tabii olanlara şiddetle karşı çıkmaktaydı. Öyle ki Roma hükümeti tarafından, İsa'nın havarilerini tutuklamakla görevli biri idi. Pavlus'a baş kâhin tarafından verilen görevi üzerine İsa yandaşlarını Şam'dan tutuklayıp Kudüs'e getirmek üzere yola çıkar. Bu yolculuk Pavlus için bir dönüm noktası olarak tarihe geçecektir. Yolculuk sırasında İsa, gökten bir ışık şeklinde görünerek Pavlus'a bazı özel görevler verir¹²⁴. Bu konuşma İncil'de şöyle geçmektedir.

"Haydi, ayağa kalk. Seni hizmetimde görevlendirmek için sana göründüm. Hem gördüklerine hem de kendimle ilgili sana göstereceklerime tanıklık edeceksin. Seni kendi halkının ve diğer uluslarının elinden kurtaracağım. Seni, uluslarının gözlerini açmak ve onları karanlıktan ışığa, Şeytan'ın hükümdarlığından Tanrıya döndürmek için gönderiyorum. Öyle ki bana iman ederek günahlarının affına kavuşsunlar ve kutsal kılınanlar arasında yer alsınlar¹²⁵."

Böylece hem Pavlus hem Hristiyanlık için yeni bir dönem başlamış oluyordu. İsa'nın getirdiği dine ve yandaşlarına aşırı kin, nefret ve öfke duyan Pavlus, artık bu din için canı gönülden çalışmaya ve onu yaymaya gayret edecektir. İsevilikten ayrılarak yeniden şekil verdiği din ile Pavlus, tarihe adı "Hristiyanlık" olarak geçecek olan dinin kurucusu olmayı başarmıştı. İlk başta sadece Yahudilerin dini olarak bilinen Hristiyanlık, onun gayreti ile evrensel din olmaya adım adım yaklaşıyordu. Öyle ki onun teolojisi Hristiyanlığı çok farklı bir yöne yönlendirmişti. En belirgin olanı ise Yahudi şeriatı veya İsa şeriatından koparak, İsa'ya tanrı vasfını eklemesidir¹²⁶.

Hristiyanlık, zuhur ettiği toprakların dışına çıkmaya başlamıştı. Uzun zamandır Roma Hükümeti tarafından baskı gören İsevilik, Pavlus'un yaptığı değişiklikleri ve politikası sonucunda Kudüs'ten Anadolu'ya ve Yunanistan'dan Roma'ya kadar yayılarak yeni kiliseler oluşturmaya devam etmişti. Pavlus'un Roma vatandaşı olması onun birçok yerde özgürce dini yaymasına yardımcı olmuştur. Yaklaşık on veya on iki

¹²⁴ Şinasi Gündüz, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, Ankara okulları yayınları, 2001, ss. 38 – 40.

¹²⁵ Resullerin İşleri 26: 16 – 18.

¹²⁶ Tacettin Şimşek, İsevilikten Hristiyanlığa, Ekin yayınları, İstanbul: 2005, ss. 89 – 92.

Hristiyanlığı yaymaya çalışmıştır. Pavlus'un 64 yılının Temmuz ayında başlatılan Neron'un katliamında hayatını kaybettiği belirtilmektedir.¹²⁷

Neron'un bu katliamından sonra işkenceler ve zulümler devam etmiştir. Buna rağmen Hristiyanlık, üçüncü yüzyılda hem sosyal hem de coğrafi olarak hızlıca büyümekteydi. Ancak bu büyüme Romalılar için bir tehdit olarak görülüyordu. Bunun sonucu olarak da Hristiyanlık tarihindeki en şiddetli katliam zuhur edecekti. Bu katliam Roma İmparatoru Decius (249–1) tarafından yapılmıştır¹²⁸. Bu işkence ve zulümler bazen şiddetli bazen de hafif bir şekilde devam etmiş ve dördüncü yüzyılın başlarına doğru İmparator Constantinus'un (Konstantin) Hristiyan dinini hoşgörü ile kabul etmesine ve "Milano Fermanı¹²⁹"nı yaymasına kadar sürmüştür. 395 yılında ise o topraklarda yaşayan Hristiyanlık dışındaki dinlerin hepsini yasaklayarak, Hristiyanlığı Roma için tek resmi din olarak kabul eden Teodosius idi¹³⁰.

Nihayetinde Hristiyanlık asıl hedefine ulaşmak için Romanın verdiği avantajları kullanarak o topraklardan dışarı çıkıp yeni fetihler yapma planı çizmiştir. Birçok kiliseler inşa edilmiş ve Hristiyanlık hızlıca yayılmaya devam etmiştir¹³¹. Durum tam tersine dönerek Hristiyanlar, paganlara karşı şiddetle kendi dinlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Bu baskıyı meşru hale getirmek için de kilise "Kilise dışında kurtuluş yoktur" (Extra Ecclesiam Nulla Salus) dogmasını ortaya koymuştur. Bu siyasi görüş, kilise dışında Hristiyan olmayan diğer din mensuplarının kurtuluşa eremeyeceğini ifade ederek onları her türlü yolla Hristiyanlaştırmaya zorlamıştır. Bu dini dogma sayesinde Hristiyanlık hızlı şekilde Orta Doğu, Anadolu ve Balkan ülkelerine kısa sürede yayılmaya başlamıştır. Fakat 6. ile 7. yüzyılda İslam dininin ortaya çıkarak büyük bir hızla Arabistan dışına yayılmaya başlaması Hristiyan dininin faaliyet yönünü Avrupa, Afrika ve Asya'ya yönlendirmesine sebep olmuştur¹³².

Orta Asya'da, Hristiyanlığın zuhur etmesi V–VI. asırlara dayanmaktadır. Bazı araştırmacılar, İpekyolu üzerinden Acem Hristiyanlarının daha önce Orta Asya'ya

¹²⁷ Hristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam yayınları, İstanbul: 2004, ss. 60 – 65.

¹²⁸ Hristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam yayınları, İstanbul: 2004, ss. 90 – 92.

¹²⁹ M.S. 313 yılında I. Konstantin ile Licinus arasında, Milano'da imzalanmış, Roma İmparatorluğu'nda, Hristiyanlığa karşı hoşgörüyü sağlayan bir fermanıdır. BKZ: M. Forlın Patrucco, "Edict of Milan", Encyclopedia of Ancient Christianity, Institutum Patristicum Augustinianum, IVP Academic, C. 1, s. 781.

¹³⁰ Mahmut Aydın, Ana hatlarıyla Dinler Tarihi, Ensar yayınları, Samsun: 2011, ss. 337 – 338.

¹³¹ Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim yayınlar, s. 311.

¹³² Mahmut Aydın, a.g.e, ss. 338 – 339.

geldiklerini savunmaktadırlar. Fakat Acem Hristiyanları, Nesturiler kadar başarıya ulaşmamıştır¹³³.

Nesturilik ya da Nesturi kilisesi¹³⁴ V. asırda zuhur etmiştir. Kurucu olarak bilinen Nestorius, bazı inanç konularında kilise ile zıt düşmüştür. İlk başta bir problem teşkil etmeyen Nestorius zaman geçtikçe çok sayıda taraftar bulmaya başlamıştır. Bundan endişe duyan İskenderiye Patriği Cyrille, Nestorius'u sert bir şekilde eleştirerek ona 12 maddeden oluşan aforozname hazırlayıp göndermiştir. Fakat Nestorius bunu reddederek görüşünden vazgeçmeyeceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine 431 yılında Efes Konsülü'nde toplanan piskopos, din adamları ve papazlar Nestorius'u dinden aforoz ettiklerini ilan etmişlerdir¹³⁵.

Nesturilik, aforoz edildikten sonra sürgün edilmeye başlanmıştır. İlk başta İran'da hızlı şekilde yayılmaya çalışan Nesturilik daha sonra ipek yolu vasıtasıyla Orta Asya'ya doğru ilerlemiştir. Nesturilik'in Orta Asya'ya girişi birçok din gibi ilk başta ticari olarak başlamıştı. İpekyolu'nun verdiği avantajlar sayesinde kısa süre içinde Maverâünnehir, Buhara ve Semerkant ve Merv şehrine ulaşmıştır.¹³⁶ Nesturilik, İslam fetihleri döneminde Türklerin İslam dinini kabul etmesiyle bölgede durgunluk yaşanmıştır. XI. Yüzyıla geldiğinde Nesturilik, bazı siyasi olayalar ve sebeplerden dolayı yeniden canlanma imkânı bulmuştur. 1070 yılında Kaşgarlı Georges tarafından "Türkistan kilisesi" canlandırmaya çalışılmıştır.¹³⁷ Fakat bu çaba yetersiz kalmış ve Nesturilik dininin varlığı sona ermiştir. Nesturilerden sonra da Orta Asya topraklarına Katolik mezhebine bağlı misyonerler gelmeye devam etmiştir. Misyonerler Orta Asya'da pek fazla destekçi bulamamış ve Hristiyanlık için yaklaşık dört beş asırlık durgun dönem başlamıştır.

¹³³ Hans Wilhelm Haussig, İpek Yolu ve Orta Asya kültür tarihi, İstanbul: 2001, ss. 239 – 241.

¹³⁴ Aziz Suryal Atiya, Doğu Hristiyanlık Tarihi, Doz yayınları, İstanbul: 2005, s. 266.

"Nasturi" sözcüğü bu kilise mensupları açısından hiçbir olumsuzluk taşımamakla birlikte, kilisenin adı olarak resmi ya da yarı resmi belgelerde ancak 13. Yüzyılda, Nsibus metropoliti Mar Abd – Ishu (Mor Cabed – Isoc) 1298 yılında The Orthodox Creed of the Nestorians (Nesturilerin Ortodoks İtikadı) Formüle ettikten sonra başlıyor. Abbasi dönemi Arap yazısında bu Hristiyanlar " Nastariya" ya da "Nasatira" adıyla kayda geçiyor. Keldani ve Asurlu adları da uzun zamandır kullanılmakla birlikte, Keldani sözcüğü bugün artık Katolik mezhebindekiler için kullanılıyor. Asurlu sözcüğü, 19. Yüzyılda İngiliz Anglikan kilisesi misyonerlerin gayretiyle yaygın kullanıma girmiştir. Anglikanların bu terimi yaymaktaki amacı, Nesturî adının kullanılmasının neden olabileceği ayrı bir mezhep çağrışımından kaçınmaktır.

¹³⁵ A. Vahap Taştan, orta Asya'da Nesturilik, Kayseri: 2003, ss. 7 – 16.

¹³⁶ Talha Fortacı, Doğuştan Günümüze Nesturi Kilisesi, Ankara: 2018, Eski Yeni yayınları, s. 99.

¹³⁷ Mesut Can, İslam Fetihleri döneminde Orta Asya'da Nesturiler, 2017 yıl, No: 64, s. 199.

Hristiyanlık için ikinci önemli dönem Kazak halkının Çarlık Rusya ile Orta Asya Türklerinin münasebetiyle başlamıştır. 1862 yılında Rusya Devleti temkinli şekilde Kazak halkını Hristiyanlaştırma siyasetini açıkça başlatmış idi. İlk başta misyonerlik faaliyetlerini yürütebilmek için zemin hazırlaması gerekiyordu. Kazak topraklarında karma okullar, yer ve şehir isimlerini değiştirme, isim değiştirme, akrabalık bağlarını zayıflatma gibi pek çok faaliyetler yapılmıştır.

Bu siyasi ve misyonerlik hareketi çok önceden planlı şekilde hazırlanmış idi. Başlangıçta 1797 yılında gelecek misyonerleri hazırlamak için özel "Ruslaştırma veya Hristiyanlaştırma" gibi enstitü açılması, Rusların gelecekteki ideolojisini net bir şekilde göstermekteydi.

1864 yılında Sibiry Kazak Askeri valiliği, Batı Sibiry Generaline "Kazaklar arasında Hristiyanlığı yayma" adındaki gizli mektubunda:

"Sibiry bölgesinde yaklaşık 140013 erkek, 123023 kadın Kazak ve Kırgız ikamet etmektedir. Bunlar hepsi Müslüman olmasına rağmen, dini ibadetlerinde düzenli değiller. Bu yüzden Kazak ve Kırgızlara karşı Hristiyanlaştırma faaliyetleri yürütürken dikkatli olunması gerek" diye yazılmıştır.

Aynı şekilde birçok Rus valisi ve Semey Piskoposu Makaryi, Kazak topraklarındaki İslam dininin gelişmesine karşı çıkararak Müslümanların kontrol altına alınması gerektiğini ve camileri yok edilerek yerlerine kiliselerin inşa edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

27 Kasım 1869'da Ruslar Kazak topraklarındaki "Консистория"¹³⁸ gücünü pekiştirmek ve misyonerlik faaliyetlerini arttırmak için bazı kararlar almışlardır:

- a) Kazaklar için Hristiyan dinini öğreten kitapları çoğaltılması
- b) Bölgedeki Piskoposların iyi çalışmadığını, bunun için farklı yöntemlerin geliştirilmesi
- c) Bu sene Hristiyan misyonerlerin tercüman vasıtasıyla, Kazaklarla bir iki kere görüşüldüğünü, bunun çoğaltılması

¹³⁸ Consistorium, Rus Ortodoks kilisesinde bir Piskoposa bağlı olan kurum.

d) Kazaklar arasında gezerek dini tebliğ etmesi için misyonerlere, valinin araba temin etmesi

e) Hristiyan dinini nasihat edilmesinin ilk önce töreler ve Kazak Ziyalılardan başlanması gerektiği, onlar vaftiz olursa halk da olur – denilmektedir.¹³⁹

Aynı şekilde "Православное Обозрение" (Rus Ortodoks İnceleme) dergisinde kilise görevlisinin verdiği sohbette ilk olarak dini zayıf olan topluluklara ve Rusya sınırındaki Kazaklara yönelik misyonerlik faaliyetlerinin yapılması gerektiği ifade edilmektedir.

Demek ki XIX. asrın sonuna doğru daha çok Rus Ortodoks kilisesi misyonerlerinin çalıştığı görülmektedir.

2.1 Rus Ortodoks Hristiyanlık

Rus Ortodoks Kilisesi Kazakistan'da İslam dininden sonraki ikinci büyük dindir. Belli ki Rus Ortodoks kilisesini, Ruslar daha çok milli bir din olarak ve kendilerine has Hristiyanlık olarak görmektedirler. Nitekim Rusça "Православие" (Pravoslavie) olarak adlandırılan Rus Ortodoks Kilisesi daha çok Slavların doğru sözü veya dini gibi anlamlara da gelmektedir. İngilizcede ise Russian Orthodox Church denmektedir. Muhtemelen eskiden Kazaklar arasında birisi vaftiz olduğunda ona "Rus oldu" denmesi bundandır. Pravoslaviye adına en çok tepki gösterenler Kiev Ortodoks Hristiyanları olmuştur. Bazıları Pravoslavie kelimesinin eski Slavların pagan dininden alındığını da dile getirmektedir.

Kazakistan topraklarına Çarlık Rusya'nın gelmesiyle Rus Ortodoks kilisesi de gelmiştir. İlk olarak 1871 yılında Türkistan Piskoposluk Merkezi kurulmuş ve daha sonraki yıllarda Çimkent, Almatı ve Taşkent Piskoposluğu kurulmuştur. Bazı kaynaklarda 1520 yılında İlk Rus Ortodoks Kilisesinin şimdiki Cayık Nehri'nin yanında Yansk (şimdiki Oral şehri) şehrinde yapılan kaleler ve istasyonlarda bulunduğu iddia edilmektedir. Fakat tarihe baktığımızda bu yıllarda Oral Bölgesi, Nogay ve Başkurtların himayesi altında idi. Bazı kaynaklarda ise Rusların etkisinin 1605–1770 yılları arasında

¹³⁹ Utebayeva, a.g.t. ss. 85 – 91.

Volga Nehri ve Ural (Oral şehri) şehrinde arttığı ifade edilmektedir.¹⁴⁰ I. Peter talimatıyla 1720 yılında Öskemen sınırında bir kale inşa edilerek 1775 yılında da oradaki halk için ibadet evi açılmıştır.¹⁴¹ Rus misyonerler, 1860–1865 yılları arasında Kazak topraklarında bulunan çeşitli bölgelere gelerek buralarda bulunan yetim ve öksüz çocukları vaftiz etmişlerdir. Demek ki Türkistan’da Piskoposluktan daha önce misyonerler bu topraklarda çalışmaya başlamıştır.¹⁴² Kilise misyonerleri ilk geldiklerinde Kazaklar arasında İslam dini ne durumda, İslam dini şuanda nasıl ve nerelerde yayılmaktadır, İslam dinini zayıflatmak için ne yapmalıyız, gibi sorulara cevap aramışlardır. Bu yüzden XIX. asrın sonuna doğru ülkenin her yerinde kiliseler inşa etmeye başladılar. Bunun yanında 1869 yılında Moskova’dan özel misyonerler gelerek halk için "Hristiyan dinini öğrenme" kurumları kurdular. Rus Hükümeti kanuna göre ülkede İslam dinini tebliğ edenleri de hapse veya sürgüne gönderilmiştir.¹⁴³

Yıllar geçtikçe Rus Ortodoks din mensuplarının sayısı da artmaktaydı. Müntesip sayısı çoğaldıkça ibadet evlerinin artması da kaçınılmaz hale gelmiştir. XVIII. asrın başından XIX. asrın sonuna kadar Rus misyonerleri sadece Asya’daki dinlere ve özellikle İslam dinine karşı ciddi şekilde propaganda yapmışlardır. Yaklaşık bir asırlık süreç sonrası tahminen 1875–1904 yılları arasında aktif şekilde misyonerlik faaliyetleri ve açık bir şekilde Hıristiyanlaştırma siyaseti uygulanmaktaydı. Mesela Kazak köylerin yanına Rus misyonerleri yerleştirme, kilise okulları,¹⁴⁴ misyonerlik okulları, kilise ve tapınak inşaatları, Rus Ortodoks dinini öğreten dernekler vs. faaliyet göstermeye başlamıştı.¹⁴⁵

Bunların arasında en önemlisi 1885 yılında şimdiki Kazakistan’ın Semey şehrinde kurulan "Қырғыз Рухани Миссия" (Kırgız Manevi Misyon) idi.¹⁴⁶

¹⁴⁰ Alaeddin Yalçınkaya, Sömürgecilik, Pan – İslamizm ışığında Türkistan, Lalezar yayınları, Ankara: 2006, s. 244.

¹⁴¹ Baytenova, a.g.e., s.112.

¹⁴² Utebayeva, a.g.t., s. 66.

¹⁴³ Artyemov, a.g.e., s. 356.

¹⁴⁴ Kilise okullarının açılması sebep olan olay ise Kazaklar ve Kırgızlar arasına gelen Rusların belli süre sonra kendi dinlerini unutmaları ve Kazaklaşmaya başlaması hatta bazıları Müslümanlığı kabul etmesi idi.

¹⁴⁵ Ş. S. Rısbekova, Kazakistan’da ki Rus Ortodoks kilisesin misyonerlik faaliyetleri, Habarşı, KazNU, Felsefe, Medeniyet ve Siyaset Bilimler dizisi, No: 1,(50), 2015, ss. 97 – 100.

¹⁴⁶ Keşif Efrema Eliseva, Kirgizskoy Missii za 1892 – 1899, Petersburg: 1900, s. 4; Baytenova, a.g.e., s.109,

Bu misyonun kuruluş amacı Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerini sistemli hale getirmektir. Misyonu yürütürken ülkeyi üç farklı bölgeye bölerek daha detaylı çalışma yürütmüşlerdir.

Resim. 3

İlk misyonerler bölgesi Ombı Piskoposluk yönetimine giren Akmola ve Semey eyaletleri; ikinci misyoner bölgesi, Orenburg Piskoposluk bölgesine giren Oral ve Torgay eyaletleri; üçüncü misyoner bölgesi ise; Orta Asya'nın hem Müslümanlar hem de İslam dini için önemli şehri olan Türkistan'dı. Misyonların bölgelere göre bazı metod farklılıkları olsa bile ana amaçları Kazakistan topraklarındaki İslam dinini zayıflatmak ve yok etmektir. Misyonerler XIX. asrın 90'lı yıllarında ciddi şekilde ilerleme kaydetmişlerdir. Yukarıda değindiğimiz gibi misyonerliğe destek olacak çok sayıda kurumlar ve dernekler kurulmuştur. Fakat 1905–1907 yılları arasındaki Rus reformundan dolayı misyonerlik faaliyetleri zayıflamaya başlamıştır.¹⁴⁷

XX. asrın başında Türkistan bölgesinde (Kazakistan topraklarında) yaşayan Rus Hristiyanların sayısı 391 bin ve faaliyet gösteren kilise sayısı ise 306 idi.¹⁴⁸

¹⁴⁷ Utebayeva, a.g.t., ss. 64 – 65.

¹⁴⁸ Muratbekov, a.g.e., s. 14.

Bunun yanı sıra halk için Rus Ortodoks dinini anlatan ve Rusların dini kitapları tercüme edilmeye başlanmıştı. Bu yöntemi ilk olarak Rus Ortodoks Misyoneri Nikolay İvanoviç İlminkii (1822–1891) bulmuştur. O Türk halklarını Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırmak için en önemli silahın eğitim olduğunu savunmuştu. İlminkii'nin isteği, yerli halkın vaftiz olması için ilk önce onları Rus Ortodoks dini hakkında bilgi sahibi etmek daha sonra da Hristiyan dinine uygun şekilde bir eğitim sistemi kurmak idi. Daha sonra da kendine veya Rus Ortodoks dinine has bir eğitim sistemi kurdu. Bu sistemin önemli prensipleri şunlardı:¹⁴⁹

- a) Ana okullarda dil, eğitim bölgesindeki halkın ana dilinde olması gerekir. Fakat bu okullarda Rus sistemiyle ve sadece Rus Ortodoks dininin prensipleri kullanılacak.
- b) Ana okullarda ilk 4 sene bölgedeki halkın ana dilinde ve yanında mecburi Rus dili de olacak. Bundan sonra ise sadece Rus dilinde eğitim verilecek.
- c) Erkek ve bayanlar aynı sınıfta eğitim görmeli.
- d) Son olarak öğretmenler Rus Ortodoks dinini kabul eden yerli halktan olmalıdır. Rus olsa bile dindar olmalı, yerli halkın dilini iyi bilmelidir.

İlminkii eğitim konusu ile yetinmemiş Türk lehçelerine dini ve eğitim kitaplarını tercüme etmeye başlamıştır. Kazan şehrinde tüm lehçeler için tercüme bürosu faaliyet göstermeye başlamıştır.

1914 yılında Kazan Üniversitesindeki tercüme bürosunda Kazak halkına Hristiyanlığı öğretmek için tercüme edilen kitaplar şunlardır:

1. Çar Vladimirin hayatı ve Vaftiz olması, Kazan -1984
2. İsus (İsa) bilgeliği, Kazan, 1891 – 1894
3. Şestopsalmis, Kazan, 1904
4. İsus Hristos (İsa) mucizeleri, Kazan, 1893
5. Yosif (Josef), Kazan, 1902
6. Ezgi Varvara, Kazan, 1903
7. Trebnik, Kazan, 1904

¹⁴⁹ Korneva G. B., K İstokam metodika obučenya Russkomu yazıku inoredsev v Rossii: Metodičeskaya sistema N. İ. İlminkskogo, dergi, № 5 2017/ 4(19), s. 465.

8. Aziz Ekaterina, Kazan, 1903
9. Aziz Panteoma'nın hayatı, Kazan, 1898
10. İov, Kazan, 1905
11. Rus tarihi, Kazan, 1905.
12. Azizlerin hayatı hakkında hikâyeler, 2. Cilt, Kazan, 1901
13. Rus Ortodoks İlmî hakkında bilgiler, Kazan, 1901
14. Eski Ahit'in kutsal tarihi, Kazan,
15. 1899 – 1910 yıllar arasında çıkan "Kutsal Evanjeli".¹⁵⁰

Rus Misyonerleri bu kitapları Orta Asya topraklarında açtığı yatılı okullara, kilise okullarına, karma okullara (Kazak ve Rus çocuklarının ortak okulu) ve köydeki okuryazar olan herkese bedava olarak dağıtmıştır¹⁵¹. Çarlık Rusya'nın son yıllarında İlminskii'nin eğitim sistemi eleştirilmeye başlanmıştır. Sistemin, Türk halkları arasında Milletçilik duygusunun canlanmasına sebep olduğu dile getirilmiştir.

Hükümet içi anlaşmazlıkların bir neticesi olarak Çarlık Rusya yıkıldı ve yeni rejimi getiren SSCB kuruldu. Dinlere karşı şiddetli şekilde karşı çıkan hükümet Ruslara da tolerans tanımadı. Birçok kiliseleri yakarak, din adamlarını Sibiryaya sürgün ettiler. Her fırsatta ateizm düşüncesini kollayarak dinleri, komünist devletin en büyük düşmanı olarak kabul ettiler.

Bu siyasi baskı II. Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Rus hükümeti, Faşistlere karşı topraklarını korumak için İslam ve Hristiyan dinlerini itici güç olarak kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya karar verdi. Kiliseler ve camilerde vatani korumanın dini ve kutsal görev olduğunu dile getirdiler. Bunun yanı sıra maddi olarak halktan destek almak için de propaganda yaptılar. Mesela 1943 yılındaki Orta Asya ve Kazakistan Müslümanlarına ait bir dini idarenin açılması, hükümetin yarım asır boyunca zulmettiği Müslümanların gönlünü almak için yapılan bir faaliyettir. 1945 yılında ise Kazakistan topraklarında yaşayan Hristiyanlar için Kutsal Konsil'in¹⁵²

¹⁵⁰ A. N. Bukeyhanov, Kazahî: İstoriko – Etnografiçeskie trudi, Altın kitap yayınları, Astana: 2007, s. 75.

¹⁵¹ Lyusenko Yulia Aleksandrovna, Missionerskaya deyatelnosti Russoy Pravoslavnoy Serkvi v Kazahstane: Vtoraya polovina XIX vv, Barnaul: 2011, s. 136.

¹⁵² Rusça "Святейший правительствующий Синод"(Svyateişii pravitelstvuyuşii Sinod) – Rus Ortodoks kiisesinin en yüksek kurultayı veya makamı

kararıyla Almatı'da Metropolitan¹⁵³ Nikolay'ın rehberliğiyle Almatı–Kazakistan piskopos bölgesi kuruldu.¹⁵⁴

Rus Ortodoks Kilisesi'nin yeniden canlanması, Kazak halkının Rusya Sömürgesi altından kurtularak bağımsızlık kazanmasıyla başlamıştı. Kazakistan Devleti'nin Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev bir konuşmasında Rus Ortodoks dininin önemini vurgulayarak "İslam ve Rus Ortodoks dini, Kazakistan halkının en önemli iki dini. Biz bu topraklarda yaşayan dinlerin dini bayramlarını kutluyoruz. Eğer tüm dünya liderleri böyle yapsaydı dünya huzur ve güven içinde olacaktı" demiştir.¹⁵⁵

Ülkedeki Ortodoks din mensuplarının çoğunluğu Rus, Sırp, Ermeni, Yunan vb. birçok etnik gruplardan oluşmaktadır. Rus Ortodoks kilisesi hariç 1 Ermeni kilisesi, 1 Ortodoks kilisesi ve 4 Eski Hristiyan kilisesinde misyonerlik faaliyetleri göstermektedir.¹⁵⁶

Kutsal Sinod, 1991 yılının 31 Ocak gününde ise Almatı–Kazakistan Piskopos bölgesini Almatı–Semey, Oral–Atırau ve Çımkent – Akmola olarak yeniden kurdu. Daha sonra 1999 yılında Kazakistan başkentinin Almatı'dan Astana'ya değişmesiyle Astana–Almatı, Oral–Atırau ve Çımkent Piskoposluk bölgesi olarak değiştirilmiştir. Bu üç bölge ise kendi içinde bağımsız fakat Moskova'ya bağlı idi.¹⁵⁷ Şunu da belirtelim ki Kazakistan'da Rus Ortodoks kiliseleri veya din adamları halen Moskova kiliselerine bağlıdırlar.

1991 yılından itibaren Almatı piskoposluğuna bağlı Rus Ortodoks Dini Okulu eğitim vermektedir. 1997 yılında Karaganda şehrinde Moskova'daki Svyato-Tihonov enstitüsünün şubesi açılmıştır. 1998 yılının Mart ayından beri de Almatı şehrinde misyonerlik okulu yıllık bir eğitim vermektedir.

1995 yılında SSCB'nin kapattığı kilise ve tapınakların yeniden açılmasına izin verildi. XX. asrın en önemli eseri olan Voznesenkii (Вознесенский) Katedrali yeniden

¹⁵³ Shailer Mathews, A Dictionary of Religion and Ethics, Waverly Book Company, p. 282.

¹⁵⁴ Shoykin G., Kazakistan Respublikasındaki Memleket Konfesyalyk Karım Katınastar, Astana: 2014, s. 60.

¹⁵⁵ Елбасы Сербия патриархы Иринеи мен кездесті, 24.08.2016.

http://www.akorda.kz/kz/events/international_community/foreign_visits/elbasy-serbiya-patriarhy-irineimen-kezdesti (ET: 15.09.2018).

¹⁵⁶ Muratbekov, a.g.e., s. 14.

¹⁵⁷ Artiyomov, a.g.e., s. 361.

faaliyet göstermeye başladı. Bundan başka Almatı şehrinde "Христос Спаситель" (Kurtarıcı İsa) İbadethanesi, Pavlodarda "Благовещенский Собор"(Blagoveşenskii sobor) Katedrali, Ekibastuzda "Серафимо Иверский"(Serafimo İverskii) Katedrali, Taldykorgan'da "Иоанна Богословский" (İoanna Bogoslovskii) Katedrali, Kostanay'da "Константино Елененский"(Kostantino Elenenskii) İbadethanesi, Satbayev'da ise "Свято Николский" (Svyato Nikolskii) İbadethanesi yanında ülke genelinde yeni kiliseler inşa edilmeye başlandı. Aynı zamanda Hristiyanların Noel Bayramı devlet tarafından resmi tatil olarak belirlenmiştir.¹⁵⁸

Aynı yıl Rus Ortodoks Kilisesi dini meclisinde "Rus Ortodoks Kilisesinin Misyonerlik faaliyetlerini yeniden canlandırma komisyonu" kuruldu. Bu komisyonda Rus Ortodoks Kilisesinin misyonerlik amacı, çalışma metotları, misyonerlerin görevi vb. önemli meseleler yazılmıştır.¹⁵⁹

Komisyonda Rus Ortodoks kilisesi misyonerlik faaliyetlerinin gayesi beş ana ilkeye bölünmüştür.¹⁶⁰

- a) Воспитательная миссия (*Terbiye ve Eğitimi Misyon*). Bunun amacı Tanrıyı arayanlar, vaftiz olmak isteyenler hatta Vaftiz olsa bile Hristiyanlık hakkında bilgisiz olanlara yönelik misyonerlik faaliyetleridir.
- b) Апологетическая миссия (*Аположи Misyon*). Kendini savunma anlamına gelen Apoloji, diğer Hristiyan mezheplerle karşılaştırma ve mantıksal olarak kendini haklı çıkarma veya doğru olduğunu ispatlama metodudur.
- c) Информационная миссия (*Bilgi Misyon*). Genellikle internet, kütüphane, dini kitapları dağıtarak yapılan metottur.
- d) Внешняя миссия (*Dış Misyon*). Dış misyon Hristiyan dini ve Rus halkının örf adeti ile alakası olmayan etnik gruplar için faaliyet gösteren misyonerler metodu.
- e) Миссия примирения (*Uzlaşma Misyon*). Son olarak başka millet ve din mensuplarına karşı hoşgörülü olma metodu.

¹⁵⁸ Shoykin G., Kazakistan Respublikasındaki Memleket Konfessyalık Karım Katınastar, Astana: 2014, s. 61.

¹⁵⁹ <http://www.patriarchia.ru/db/text/220922.html>, Концепция миссионерской деятельности Русской Православной церкви, Миссионерский отдел, стр. 4, <http://www.patriarchia.ru/db/text/220922.html>.

¹⁶⁰ <http://www.patriarchia.ru/db/text/220922.html>, Концепция миссионерской деятельности Русской Православной церкви, Миссионерский отдел, ss. 10 – 13.

Bunun yanı sıra Rus Ortodoks Kilisesi misyonerleri halka, özellikle de gençlere yönelik misyonerlik faaliyetleri ve etkinlikleri yapmaktadır. Yetimhane, huzurevi gibi kimsesiz olanlara sözde maddi yardımda bulunarak onları Hristiyanlaştırmaya çalışmaktadır. Ayrıca Kazakistan topraklarında yapılan her türlü misyonerlik faaliyetini Rusya devleti desteklemektedir.

Bu çalışmanın neticesi olarak 1999 yılında Kazakistan genelinde yaklaşık 212 parish¹⁶¹ kilisesi ve 8 manastır faaliyet göstermekteydi.¹⁶²

Kutsal Sinod'un kararıyla 2003 yılında Kazakistan Metropolisi Bölgesi kuruldu. İlk başta Metropolisi üç piskoposluktan oluşmaktaydı. Metropolisi ise bölgedeki dini işler, kilise sorunları ya da çalışma yöntemleri gibi birçok görevi dağıtma ve yönlendirme yetkisine sahip idi. Bölgenin Metropoliti olarak 2003–2010 yılları arasında Mefodii Nemzov (Методий Немцов) görev yapmıştır. 2010 yılından itibaren ise göreve Aleksandor Mogilov (Александр Могиллов) getirilmiştir. Göreve başladıktan kısa süre sonra yani 2012 yılında bölgedeki piskoposluk sayısını dokuzaya çıkartmıştır.¹⁶³ (Bkz. Resim. 1)

¹⁶¹ Paroisse veya Parish – Kilise teşkilatı içinde yönetimi bir Katolik veya Protestan papazına tevdi edilmiş olan bölge. Bkz: Mehmet Aydın, Dinler Sözlüğü, Din bilimleri yayınları, Konya: 2005, s. 594. Sharler Mathews, A Dictionary of Religion and Ethics, Waverly Book Company, s. 324.

¹⁶² Şlimova G. E., Religioznie Obiyedenie v Kazakistan, Astana:, 2013, s. 38.

¹⁶³ Shoykin, a.g.e., s. 62.

Resim.1

Rus Ortodoks kilisesi Kazakistan Piskoposlukları; 1. Astana – Almatı Piskoposluk; 2. Uralskaya Piskoposluğu; 3. Şimkentskaya Piskoposluk; 4. Kostanayıska Piskoposluk; 5. Pavlodarskaya Piskoposluk; 6. Karagandinskaya Piskoposluk; 7. Petropavlovsko – Bulayevskaya Piskoposluk; 8. Ust – kamenogorskaya Piskoposluk; 9. Kokşetauskaya Piskoposluk.

Rus Ortodoks kiliseleri zaman geçtikçe büyümekteydi. 2005 yılında Astana şehrinde Konstantino – Elenin Katedrali'nin kuruluşunun 150. yıldönümünden dolayı etkinlikler düzenlenerek coşkulu bir şekilde kutlandı. Başta Moskova olmak üzere birçok Rus Ortodoks kiliselerinden temsilcilerin katıldığı dini merasimler düzenlenmiştir. Tüm Rusya ve Moskova Patriği Ciril (Кирилл) Kazakistan'a gelerek Astana ve Almatı şehrinde yaşayan Hristiyanlarla buluşarak tanrıya dua etmiş, ayin yapmıştır. Aynı zamanda Astana şehrinde bulunan Svyato – Uspenskogo Katedrali'ni kutsamıştır.¹⁶⁴

2010 yılında da Almatı şehrinde Ortodoks kilisesinde yüksek Tanrı ilmini öğreten seminerler açıldı. Aynı yılda kilise dini vaazları Kazakça verilmeye başlanmıştır. Öyle ki kilise, gençlere çok büyük bir önem vermektedir. 2012 yılında alınan kararla Kazakistan'da ilk kez I. Hristiyan Gençlik toplantısı düzenlendi.

¹⁶⁴ Muratbekov, a.g.e., s. 16.

Toplantıda Hristiyan gençlerin geleceği hakkında konuşmalar yapıldı ve resmi olarak bir internet sitesi (<http://pmd.kz>.)¹⁶⁵ açılarak yola devam etme kararı alındı.

Rus kilise misyonerleri Kazakistan devleti ile sıkı bir iletişim halindedir. Ülkede düzenlenen birçok konferans ve toplantılarda ülkeyi şimdiye kadar en iyi şekilde temsil eden Ortodoks Rus kilisesi olduğu söylenilebilir. Öyle ki Astana şehrinin ev sahipliği yaptığı Dünya Dinler ve Liderler¹⁶⁶ kongresinde de aktif şekilde kendilerini tanıtmıştır. 2012 yılında düzenlenen V. Dünya Dinleri ve Liderler kongresine Rus Ortodoks kilisesi ve Tüm Rus kilisesi Patriği Rusi de katılmıştır.

2012 yılında Kazakistan resmi kurumlarındaki verilere göre Ülke genelinde 1 metropolit, 9 piskoposluk, 260 parish toplamda ise Rus Ortodoks kilisesine bağlı 290'a yakın dini kurum misyonerlik faaliyet göstermiştir.¹⁶⁷

2.2 Katoliklik

Katolik misyonerler, Kazakistan topraklarına ilk kez yaklaşık XII–XIII. asırlarda gelmeye başlamıştır. Papa IV. Innocentius'un kararıyla Orta Asya hanlarına 1256 yılında Fransiskanlar Rahipleri¹⁶⁸ gönderilmeye başlanmıştır. Kazakistan topraklarına gelen ilk Katolik misyonerleri de Fransiskanlar¹⁶⁹ olmuştur. Orta Asya'ya gelen ilk misyoner ise Giovanni da Pian del Carpine'dir. Roma papasının görevlendirdiği Carpine ve yanındaki birkaç misyonerin amacı; Orta Asya halkı hakkında bilgi toplamak ve Hristiyan dinini bu bölgede yaymak idi. Carpine daha çok Moğol Hanlarına yönelik misyonerlik yapmaktaydı. Moğol hanlarıyla iyi anlaşılan Katolik misyonerlere ülke genelinde rahat bir şekilde dinlerini vaaz etmeleri için kolaylıklar sağlanmış ve o zamanki vergilerden de muaf tutulmuşlardır.¹⁷⁰ Bu ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunan ikinci önemli Katolik misyoneri olan Rubrucklu William bir eserinde Konstantin'den Karakum'a seyahat ederken şimdiki Kazakistan bölgesi ve burada bulunan Türklerin inancı hakkında önemli bilgiler yazmıştır. Öyle ki daha sonra

¹⁶⁵ ET: 16.01.2019.

¹⁶⁶Congress of Leaders of World and Traditional Religions.

¹⁶⁷ Ahanov J, Kalabay G, Ospan G., Sbornik materyalov po predmetu Religiovedeniye, Astana: 2017,s. 28.

¹⁶⁸ Fakir Rahipler veya Gezgin rahipler.

¹⁶⁹ Cengiz Batuk, Assisli Francis ve Hristiyan Mistisizmi, İstanbul; İz yayıncılık, 2012, ss. 104-106.

¹⁷⁰ Muratbekov, a.g.e., s.20.

Fransiskanerler "Codex Cumanicus" diye isimlendirilen Latince – Farsça – Türkçe bir sözlük oluşturmuşlardır.¹⁷¹

XIV. asrın ortasında Katolik misyonerleri Almalık şehrinde Piskoposluk inşa etmişlerdir. Almalık şehrinde Katolik dininin yayılması ve ibadet evlerinin açılmasında Fransiskanerlerin büyük bir katkısı vardır. Fakat Katolikler için bu huzurlu yaşam çok uzun sürmemiştir. Bazı hanların değişmesi ile de Katolik misyonerlerine karşı tavırlar ve siyasi tutum değişmiş hatta Almalık şehrindeki misyonerler sürgüne gönderilmeye başlanmıştır. Nitekim 1340 yılında Piskopos Burgundylı Richard ve yanındaki 6 manastır rahibi öldürülmüştür. Zaten Kazakistan topraklarında o dönemde birçok din de mevcut idi. İlerleyen zamanlarda İslam dininin halk arasında yayılması, Katolik dinini tamamen saf dışı bırakmıştır. Bunun gibi birkaç sebepten dolayı Katolik misyonerleri pek başarılı olamamışlardır. Rusların Kazakistan topraklarına gelişine kadar yani XIX. asrın ortasına kadar Katolik dini bu topraklarda pek gözükmemiştir.¹⁷²

Kazakistan topraklarında Katolik mensuplarının yeniden canlanması XIX – XX. asırlar arasında tam olarak 1863 yılında Ruslara karşı savaşarak esir düşen Polonyalı ve Alman Katoliklerin şimdiki Sibirya ve Kazakistan topraklarına sürgün edilmesiyle başlamıştır. XIX. asrın sonuna doğru Kazakistan'ın Kostanay şehrinde Şimdiki Rusya'ya bağlı Omsk Piskoposluğuna mensup Katolik manastırı faaliyet göstermekteydi. 1917 yılında ise bu bölgede yaklaşık 6000 Katolik Hristiyan ve 6 ibadet evi bulunmaktaydı. Misyonerlerin özellikle Kazakistan'ın Kuzey bölgesinde yoğunlaşmasına, sürgüne gelen Polonyalı ve Almanların bu bölgede olması sebep olmuştur.¹⁷³

İkinci Dünya Savaşı'nda Stalin'in Kazakistan topraklarına Katolik mensuplarını yeniden sürgüne göndermesinin bir sonucu olarak sayıları epeyce artan Katoliklerin, ülkede kilise veya manastır açmalarına izin verilmemiş, 1972 yılına kadar gizli bir şekilde ibadetlerini sürdürmeye çalışmak durumunda kalmışlardır. Aynı sene ilk kez

¹⁷¹ Shoykin, a.g.e, s. 127.

¹⁷² Baytenova, a.g.e., s. 131.

¹⁷³ Artyemov, a.g.e., s.383.

Karagandy şehrinde Katolik topluluğu kurulmuştur. Resmi olarak ise 1991 yılında Vatikan'ın kararıyla Kazakistan'da Katolik Piskoposluğu kurulmuştur.¹⁷⁴

Vatikan ile Kazakistan arasında ilk diplomatik ilişkiler 1992 yılında başladı. Bilindiği üzere Katolik mensupları da misyonerliğe büyük önem vermektedir. Vatikan ile Kazakistan'ın yakınlaşması sebebiyle ABD ve Vatikan'dan çok sayıda misyoner ülkeye gelmeye başlamıştır. 1992 yılında başlangıçta "Maria-Kilise Anası" adı altında başlayan seminerler¹⁷⁵, 1998 yılından itibaren Katolik Dini Yüksekokulu olarak faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁷⁶ Almatı şehrinde Kutsal Teslis adında da yeni bir manastır inşa edilmiş idi. Kazakistan'ın Güney bölgesindeki Korneevka ilçesinde 1996 yılından beri Kutsal Lorensa Katolik Anaokulu eğitim vermektedir.¹⁷⁷

İlk başta sadece Karaganda piskoposluk bölgesi faaliyet gösterirken 1999 yılından itibaren Astana, Almatı ve Atyrau piskoposlukları da kurulmuştur. (Bkz. Resim. 2)

Resim.2

Katolik Piskoposluk bölgeleri: 1. Karagandinskaya 2. Kutsal Maria Başpiskoposluğu Astana (Catholic Archdiocese of Mary Most Holy in Astana) 3. Atyrau Apostolik yönetimi 4. Almatı Kutsal Üçlü (Teslis) piskoposluğu.

¹⁷⁴ Muratbekov, a.g.e., s. 20.

¹⁷⁵ Seminary

¹⁷⁶ Kazakistan Din İşleri acentesi, Religiovedenie, Altın Kitap yayınları, Astana: 2015, s. 35.

¹⁷⁷ Kazakistan Spektr, Dergi, No: 2(76), 2016 yıl, s. 65.

Zaman ilerledikçe Vatikan ile Kazakistan ilişkileri daha da güçlenmiştir. Bağımsız Türk Cumhuriyetleri arasında Kazakistan, Vatikan ile anlaşma imzalayan ilk devlettir. 2001 yılında Katolik Papa II. Ioannes Paulus, Kazakistan'a gelerek üniversite öğrencileri ve ülkedeki Katolik mensuplarıyla bir araya gelmiştir.

Katolik misyonerler, ülkede yardımlaşma konusunda da aktif bir şekilde faaliyet yürütmektedir. Mesela "Caridas" Yardımlaşma Vakfı 1994 yılından bu yana çeşitli yardım kampanyaları yapmaktadır. 1995 yılından itibaren de "Credo" adındaki dini gazeteyi aylık olarak çıkarmaya başlamışlardır.¹⁷⁸

Günümüzde ise Kazakistan sınırları içinde misyonerlik faaliyeti gösteren 80'e yakın Katolik kilise ve manastır bulunmaktadır. Bunların 72 tanesi resmi olarak kayda alınmıştır. Bunun dışında ülkede Grek-Katolik kiliseleri de misyonerlik faaliyetleri yürütmektedir.

3. BUDİZM

Tarihte Maverâünnehir bölgesi ve şimdiki adı ile Güney Kazakistan toprakları, İpekyolu ve Hint-Baharat güzergâhının kavşağında yer almıştır. Bu nedenle eski zamanlardan beri Hindistan ve İran'da zuhur eden tüm din ve kültürlerin kavşak noktası olmuştur.¹⁷⁹ M.Ö. VI. asırda Hindistan'da ortaya çıkan Budizm, zamanla Hint-Baharat güzergâhıyla Afganistan ve İran'a oradan da Çin'e kadar ulaşmıştır. Yeni din, özellikle M.S. I-III. asırlarda Orta Asya'da hâkimiyet kuran Kuşanalar Dönemi'nde güçlenmeye ve hız kazanmaya başlamıştır¹⁸⁰. Nitekim Kuşan Hükümdarı Aşoka zamanında (M.Ö. 273-236) devlet dini olarak ilan edilen Budizm, Orta Asya'ya kadar ulaşmıştır¹⁸¹. Budizm şimdiki Kazakistan topraklarına muhtemelen M.S. III-IV yüzyıllarında ayak basmıştır.

Budizm'in Orta Asya'da ve Kazakistan'ın güney bölgelerinde hâkim inanç haline gelmesinde özellikle Soğd tüccarları önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte

¹⁷⁸ Religiozni Obideniye v Kazahstane, Astana: 2013, s. 47.

¹⁷⁹ Zekeriya Kitapçı, Türkler Nasıl Müslüman oldu?, Konya, Yedikubbe Yayınları, 1.b, 2004, s. 41.

¹⁸⁰ Kitapçı, a.g.e., s. 46.

¹⁸¹ Erkin Ekrem, "Seyahatnamelere Göre Göktürklerde Budizm", Türkler Ansiklopedisi, Türk tarih Kurumu, Yeni Türkiye yayınları, Ankara: 2002, C. 3, s. 360.

Budizm'in Türkistan'da yayılmasına bizzat Hint misyonerleri de katkıda bulunmuştur¹⁸². Bu dönemde Budizm'in Orta Asya'daki en büyük merkezleri Buhara ve Semerkant şehirleri olup bölgenin en büyük Budist manastırları buralarda inşa edilmiştir¹⁸³. Narşahi Buhara'da yılda iki kere "Bazar Mah-i Ruz" adında bir çarşı düzenlenip orada putların satıldığını kaydetmektedir. Ayrıca bu çarşının kendi döneminde (Narşahi'nin vefat tarihi 959'dır) de hala ayakta olduğunu hayranlıkla zikretmektedir¹⁸⁴.

VI. yüzyılda Türk Kağanları Budizm'i kabul etmiş bulunuyordu veya en azından bu dini koruyordu. Son arkeolojik araştırmalarda Türgiş ve Karlukların vatanları olan Yedisu ve Güney Kazakistan bölgelerinde Budizm'e ait olan mabetler, manastırlar ve Budist karakterlerini yansıtan putlar ve heykeller ortaya çıkmıştır. Bunun gibi Kazakistan'ın Budizm geçmişine ait eserler, şimdiki Talas, Canbul vilayetlerindeki Tekturmas ve Bala Sağun şehirleri yakınlarından bulunmuştur. Ayrıca Güney Kazakistan'daki meşhur eski İsticap şehrinin çevresinde yeraltı Budist mabedi keşfedilmiştir¹⁸⁵. Bütün bunlar İslam gelmeden evvel çok eskiden Kazakistan topraklarında Budizm'in yaygın bir inanç olduğunu kanıtlamaktadır.

Yalnız M.S. VI-VII. asırlara gelindiğinde Budizm, Orta Asya ve Güney Kazakistan'daki pozisyonunu Zerdüştlük lehine kaybetmeye başlamıştır. Şöyle ki, Zerdüştlüğü Türkistan'a Persler getirmişti. Bunun sebebi Sasani İmparatorluğu'nun doğusunda rakipleri Türk Kağanlıkları, Batısında ise düşmanı Bizanslılar yer almasıydı. Persler, Bizanslılarla savaştığı zaman doğu sınırları korunaksız kalıp oraya Türkler akın ediyordu. Ne var ki, Türkler Hazar Deniz'ine dökülen Gürgen nehrinin havzasını ele geçirince Sasani medeniyetinin etkisi alanında kalmış ve Zerdüştlüğü benimsemeye başlamışlardır. Nitekim 630 senesinde seyahati sırasında Kazakistan topraklarına da uğrayan Çinli seyyah Hiuen-Tsang, bölgede eskiden hâkim olan Budizm dininin zayıflayarak yerine Zerdüştlüğün geldiğini kaydetmiştir.¹⁸⁶

¹⁸² V. V. Barthold, Orta Asya Türk Tarihi, Ankara, Divan Kitap, s. 53.

¹⁸³ Kitapçı, a.g.e., ss. 48-49.

¹⁸⁴ Ebu Bekir Muhammed b. Cafer en-Narşahi, Tarih-i Buhara, Kahire, Dar Al-Maaref, 1993, s. 40. Kitapçı, a.g.e., s. 48.

¹⁸⁵ <http://mckr.kz/ru/религии-в-казахстане/buddizm>. (ET: 4.09.2018).

¹⁸⁶ Barthold, a.g.e., s.52; Kitapçı, a.g.e., s. 50.

VIII. asrın başlarında İslam'ın Kazakistan topraklarında yayılmasıyla birlikte diğer batıl dinler yavaş yavaş sahadan kaybolmuştur. Bununla birlikte XVI-XVIII. yüzyıllar arasında Çongarların geçici istilası sırasında Kazakistan'ın merkez bölgesinde Budizm'in yeniden canlandığı görülmektedir. Nitekim bu döneme ait Budist mabetleri Yedisu, Balkaş Gölü ve orta Kazakistan bölgelerinde bulunmuştur. Ayrıca Budist manastırlarının kalıntıları ve bu dine ait kaya yazıtları ve resimlerinin Cezkazgan şehri yakınlarındaki Ulutau Dağı'nda mevcut olduğu ortaya çıkmıştır. Balkaş Gölü'nün doğusundaki taştan yapılan bazı Budist mabetlerin XIX. asrın ortasına kadar ayakta kaldığı bilinmektedir. Buna izafeten XX. yüzyılın başlarında Almatı'nın Medeu adındaki bölgesinde ağaçtan bir Budist mabedinin inşa edildiği de tespit edilmiştir¹⁸⁷.

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılıp Kazakistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla birlikte tabiatıyla eski ateizme dayalı kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. Yeni Kazakistan, din ve inanç özgürlüğünü ilan ederek demokrasi yoluna koyulmuştur. Bu kanun sayesinde Kazakistan'daki İslam gibi yerel dinlerin canlanmasıyla birlikte dışarıdan gelecek olan dini misyonerlere de kapı açık bırakılmıştır. Nitekim 1996 yılında Kazakistan'ın batısındaki Oral şehrinde Tibet-Budizm merkezinin temelini atmıştır. 2012 yılı itibariyle iki Budizm Derneği Almatı ve Batı Kazakistan vilayetlerinde faaliyet göstermeye başlamıştır.¹⁸⁸

Kazakistan'da Budizm'in temsilcilerini çoğunlukla XX. asrın ortalarında bölgeye göç eden Koreliler ile Kalmaklar oluşturmaktadır¹⁸⁹.

4. YAHUDİLİK

Yahudi veya Musevilik dininin Kazakistan topraklarına gelmesi eski Türk kavimi olan Hazarlara kadar uzanmaktadır. Bilindiği gibi Hazar Devleti, Museviliği kabul eden ilk Türk devletidir. Hazarların, Yahudi dinini benimsemesinde elbette birçok neden vardı. O dönemde iki güçlü din İslam ve Hristiyanlık idi. Her iki dinin mensupları da Hazar Kağanının kendi dinlerine geçmesi için büyük çaba harcamışlardır.

¹⁸⁷ <http://mckr.kz/ru/религии-в-казахстане/buddizm> (ET: 4.09.2018).

¹⁸⁸ <http://e-history.kz/ru/contents/view/686> (ET: 4.09.2018).

¹⁸⁹ <http://turkistan.ru/kul-tura-i-traditscii/religiya-kazahstana/sovremennyi-buddizm-kazahstana.html> (ET: 4.09.2018).

Fakat gerek siyasi gerekse başka nedenlerden dolayı Hazarlar Yahudi dinini benimseyerek Yahudiliği devletin resmi dini olarak belirlemişlerdir.¹⁹⁰

XIV. asrın başlarında İran şehrinden bir grup Yahudi Kazakistan'a göç etmiştir. Ardından Stalin'in sürgünü sonrasında ülkeye gelen Yahudilerle birlikte Yahudi nüfusu da artmaya başlamıştır.

Doğu Kazakistan bölgesinde ilk sinagog, Kazakistan'ın Semey şehrinde tahminen XX. asrın yirminci yıllarında inşa edilmiştir.¹⁹¹ Şuanda ülke genelinde Astana, Almatı, Aktobe, Kızıl-Orda, Şımkent şehirlerinde sinagoglar faaliyet göstermeye devam etmektedirler. 2001 yılında ise Pavlodar şehrinde yeni bir sinagog inşa edilmiştir. Kaynaklara bakıldığında 1998 yılında sadece Yahudi din mensuplarına ait 4 tane kurum faaliyet gösterirken bu sayı 2003 yılındaki sayıma göre 24'e yükseldiği görülmektedir. Bu artış, Kazakistan topraklarında Yahudi halkının dini özgürlüğünün mevcut olduğunun bir göstergesidir.¹⁹²

Yahudiler için bir diğer önemli olay ise Orta Asya'daki en büyük sinagogun Kazakistan'ın Astana şehrinde inşa edilmiş olmasıdır. Bu sinagog, Beit Rahel-Habed Lyubovich Sinagogu'dur. Sinagogun açılışına ABD, İsrail, Bağımsız Devlet Topluluğu (BDT) ve Yahudi hahamların yanı sıra Kazakistan Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev de katılmıştır.¹⁹³

1996 yılında Kazakistan'da bulunan Yahudilerin hahamı olarak Eshya Kogen seçilmiştir. 1998 yılında ise Almatı şehrinde Yahudiler için bir medeniyet merkezi açılmıştır. Bu merkezin başkanı ve hahamı ise Levi İshak olarak belirlenmiştir.

Kazakistan genelinde Yahudiler için Pazar okulları faaliyet göstermektedir. Pazar okullarında; İbranice yanında Yahudi inanç esasları ve örf adetleri de öğretilmektedir. Yaz aylarında ise çocuklar için özel kamplar tertip edilmektedir. 2002 yılından itibaren de Şalom adında aylık bir dini gazete yayınlanmaktadır. Ayrıca

¹⁹⁰ M. İ. Artamonov, Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar, Selenge yayımları, İstanbul: 2004, ss. 345 - 346.

¹⁹¹ Muratbekov, a.g.e., s. 83.

¹⁹² KC İzgilikti Unkatsı, ss. 190 – 191.

¹⁹³ Galym Shoykin, Dİntutka, Astana: 2013, s. 688.

www.chabad.kz¹⁹⁴ adında bir resmi internet sitesi de aktif olarak faaliyet göstermektedir.

Yahudi dini mensupları arasında Avrasya Yahudiler Kongresi düzenlenmektedir. Bu kongre, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerindeki büyük şehirlerde ve Almatı şehrinde toplanmaktadır. Kongrenin amacı; sürgüne gönderilen Yahudileri bir araya toplayarak kendi aralarındaki sorunları çözmek ve yeni projeler üretmektir.¹⁹⁵

Günümüzde Kazakistan topraklarında yaklaşık 10 sinagog bulunmakta ve 70.000'e yakın Yahudi dinine mensup Aşkenaz Yahudileri yaşamaktadır.¹⁹⁶

¹⁹⁴ 11.01.2019. <http://www.chabad.kz/index.asp?siteLang=1>

¹⁹⁵ <http://e-history.kz/kz/contents/view/687> (ET: 15.09.2018).

¹⁹⁶ Shoykin, a.g.e., s. 689.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROTESTAN MİSYONERLİK

1. MİSYONERLİĞİN TANIMI VE TARİHİ

İlk olarak Hz. İsa döneminde başladığı iddia edilen misyonerliğin kökü Latince “missio”dan türeyen “misyon” kelimesidir. Misyonun sözlük anlamı ise; görev, yetki ve amaç gibi manaları muhteva etmektedir. Misyon, Latince “gönderme” anlamına da gelmektedir. Missio fiili, yetkili kişinin başkasını dini veya başka bir amaçla göreve göndermesine de denilmektedir¹⁹⁷.

Diğer bir kaynağa göre Latincedeki “mitto” kelimesinden türemiş, Grek diline de Apostello (gönderilen) olarak çevrilmiştir. “Mission” kelimesi ise doğrudan İncil’e bağlı olmayan bir terimdir. 1598 yılında Oxford Distionary sözlüğü bu terime ilk oluşumunu vermiştir. Fakat 1729 yılından itibaren “mission” kelimesi, kilisenin yüklediği özel anlamı ile kullanılmaya başlanmıştır.¹⁹⁸ 17. yüzyıldan önceki zamanlarda bu kelimenin “Baba, Ruh ve Oğuldan gelen mesaj” anlamında kullanılmakta olduğu bilinmektedir.¹⁹⁹

Misyon ve Misyonerlik kelimeleriyle yakından ilgili olarak kullanılan çeşitli terim ve kavramlar da bulunmaktadır. Bunların arasında *evangelizm* ve *evangelizasyon* terimleri, Hristiyan mesajının insanlara ulaştırılmasını hedefleyen anlayışı ifade ederken, *christianization* ve *conversion* terimleri diğer insanları Hristiyanlaştırma ya da Hristiyan inancına ihtida ettirme bağlamında kullanılmaktadır. Bunlardan başka Hristiyan mesajına şahitlik (witness), mesajın ilanı (proclamation), martyria (şehadet) gibi kavramlar da misyonla ilişkili olarak kullanılmaktadır. Evangelizm kavramı ise

¹⁹⁷ Dursun Ali Aykıt, Misyon ve İnciller Misyonerliğin tarihsel kökenleri, İstanbul: Kesit yayınları, 2006, s. 15.

¹⁹⁸ A. Scott Moreau, "Mission and Missions", Evangelical Distionary of World Missions, Baber Book House, 2000, s. 636.

¹⁹⁹ Petr Penner, Hristiyanskaya Missia: İstoria i Sovremennost', Missiologia, , <http://www.e-aaa.info/files/Articles/Penner01.pdf>, s. 1. (19.04.2019).

özellikle Protestan misyonerlik faaliyetlerinde anahtar bir kavram olarak kullanılmaktadır.²⁰⁰

Dini terim olarak misyon dediğimizde ise Tanrı tarafından bir şahsın veya bir grubun başka şahıslara, gruplara veya bütün insanlığa gönderilmesi, anlaşılmaktadır. Misyon, şehadet kelimesiyle de ilişkilidir. Çünkü misyon görevini üstlenen kimse, şehitliğe kadar giderek hakikati tasdik etmektedir.²⁰¹ Hz. İsa şöyle demiştir: "Ben bunun için dünyaya geldim ki, hakikate şehadet edeyim."²⁰² Matta 28:18-20'de zikredilen görev/misyon, Hristiyanlar tarafından Büyük Görevlendirme (Great Commision) olarak isimlendirilmektedir.

Genel olarak misyoner, Hristiyan dinini yaymak için görevlendiren kişiye verilen özel isimdir. Misyoner kelimesi aynı zamanda gönderilen, mürit (Hz. İsa'nın misyonunu üstlenen), haberci, işçi tanık gibi anlamlara da gelmektedir.²⁰³ Evvelki zamanda, kilise tarafından vaaz vermek amacıyla çeşitli yerlere gönderilen görevliler için kullanılmaya başlanan misyonerlere, XVI. yüzyıldan itibaren Cizvitler daha kutsal bir anlam yüklemişlerdir. Yine aynı dönemde Ignatius Loyola, sömürge altında bulunan ülkelerin Hristiyanlaştırılmasını sağlamak amacıyla görevlendirilenler için misyoner kelimesini kullanmıştır.²⁰⁴

Kitab-ı Mukaddes'te bulunan misyonerliğin tavsiye edildiği kısımlar şöyledir:

"Bundan kısa bir süre sonra İsa, on iki öğrencisiyle birlikte köy kent dolaşmaya başladı. Tanrı'nın Egemenliğini duyurup müjdeliyordu."²⁰⁵

"İsa köy kent dolaşıp ders vererek Kudüs'e doğru yol alıyordu."²⁰⁶

"Bu olaylardan sonra Rab yetmiş kişi daha görevlendirdi. Bunları ikişer ikişer, kendisinin gideceği her kente, her yere kendi önünden gönderdi."²⁰⁷

²⁰⁰ Süleyman Turan, Misyonerlik Trendleri ve Stratejileri, Ankara: STS yayınları, 2014, s.15

²⁰¹ Mehmet Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Konya: Din Bilimler yayınları, 2005, s. 507.

²⁰² Yuhanna, 18:37.

²⁰³ Eckhard Schnabel, "Missions", The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Abingdon Press, 2009, C. 4, s. 111.

²⁰⁴ Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998, C. 30, s. 193.

²⁰⁵ Luka, 8:1.

²⁰⁶ Luka,13:22.

"Bu nedenle gidin, bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin."²⁰⁸

Hristiyanlar teolojik olarak Misyonerlik faaliyetlerini Hz. İsa'nın "Gidin, Bütün ulusları öğrencilerim olarak yetiştirin. Onları Baba, Oğul, Kutsal Ruh'un adıyla vaftiz edin" sözüne isnat etmektedirler. Nitekim her iman eden Hristiyan bu ayetle amel etme sorumluluğu taşıdığından her Hristiyan aynı zamanda bir misyonerdir.²⁰⁹

Misyonerliğin diğer bir önemli dayanağı ise Markus İncili'nde geçmektedir. "...Bütün dünyaya gidin, İncili bütün yaratılmışlara vaaz edin."²¹⁰

2. KAZAKİSTAN'DAKİ PROTESTAN MİSYONER GRUPLARI

Kazakistan topraklarına Hristiyan misyonerler, IV. yüzyılda Hristiyanlıktan aferez edilen Nesturiler ile gelmiştir. Nesturilerin Kazakistan topraklarına girişi muhtemelen ticari yollar ile olmuştur. İlk başta Ön Asya daha sonra da büyük şehirlerden Semerkant, Buhara ve Baykent'te kendi yandaşlarını bulmaya başlamışlardır. O dönemdeki bazı dinlerden dolayı Nesturiler pek fazla taraftar edinmemiştir.²¹¹ Buna rağmen Orta Asya'da varlıklarını sürdürdüklerini gösteren birçok eserler ve anıt bulunmaktadır. Orta Asya'nın çeşitli yerlerinde Nesturilere ait bazı dini simgelerin bulunduğu taşlar, mezar taşları, küçük boyalı Hz. İsa ve Hz. Meryem heykelleri bulunmaktadır.²¹²

Orta Asya'da birçok kilise inşa edilmiştir. Bunlardan biri, 1430 yılında Bizans piskoposu Giovanni de Mariglioni tarafından, Floransa'dan Orta Asya'nın Gobi çölü ve Jetisu'dan²¹³ geçerken Almalık²¹⁴ şehrinde inşa ettirilmiştir. Fakat Moğolistan sultanı

²⁰⁷ Luka, 10:1.

²⁰⁸ Matta 28:19

²⁰⁹ Mihail Egorov, Organizacia i Vedenie Missionerskoy deyatel'nosti, Moskova: 2013, Missionerskii otdel Moskovskoi eparhii, s. 2.

²¹⁰ Markus, 16:15.

²¹¹ Talha Fortacı, Doğuştan Günümüze Nesturi Kilisesi, Ankara: 2018, Eski Yeni yayınları, s. 100; A. Zeki Veli Togan, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın tarihi, İstanbul: 1981, Enderun Kitapevi, ss. 94 - 95.

²¹² Taştan, a.g.e., s. 50.

²¹³ Şimdi ki Kazakistan'ın güney topraklarında ki yedi nehrin bulunduğu yer adı.

²¹⁴ Orta asırdaki eski şehir. Eski Moğolistan başkenti. Şimdiki Çin sınırlar içerisinde Uygur özerk bölgede bulunmaktadır.

oldukça dindar olan Uayıs Han tarafından tahminen XIV. asrın sonuna doğru bir sabah namazından sonra, halkı Allah'ın razı olmadığı bir dine davet ettikleri gerekçesiyle önce kilise papazı Daniel astırılmış, sonra bu ağaçtan yapılan ve Avrupa usulüne benzetilerek inşa edilen kilise yerle bir edilmiştir. Almalık şehrine İstanbul, Kahir ve Bağdat'tan ünlü mimarlar getirterek, Orta Asya üslubunda cami yaptıran kişi de Uayıs Handır.²¹⁵

Hristiyanlığın önemli kollarından olan Protestanlık ilk kez tarih sahnesine 1517 yılında Martin Luther'in (1483 – 1546) Wittenberg kilisesinin kapısına Katolik teolojisine eleştiri olarak yazdığı 95 maddeden oluşan uzun mektubu asmasıyla başlamıştır. Protestan bir terim olarak ise ilk defa 1529 yılında Spire'de toplanan özel bir politik mecliste kullanılmıştır. Fakat Protestan kelimesi kullanan gruplara göre farklı anlamlar taşımaktadır. Mesela Roma kilisesine göre bu kelime “karşı çıkanlar” anlamına geliyor olsa da Protestan yandaşları için “imanı açıklayan”, “kanıtlamak, açıklamak, halkın önünde ispatlamak“ gibi daha farklı anlamlarda kullanılmaktadır.²¹⁶

Başlangıçta Avrupa ve Kuzey Amerika'da daha etkin olan Protestanlık, kısa zamanda tüm dünyaya yayılmaya başlamıştır. Günümüzde farklı coğrafyalarda Protestan mezhebine bağlı birçok grup veya kiliseler, misyonerlik faaliyetlerini yürütmektedir. Bunlar: Anglikanizm, Baptistler, Brethren, Churches of Christ (Mesih Kiliseleri), Kongregasyonel Kilise, Disciples, Evangelical, Religious Society of Friends (Arkadaşlar), Luteryen, Menonit, Metodist, Moravya Kilisesi, Pentikostal, ve Presbiteryenlerdir.²¹⁷

Dünya Hıristiyan Veri Tabanı (World Christian Database) tarafından yayınlanan raporlara göre; 2017 yılında Protestanların sayısı 234 ülkede toplam 560 milyona ulaşmıştır. Fakat Protestanların anayurdu olarak bilinen Avrupa'da bulunan Protestanların oranı %16,3 ve Kuzey Amerika'da %10,9 iken Afrika'da bu oran %40,8, Asya'da ise %17,7 oranındadır.²¹⁸

²¹⁵ İlyas Esenberlin, Göçebeler (Almas Kılış) C. 1, ss. 176 -177.

²¹⁶ Ali Erbaş, Hristiyanlık'ta Reform ve Protestanlık Tarihi, İnsan yayınları, ss. 59 – 60.

²¹⁷Todd M.Johnson, Gina A. Zurlo, Albert W. Hickman, Peter F Crossing, Christianity 2017: Five Hundred Years of Protestant Christianity, South Hamilton: Center for the Study of Global Christianity, 2016, s. 2.

²¹⁸ Todd M. Johnson, a.g.m., s.3.

Kazakistan'daki Protestanların sayısına bakacak olursak, 2018 yılı verilerine göre ülkede Hristiyan dini mensupları 4.576.000 kişi ile nüfusun %24,9luk kısmını oluşturmaktadır. Bunların içinde Protestanlar %1,3 oranındadır ki bu da 57.900 kişiye tekabül etmektedir.²¹⁹

Günümüzde ülke genelinde misyonerlik faaliyetlerinde öne çıkan Protestan gruplar şunlardır: Baptistler, Metodistler, Pentekostalistler, Presbiteriyenler, Mennonitler, Yedinci Gün Adventistleri, Mormonlar ve Yehova Şahitleri.²²⁰

Protestanlığın Kazakistan topraklarına gelmesi Çarlık Rusya'nın ülkeye girmesiyle başlamıştır. Rusların Kazakistan'a gönderdikleri askerlerin arasında çok fazla sayıda Protestan mensupları bulunmaktaydı. Mesela Semyon Kozliskii bunlardan biridir. 1892 yılında Çarlık Rusya Semyon'u Kazakistan'da şimdiki Öskemen şehri Bukturma (Doğu Kazakistan) ilçesine sürgüne göndermiştir. Hayatının sonuna kadar o bölgede misyonerlik yapan Semyon, tam 100 yıl yaşamış ve birçok yandaşlar edinmiştir.²²¹ Daha sonra da Stolipin dediğimiz Orta Asya topraklarından faydalanma amacıyla ya da Göç reformu ile Protestan yandaşları Kazakistan'a yerleştirilmiştir. Bu siyasi göçün neticesi olarak 1912 yılında Akmola eyaletinde resmi istatistiklere göre Katolikler 14 775 (26,6%), Luteryenler 29 947 (54%), Baptistler 10 061 (18,8%), Mennonitler 580 (1%) kişi göç etmiştir.²²² Ancak en önemli Protestan göçü 1939–1945 yılları arasında yaşanmış ve SSCB'nin Kazakistan topraklarına Polonyalılar ve Almanları zorla getirmesiyle ülkede Protestan misyonerliği canlanmaya başlamıştır. Nitekim 1980'li yıllara gelindiğinde Kazakistan'da 600'den fazla Protestan cemaati bulunmaktaydı. Bunların çoğunluğunu Almanlar oluşturmaktaydı.²²³

1950 yılının sonuna doğru Kazakistan topraklarında Luteryen kiliseleri, Evanjelik kiliseleri, Advenistler kiliseleri ve Mennonitler kiliselerinin grupları faaliyet göstermiştir. Tabii ki bu misyoner gruplarının tamamı yasa dışı olarak hareket

²¹⁹Word Watch Reserch, Kazakhstan: Country Dossier, OpenDoors International, 2018, s.8.

²²⁰ Bujeeva. A. B. Kazakstandağı İslam jane Ozge Dinderdin Damui men Olardın Ozara Karım – Katınası, Almatı, KazNU Bulletin. Philosophy Series. Cultural sicence series, No: 2(56), 2016, s. 278

²²¹ A. Y. Artiyomov, Svideteli Yegovo Kazakhstana i Srednii Azii, Almatı: 2002, s.33.

²²² K. M. Borbasova, Kazakstandağı jana Protestandık Uyuımdar jane Olardın misyonerlik kızımeti, KUU Habarşı, Fisosofya serisi, №2(51), Almatı: 2015, s. 33.

²²³ Asset Anuarbekov, Kazakistan'da Misyonerlik Faaliyetleri, (Yüksek Lisans tezi), Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü, 2008, s. 43.

etmekteydiler. Sadece 1955 yılında Luteryen kilisesi şimdiki Astana (eski Akmola) şehrinde resmi olarak kayıt edilmiştir.²²⁴

Fakat 1991 yılından sonra bazı yeni Protestan gruplar Kazakistan'a akın etmeye başlamıştır. Günümüzde ise Kazak topraklarında misyonerlik faaliyeti yürüten 500'den fazla Protestan mezhebine bağlı dini kurum çalışmaktadır.

1997 yılında ülkedeki tüm Protestan kiliselerini bir araya toplamak için Kazakistan Dini Birlikler Derneği (KDBD) kurulmuştur.²²⁵

Ülkede Protestan mezhebine bağlı 500'den fazla kilise ve misyonerlik kurumları bulunmaktadır.²²⁶

Protestan misyonerlerin tarihsel gelişimi şu şekildedir²²⁷.

TABLO – V.

Protestan Misyonerler	Yıllar											
	1993	1995	1996	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2016
Evanjelik – Baptist	162	130	140	141	242	257	218	254	266	291	272	181
Yedinci Advenistleri	36	34	41	45	64	68	63	64	63	62	61	42
Yehova Şahitleri	33	27	45	53	97	108	108	105	105	104	105	60

²²⁴ B. B. Albeysov, Madeniyettanu jane Dintanu Negizderi, Kostanay: 2015, s. 159.

²²⁵ Anuarbekov, a.g.t, s.43.

²²⁶ G. Şoykin, Din Salasındagı Negizgi Maseleler, Astana: 2014, s.28.

²²⁷ Hoca Ahmet Yesevi KTÜ, Dunyeyuzluk Tarihtin Özehti Maseleleri, Türkistan: 2017, ss. 12 – 15.

Pentekosta -listler (Ellinci Gün Hıristiyanları)	36	19	18	19	37	31	32	45	49	50	50	217
Novo Apostol (Yeni Havariler Kilisesi)						40	40	46	47	48	48	26
Diğer Protestan Misyonerler	21	82	125	131	196	213	363	401	437	450	286	151

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi her sene misyonerlik akımlarının sayısı artmaktadır. Bunun en önemli sebebi, Kazakistan anayasasındaki din ve inanç özgürlüğünü ifade eden maddedir. İkinci önemli etken de sosyal ve ekonomik faktördür. Bilindiği gibi misyonerlerin en önemli kurallarından bir olan maddi destek projesi, özellikle hayat şartlarının zor olduğu memleketlerde daha yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Kazakistan'da fakir ailelere veya yetimlere yönelik çok fazla misyonerlik faaliyetleri yürütülmektedir. Bunun bir sonucu olarak da misyonerler geleceği için gençlerle ilgilenmeyi ihmal etmemektedir. Genç nesil ile samimi dostluklar kurarak her çeşit festival, eğlence, konferans vb. etkinlikler düzenleyerek onları kendilerine çekmektedirler.

Misyonerler ülkeye gelirken o ülkenin dilini, dinini ve örf âdetini çok iyi bir şekilde hem araştırmakta hem de öğrenmektedirler. Eskiden bizim köyümüze gelen Almanların Kazakçayı iyi konuşması ya da köy örf adetlerinden haberdar olması ve bunları adeta bir Kazak gibi uygulaması bizi gerçekten hem şaşırtıyor hem etkiliyordu. Daha da ileri giderek bir Alman'ın dombyra (saz) çalması ve türkü söylemesi bizi kendisine hayran bırakıyordu. Hâlbuki bunların hepsi misyonerlerin farklı metodlarından

biriymiş. Bunun hakkında ünlü Misyoner Charles Egal "Müslümanlar arasında Misyonerlik" yazısında şöyle demektedir:²²⁸

“Müslümanlara yaklaşmak için onların dilini ve dinini kullanın. Kuran’dan Hristiyanlık için zarar olmayan ayetleri kullanın. Cuma namazı gibi sizde Cuma günü toplantılar veya sohbetler yapın. İmam gibi giyinin ona benzeyen. Cuma günü gibi sizde ayetler ve dini vaazlar verin.”

Kazakistan Devleti ise misyonerlik hakkında Dini Hizmet ve Dini kurumlar Anayasasının 1. Maddesi 5. bölümünde şöyle demiştir: Misyonerlik hizmeti, Kazakistan vatandaşlarının, yabancı uyrukluların ve vatandaşlığı olmayan misyonerlerin Kazakistan topraklarında kayıt edilmiş olan dinleri yaymaya yönelik hizmet türüdür.

Misyonerlik faaliyetini yürütme esnasında uyulması için Kazakistan Devleti bazı kurallar koymuştur. Bu konuda ise 8. Maddede şöyle denilmektedir: Kazakistan vatandaşı, yabancı uyruklular ve vatandaş olmayan misyonerler tebliğ edeceği din için kayıt edildikten sonra misyonerlik hizmeti verebilir.

Bir başka deyişle yukarıdaki yasalara göre her sene Kazakistan Devleti tarafından yeni gelen dinler kayıt altına alınarak incelenmektedir. Eğer bir din, devletin belirlediği kriterlere uygun ise kayıt altına alınır ve dinlerini tebliğe izin verilir. Fakat Kazakistan anayasasına, Kazak halkına, topluma ve yanlı düşünce ile devlete huzursuzluk yayma vb. faaliyetler gösterirse ve konulan kriterlere uygun değilse o din Kazakistan topraklarında faaliyet gösteremez ve sınır dışı edilir.²²⁹

Aşağıda yer alan Protestan Misyonerleri ise genellikle kayıt altına alınan ve devlet tarafından izin verilen misyonerlik gruplarıdır.

2.1 Pentekostalistler (Ellinci Gün Hristiyanları)

Pentekostalistlerin tarihi sahneye çıkışı XIX. asrın sonu ve XX. asrın başlarına tekabül etmektedir. Bazı kaynaklarda Pentekostalistlerin, Baptislerin bir kolu ya da

²²⁸ Narege Gulnaz, Kazakistan’da Neoprotestandık Ağımdardın misyonerlik Kızmeti, KazUU habrashı, Almatı: s.197.

²²⁹ Utebayeva, a.g.t., s. 94.

uzantısı olduğu savunulmaktadır. Pentekostalistler olarak adlandırılan bu grubun ismi de ilginç bir hikâye üzerine verilmiştir. Öyle ki Paskalya Bayramı'ndan elli gün sonra Pentekost günü *Kutsal Ruh* Hz. İsa'nın havarilerine gelmiş ve o günden başlayarak *kutsal yürüyüşe*²³⁰ yani misyonerliğe başlanmıştır. Başka bir görüşe göre ise elliinci günde Kutsal Ruhun havarilere gelmesiyle farklı dillerde konuşmaya başladığı ifade edilmektedir. Bu yüzden *Ellinci* günün önemini vurgulamak için kendilerine Pentekostalistler demektirler.²³¹

İlk Pentekostalistler kilisesi ise 1886 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Teksas eyaletinde inşa edilen "Church of God" yani Tanrı Kilisesidir.²³²

Orta Asya'da Pentekostalistler ilk olarak 1911 yılında Rusya'da görülmeye başlanmıştır. Fakat Petersburg'da kurulan misyonerlik grubunun ismi, oradaki Pentekostalistlerin ilk başkanı olan N. P. Smorodinov'un soyadını alarak Smorodinşiler olmuştur.²³³ SSCB'nin dağılması ile 1991 yılının Mart ayında ilk kez Moskova'da *SSCB Pentekostalistler İttifakı* kurulmuştur. Bu ittifakın ömrü uzun sürmemiş aynı yılda SSCB'nin dağılmasıyla son bulmuştur. 1994 yılında Pentekostalistler tekrar bir araya gelerek yeniden Avrasya Pentekostalistler İttifakını kurmuşlardır.²³⁴

1947 yılından bu yana dünyada bulunan tüm Pentekostalistlerin toplandığı Pentekostalistler Derneği faaliyet yürütmektedir.²³⁵

Bu misyonerlik grubun Kazakistan topraklarında ortaya çıkması XX. asrın sonlarına doğru 1990lı yıllara tekabül etmektedir. Başlangıçta çeşitli bayramlarda ya da toplantılarda kendilerini tanıtmaya başlamışlar daha sonra ülkenin bazı bölgelerinde dini kurumlar inşa ederek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Pentekostalistler sadece tek bir grup olarak değil, çeşitli gruplar halinde çalışmaktadırlar.

Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde 2010 yılında yaklaşık 100'e yakın Pentekostalistlere ait kilise çalışmaktadır. Pentekostalistlerin en çok misyonerlik

²³⁰ E. B. Muratbekov, *Religioznie obiyedenie v Kazakstan*, Astana: 2015, s. 33.

²³¹ N. J. Baytenova, *Kazirgi Kazakistan'da Jana Dini Uyumdar*, Almaty: 2010, s.72.

²³² Baytenova, a.g.e., s. 73.

²³³ B. A. Slovdyanik, *Oçerki po İstorii Pyatidesyatniçestvo*, s. 12.

²³⁴ Artyemov, a.g.e., s.398.

²³⁵ Artyemov, a.g.e., s.399.

faaliyeti gösteren kiliseleri; Jana Ömir (Yeni Hayat), Grace – Rahım, Agape ve Sun Bok Im kiliseleridir.

Pentekostalistlerin misyonerlik kurumları her yıl sayıca artmaktadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi 2012 yılında kiliseler ve birlikler sayısı resmi habere göre 189'a ulaşmıştır. Bu sayı 2016 yılında 216'ya ulaşacaktır.²³⁶

Pentekostalistlere ait Kazakistan'ın önemli iki şehri olan Astana'da 8, Almaty'da 34 kilise bulunmaktadır. Eyaletlerde ise dağılım şu şekildedir: Almaty'da 32, Akmola'da 14, Aktobe'da 3, Pavlodar'da 6, Jambyl'da 8, Karagandy'de 35, Güney Kazakistan'da 13, Kuzey Kazakistan'da 9, Batı Kazakistan'da 3, Doğu Kazakistan'da 21, Atyrau'da 2, Kostanay'da 19, Mangystau'da 4, Kızıl Orda'da 6 adet kilise faaliyet göstermektedir.²³⁷

Şu anda Pentekostalistlerin ülkede en yoğun misyonerlik yürüttükleri şehirler, Akmola eyaletine bağlı Karagandy ve Güney Kazakistan'daki Almaty'dır. Misyonerlerin çoğunluğu Amerika ve Güney Kore'den gelen özel yetiştirilmiş misyonerlerden oluşmaktadır. Kazakistan genelinde Pentekostalistlerin liderleri olarak Maksim Maksimov görev yapmaktadır.²³⁸

Pentekostalistler kiliselerine baktığımızda sistemli ve yoğun bir misyonerlik faaliyetinde bulunan kilise "Jana Omir" (Yeni Hayat–New life) kilisesidir. Yeni Hayat kilisesi birçok dilde hizmet vermektedir. Kazakça, Rusça, Uygurca ve Ermenice olarak haftanın belirli günlerinde gelenlere kilise veya konferanslarda vaaz verilmektedir. Pentekostalistlerin ya da genellikle bu tür Protestan misyonerlik akımlarının destekleyicileri yurt dışından geldiği için Misyonerler kendi memleketlerindeki yandaşlarıyla sıkı iletişim kurarak ülkedeki gençler veya vatandaşlarla ilgilenmekte ve çeşitli etkinlikler, konferanslar ve sohbetler düzenlemektedirler. Yurtdışında ünlü olan ya da etkili olan kişileri de ülkeye çağırarak konuşma yaptırmaktadırlar. Buna örnek olarak 2008 yılında Yeni Hayat misyonerlik kilisesinde düzenlenen "СВЯТЫЕ в городе" (Azizler Şehirde) konferansı verilebilir. Yaklaşık 1500'e yakın genç başta Kazakistan'ın farklı şehirlerinden olmak üzere Kırgızistan, Özbekistan, Rusya, Ukrayna

²³⁶ Jappasov. B. Kazakistan Agentsvo religii, Protestantizm, Astana: 2012,s. 30; Alpeysov, a.g.e., s. 160.

²³⁷ Muratbekov, a.g.e., s.34.

²³⁸ Spravochnik po religioznım obyedenyem Pavlodara, Pavlodar: 2016, s. 9.

ve Tacikistan'dan katılım göstermiştir. Konferanslara ünlü sanatçılar getirilmekte ve gençlerin hoşuna gidecek çeşitli eğlenceler düzenlenmektedir. Eğlencelerin yanı sıra vaazlar ve dini ayinler de yapılmaktadır. Bu etkinlik her sene devamlı olarak Haziran ayının ortasında tertip edilmektedir.²³⁹

Yeni Hayat kilise misyonerleri huzur evi ve yetimhanelerde de vaazlar vermektedir. Kazakistan'da geçen asrın 30'lu yıllarından itibaren yaşanan savaş, yoksulluk ve açlıktan dolayı yetim sayısı hayli artmıştır. Bağımsızlık sonrası da durumda bir değişiklik olmamıştır. Ruhani olarak çöküşte olan sevgi, şefkat ve saygıya muhtaç olan bu tür insanların durumunu misyonerler kendi lehlerine çevirmek için kullanmaktadırlar. Yaşlı insanlar için yaptıkları "*Altın yıl 55+*" gibi farklı etkinlikler, yetim çocuklar için ise yaz kampları düzenlemektedir. Hâlbuki devlet dairelerine girmeleri yasak iken tam aksine çok rahat bir şekilde kendi inançlarını yayabilmektedirler. Kazakistan inanç özgürlüğü vermiş laik bir devlettir fakat dinlerin veya dini grupların devlet dairelerine, kurumlarına girmesi yasaktır. Maalesef yetimhanelerdeki müdürler de artık misyonerler için çalışmaktadırlar. Buna delil olarak bir yetimhane müdürü Tınsay Hanımın "Kuran ve İncil ikisi doğru yolu göstermektedir" demesidir. Oysa Kuran-ı Kerim'de şöyle denmektedir.²⁴⁰

Ey kendilerine kitap verilenler birtakım yüzleri silip de arkalarına çevirmeden ya da cumartesi adamlarını (o gün yasağı çiğneyenleri) lanetlediğimiz gibi onları da lanetlemeden evvel, yanınızdakini (Tevrat ve İncil'i) doğrulayıcı olarak indirdiğimize (Kuran'a) iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir.²⁴¹

Bu Kuran, Allah'tan (indirilmiş olup) başkası tarafından uydurulmamıştır. Fakat o kendinden öncekileri doğrulayıcı ve Kitabı (Allah'ın levh-i mahfuzdaki yazısını) açıklayıcı olarak, indirilmiştir. Bunda hiçbir şüphe yoktur. (O) âlemlerin Rabbi tarafındandır.²⁴²

²³⁹ Karagandy Üniversite, Eurazyadagi jana dini kozgahstar, Astana: 2010, s.113.

²⁴⁰ Kazakistan – Zaman gazete, 18.08.2007, s.7.

²⁴¹ Nisa süresi 47. Ayet.

²⁴² Yunus süresi 37. Ayet.

Yukarıda ifade edildiği gibi Charles Egal yöntemine başvurarak ilk başta İslam ve Hristiyanlığı anlatmakta daha sonra İslam dinini yanlış anlatarak soğutmaya çalışmaktadır.

Sanal âlemde de iyi çalışan kilise misyonerlerinin kendilerine ait <http://newlife.kz.church>²⁴³ internet sitesi ve CNL (Channel New life) adlı TV kanalı Rusça ve İngilizce yayın yapmaktadır. 2000 yılında Pastor Maksimov'un gayretiyle Almatı şehrinde CNL kanalı yayın yapmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Novaya Jizni (Yeni Hayat) ve Dlya Tebya (Senin için) gibi dergiler de yayımlanmaktadır.²⁴⁴

Son yıllarda ise bu kilise mensupları veya üyeleri birkaç kere yasa dışı silah taşıma ve saklama, yasa dışı ilaçlar, gizli ajanlık gibi hareketlerinden dolayı sorguya çekilmişlerdir. Günümüzde Kazakistan genelinde resmi olarak kaydedilen 219 Pentekostalistler Kilisesi faaliyet göstermektedir.

2.2 Baptistler

Protestan mezhebine bağlı olduğu bilinen Baptistlik ilk olarak Hollanda'da doğmuştur. Fakat farklı kaynaklarda Baptist hareketinin zuhur ettiği ülkenin İngiltere olduğu da iddia edilmektedir.²⁴⁵ Kilisenin kurucusu olarak eski Anglikan kilisenin üyesi olan John Smith (1550-1612) kabul edilir. Baptistlerin isimlerinden de anlaşılacağı gibi en ayırt edici özellikleri, vaftiz ederken kişiyi suya tamamen batırmaları gerektiğini ve ayrıca klasik Hristiyan vaftizinden farklı olarak kişinin bebek iken değil akıllı balığ olduktan sonra kendi hür iradesiyle vaftiz olmasının gerekli olduğunu savunmaktadırlar.²⁴⁶ Buna İncil'de geçen, "...Fakat Allah'ın melekûtu ve İsa Mesih'in ismi hakkında müjdeleyen Filipusa iman ettikleri zaman, erkekler ve kadınlar vaftiz olundular."²⁴⁷ , "Ve onlara dedi: Bütün dünyaya gidin, Sevindirici Haber'i herkese

²⁴³ <http://newlife.kz.church> (ET:11.01.2019).

²⁴⁴ Jappasov, a.g.e, s.30.

²⁴⁵ Rostislav Krijanovskii, Kto Takiye Baptisti?, Odessa: 2011, s.23.

²⁴⁶ Onur Şenel, Yasemin Ata, Türkiye'de Protestan müziği: İzmir Buca Baptist Kilisesi Örneğinde Müzik ve İbadet, Uluslararası sosyal araştırma dergisi, C. 7, Say. 32, s. 693.

²⁴⁷ Resullerin işleri, 8:12.

yayın. İman edip vaftiz olan kurtulacak; fakat iman etmeyen ise mahkûm olacak."²⁴⁸ pasajını delil olarak göstermektedirler.

Her Evanjelik kilisesinde olduğu gibi Baptist kiliseleri de Hz. İsa inancını yaymayı kendilerine kutsal görev olarak kabul etmektedirler. İlk başta ABD sınırları içinde büyüyen kilise daha sonra Avrupa ve Asya ülkelerinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

John Smith bazı sebeplerden dolayı İngiltere'yi terk etmek zorunda kalmış ve Hollanda'ya göç etmiştir. Fakat 1612 yılında İngiltere'ye geri dönerek orada ilk Baptist kilisesini açmıştır.²⁴⁹ ABD'de ilk Baptist topluluğu Roger Williams başkanlığında 1939 yılında kurulmuştur. Öyle ki bundan iki üç sene evvelinde Baptist John Harvard, Harvard Üniversitesi'nin temelini oluşturmuştu. Üniversitenin açılış amacı ise "Tanrı ve Hz. İsa hakkında bilgiler öğrenmek ve O'nun tek bilgi sahibi olduğunu anlamak" idi.²⁵⁰

Daha sonra XIX. asrın ortalarında ilk başta SSCB'nin himayesi altındaki Ukrayna, Güney Kafkasya ve Baltık Ülkelerine Baptistler gelmeye başladı. Kazakistan topraklarına ise tahminen XX. yy başlarında Aulye Ata'ya (Şimdiki Güney Kazakistan'daki Jambyl eyaletine bağlı Taraz şehri yakınlarında) gelen bir grup Baptist tarafından gelmiştir.

Kazakistan Evanjelik-Hristiyan Baptistler topluluğu 1903 yılında Kostanay şehrinin Nikolovskii ilçesinin Taranoskogo mahallesinde, Ukrayna'dan göç eden Baptistler tarafından kurulmuştur. Bu topluluğun ilk lideri olarak D. İ. Voronkin seçilmiştir.²⁵¹ 1907 yılında Pavlodar şehrinde yaklaşık 35 baptist mensubunun yaşadığı hakkında bilgiler bulunmaktadır.²⁵²

Kazakistan bozkırlarında (Şimdiki Akmola ve Doğu Kazakistan eyaleti) Baptist misyonerleri hızlı şekilde yayılmaya başlamıştır. 1913 yılında Rus hükümetinin olağanüstü toplantısında etraflı şekilde incelendikten sonra Rusların sömürgesi altında

²⁴⁸ Markos, 16:15/16.

²⁴⁹ Krijanovskii, a.g.e., s. 25.

²⁵⁰ Krijanovskii, a.g.e., s. 27.

²⁵¹ Agentsvo Respublika Kazakistan, Protestantizm: İstoriya i napravlenie Kazahstanskie realii, Astana: 2012, s. 23.

²⁵² K. M. Borbasova, Kazakstandağı Evangelşil Hristyandar jane Olardın misyonerlik kızımeti, KazUU Habarşı, Filosofya serisi, №2 (33), 2009 yıl, s. 30,

bulunan devletlerde ve Rusya'da en hızlı yayılan ve en tehlikeli olan topluluğun Baptistler olduğu ifade edilmiştir.²⁵³

Kazakistan'da Baptistlerin ilk kilisesi ise 1917 yılında Almatı şehrinde Ukrayna ve Orenburg şehrinden gelen Baptistlerin çabası ile açılmıştır. Daha sonraki yıllarda kiliseye bağlı vakıf kurulmuş ve Baptist inancını bu vakıf altında yaymaya çalışmışlardır. Fakat dine karşı olan SSCB tarafından Baptist üyeler sürgün edildiğinden kilise zor durumda kalmıştır. Geriye kalan inananlar da gizli bir şekilde ibadet etmeye mecbur kalmışlardır.²⁵⁴ Aynı dönemde Hristiyanlık için önemli bir şehir olan Taraz'da kilise inşa etmek istediler. 1920 yılında Talas Nehri yanında B. A. Şetenin birkaç insanı vaftiz etti. 1925 yılında Jambıl eyaletinde küçük ibadet evi olarak bir kilise açıldı.²⁵⁵

Sovyetler döneminde birçok dine baskı uyguladığından dolayı Baptistler de istediği gibi yayılamamıştır. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı SSCB'nin tavrı biraz daha yumuşamıştı. Nitekim 1960 yılından sonra Baptistler yavaş yavaş kendine gelmeye başlamış, ülkedeki büyük şehirlerde kiliseler ve ibadet evleri açmışlardır. Özellikle Cambıl, Almatı, Karagandy gibi şehirlerde hızlı bir şekilde ilerlemişlerdir.

Kazakistan'ın bağımsızlığından sonra 1992 yılında resmi olarak Baptistler Kazakistan Cumhuriyeti Evanjelik Hristiyan Baptistler (KC EHB) birliğini kurdular. EHB lideri olarak Franc Gergordiviç Tissen seçildi. Şu anda EHB merkezi, Kazakistan'ın Saran şehrinde bulunmaktadır.²⁵⁶

Almatı şehrinde 1995 yılında EHB inançlarını öğreten manevi merkez ve kilise misyonerlerini hazırlamak için enstitü açıldı. Daha sonra Şimkent ve Şuçinski şehirlerinde EHB okulları açılmıştır. Bunun yanı sıra İncil açık öğretim okullarında misyonerlik faaliyeti göstermektedir. Okullarda duruma göre Kazak dilinde de eğitim verilmektedir.²⁵⁷

²⁵³ A. İ. Klivanov, *İstrorya Religioznogo Sektanstva v Rossii (60 – e godi v XIX v. 1917 g.)*, Moskova: 1965, s. 228.

²⁵⁴ *İstoričeskii oçerki, Pervaya Almatinskaya serkov Evangeliskih Hristyan Baptistov*, 2017, ss. 30 – 32.

²⁵⁵ VSEHB, *istoriya Evangeliskih Hristyan Baptistov v SSSR*, Moskova: 1987, s. 502.

²⁵⁶ F. Trofimov, *Religiznie obidenenya Severo – Kazahstanskii oblasti*, Petropavlosk: 2016, s. 73.

²⁵⁷ Borbasova, a.g.m., s. 31.

EHB sadece eğitim alanında değil aynı zaman muhtaç olana, yetimlere ve yaşlılara yardım faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Baptistlerin merkezi olan Saran şehrindeki kiliseye bağlı olarak yetimhane, engelli ve yaşlı bakım evleri faaliyet göstermektedir. Onun yanında alkol bağımlısı olanlar için hastane de bulunmaktadır.²⁵⁸

Dini kitapları dağıtmak için yayın yapan kurumlar "Doğudaki Işık"(Şığıstağı Saule), "Emmanuel" ve "Her ev Tanrı için"(Ar uy Kuday uşın)kurumlarıdır. Karagandy şehrinde İstoçnik Yayın Evi'nde aylık dini dergi olarak "Jizni Veri" yayınlamaktadır.²⁵⁹ EHB resmi internet sitesi <http://baptist.kz/>²⁶⁰ olarak faaliyet göstermektedir.

2011 yılında Almatı'daki Golgofa kilisesi ilk defa İncil'den alıntılala Kazak dilinde seminer vermiştir. Daha sonra 2015 yılında Kazak vatandaşlar için iki günlük dini konferans düzenlemişlerdir.²⁶¹ Fakat ülke yasalarına uymayan EHB mensupları son yıllarda çok fazla tertip bozmaktadır. Mesela 2013–2017 yılları arasında genel olarak 73 dini soruşturma ve suç ihbarı kaydedilmiş ve bunun 63'ünü EHB üyeleri yapmıştır.²⁶²

Kazakistan'da sadece resmi olarak devlet tarafından kayıtlı olan dini kurumlar, devletin belirlediği yerlerde vaaz ve nasihat verebilmektedir. Ama EHB üyeleri gayri resmi olarak sokaklarda kitap dağıtmalarından dolayı parasal ya da başka cezalara çarpıtılmaktadırlar. Fakat bu durum dış basında sanki onların inanç özgürlüğü kısıtlanıyormuş gibi gösterilerek haber yapılmaktadır.²⁶³

Günümüzde ülke genelinde yaklaşık 362 adet Evanjelik Hristiyan Baptistlerine ait dini kurum misyonerlik faaliyeti göstermektedir.

²⁵⁸ Trofimov, a.g.e., s. 74.

²⁵⁹ Baytenova, a.g.e., s. 106.

²⁶⁰ ET: (11.01.19).

²⁶¹ İstoriçeskii oçerki, Pervaya Almatinskaya serkov Evangeliskih Hristyan Baptistov, 2017, s 160.

²⁶² <https://zhasalash.kz/8266/> (ET: 11.10.18).

²⁶³ https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_baptists/27268952.html. (ET: 11.10.18).

2.3 Mennonitler

Eski Protestan gruplarından olan Mennonitler, XVI. yüzyılın 1530'lu yıllarında Hollanda, Kuzey Almanya ve İsviçre'de ortaya çıkmaya başlamıştır. İsmi ana kurucusu olarak kabul edilen Menno Simons (1496 -1561) adından almaktadır.²⁶⁴

Kazakistan'dan önce ilk Mennonitler, II. Ekaterina döneminde göç eden Alman mültecilerle Rusya topraklarına gelmiş idi. Bazı kaynaklarda göç eden Mennonitlerin sayısının tahminen 25.000 olduğu iddia etmektedir.²⁶⁵

Başlangıçta Ukrayna, Kuzey Kafkas ve Volga bölgelerinde kendi aralarında küçük topluluklar kurmaya başlamışlardır. Daha sonra ilk olarak XVIII. yy ortasında Protestan mezhebine bağlı Mennonit misyonerlik grupları gelmeye başladı. Bazı kaynaklarda Alman mültecilerden oluşan misyonerlerin Samarya bölgesindeki Saratov'u geçerek Türkistan bölgesine yerleştiklerini yazmaktadır. Bir sonraki grup şimdiki Kazakistan şehri Sarı-Ağaç ve Taşkent şehrine yerleşmişlerdir.²⁶⁶ Biraz zaman sonra da Hiva bölgesine geçmişlerdir. Başka kaynaklara göre ise ilk Mennonitlerin, şimdiki Petropavl şehrinin yakınında bulunan Tokuşi köyüne gelip yerleştikleri ifade edilmektedir.²⁶⁷

II. Ekaterine, Mennonitlerin dini inançlarını serbest şekilde tebliğ etmelerine müsaade etmiştir. Bu izin sebebi ise genellikle Alman Mennonitlerinin tarım işlerinden iyi anlamaları ve ülkedeki ziraat işlerinde çalıştırılabilir olmalarıdır. Mesela, XIX. yüzyılın yetmişli yıllarında Kazakistan'ın Türkistan şehrinde yaşayan Mennonitlerin tarım sektöründeki başarılarından dolayı o zamanın valilik görevini yapan Konstantin Kaufman tarafından onlar için 5 yeni köy inşa ettirilmiştir. Hatta doksanlı yıllarda Auliye – Ata Bölgesi'nde Mennonitlerin çocukları için dini eğitim veren okul açtırmıştır.²⁶⁸

²⁶⁴ B. F. Kristyaninov, Mennoniti, Moskova: 1967, ss. 9 – 12; Mehmet Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Din Bilimler Yayınları, Konya: 2005, s. 486.

²⁶⁵ VSEHB, a.g.e., s. 409.

²⁶⁶ Borbasova, a.g.e., s. 32.

²⁶⁷ Reliozniye Obideneniye Kazahtane, s.60.

²⁶⁸ Borbasova, a.g.e., s.33.

Mennonitlerin bazıları Sovyet Hükümeti zamanında Evanjelik Hristiyan Baptistler cemaatine geçmiş kalan Almanların çoğu ise ülkelerine geri dönmüştür. Kazakistan'da kalan misyonerler ise halen Almanya tarafından desteklenmektedirler. Nitekim 2000 yılında Kazakistan ve Almanya'daki Mennonitler birleşerek "Akvilla" adındaki derneğin 10. yılını kutlamışlardır. Bu dernek Kazakistan ve yakınındaki bazı bölgelerdeki misyonerlere maddi destekte bulunmaktadır.²⁶⁹

Günümüzde ise Karagandy şehrinde 4 tane Mennonit misyonerin çalıştığı dini kurum bulunmaktadır. Fakat bunlardan sadece bir tanesi resmi olarak kayıt altındadır.²⁷⁰ Karagandy şehrindeki Mennonitlerin lideri olarak Kotenko Yurii Nikolayeviç görev yapmaktadır.

2.4 Metodistler

Metodistler, XVIII. yüzyılda ortaya çıkan Protestan mezhebine bağlı Hristiyan misyoner grubudur. Anglikan kilisesinden dini yazılara metot ve sistemin getirilmesini talep etmişler ve bunun sonucunda Anglikan kilisesinden ayrılmışlardır. Genelde insanları, itaatkâr ve sabırlı olmaya teşvik etmektedirler.²⁷¹

Başlangıçta John Wesley liderliği ile Oxford Üniversitesi'nden bir grup öğrenci topluluk kurmuştur. Daha sonra ise İncili öğretmek ve iyiliği yaymak gibi sloganlarla kendi aralarında misyonerlik faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır. Daha sonra yetimlere, yoksullara ve hapisanedeki mahkûmlara yönelik yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri göstermişlerdir. Sonraları "The Holy Club" (Kutsal Dernek), "The Godly Club" (Tanrıya saygı duyan ve Dindarlar derneği) vb. isimler kullansalar da dini pratikleri, dini vaazları ve misyonerlik faaliyetlerindeki sistemli metotlarından dolayı günümüze kadar Metodistler olarak gelmişlerdir.²⁷²

²⁶⁹ Asset Anuarbekov, a.g.t., s. 56, Aydın, a.g.e., s. 490.

²⁷⁰ Muratbekov, a.g.e., s.36.

²⁷¹ Baytenova, a.g.e.82.

²⁷² Bayram Polat, Metodist kilisesi hakkında araştırma, (Doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 68.

1882 yılında Rusya'nın San Petersburg şehrinde azınlık halinde bulunan İsviçre asıllı Metodistlere İsviçre'den Carl Lindberg rahip olarak gelmiştir. İlk kez 1889 yılında Rusya sınırları içinde Metodistik Paresh kurulmuştur.²⁷³

Metodistlerin, Kazakistan sınırları içerisinde misyonerlik faaliyetleri yürütmesi 1991 yılından sonra görülmeye başlamıştır. İlk kilise 1991 yılında resmi olarak kaydedilmiştir. Fakat Kazakistan'da iki farklı Metodist misyoner grubu bulunmaktadır. Biri Güney Kore Metodistleri (GKM), diğeri ise Rusya Metodistleridir. Ülkede bulunan misyonerlerin çoğunluğu Kore asıllı misyonerlerden oluşmaktadır.²⁷⁴

Her Hristiyan misyonerin yaptığı gibi Metodistler de maddi yardımlaşmaya önem vermektedirler. Genellikle sağlık sıkıntısı yaşayan Kazakları ücretsiz olarak muayene etmektedirler.

2007 yılından bu yana Almatı şehrinde Birleşmiş Metodistler İncil Misyonerlik Koleji eğitim vermektedir. Her sene 12 öğrenci haftanın iki gününde bu kolejde eğitim almaktadır.²⁷⁵

Kazakistan'da 18 tane Metodist dini kurumu ve kilisesi misyonerlik faaliyeti göstermektedir. Bunların arasında sadece 11 tanesi resmi olarak kayıtlıdır. Eski başkent Almatı şehrinde 3 Metodist kilisesi çalışmaktadır. 1998 yılından beri de Pavlodar şehrinde "Nadejda" kilisesi faaliyet göstermektedir.²⁷⁶

2.5 Mormonlar

Mormonluk, Amerika Birleşik Devleti'nin New York eyaletinde 19. yüzyılda ortaya çıkan Protestan dini topluluktur.²⁷⁷ Protestan dememizin sebebi ise başlangıçta

²⁷³ N. C. Baytenova, Kazakstanda Dinder, Almatı: 2008, 157.

²⁷⁴ Agenstvo po delam religii, Religiozniye Obıdinenie Kazahstana, s. 66.

²⁷⁵ Baytenova, a.g.e., s. 162.

²⁷⁶ Vladimir Bugayev, Pavlodar oblısındağı Meşitter jane Hramdar, s. 5.

²⁷⁷ N. S. Altayeva, Mormondar kaumın zertilui tarihi, KazNU Bulletin. Philosophy series. Cultural science series. Political science series. №1 (55). 2016, ss. 35 – 36.

"Büyük Uyanış" (The Great Awakening veya Reviwal) adıyla bilinen Protestan mezhebini yaymaya çalışan dini gruptan etkilenerek ortaya çıktıklarını ifade etmektedir.²⁷⁸

Kurucu olarak bilin Joseph Smith İncil'in yanında tamamlayıcı oluşunu belirttiği Mormon kitabını oluşturmuştur. 1830 yılında yaklaşık 5000 adet Mormon kitabı yayınlanmıştır. Günümüzde bu kitaba inananlar, Mormonlar ya da Ahir zaman Azizleri(Latter Days Saints) olarak isimlendirilmektedirler.²⁷⁹

Bazı kaynaklara göre şuan dünyada 177 farklı ülkede, 15.882.175 mensubunun olduğu ve 157 adet ibadet evlerinin bulunduğu yer almaktadır. Aktif olarak çalışan misyonerlerinin sayısı ise dünya genelinde 70 000'den fazladır.²⁸⁰

Rusya topraklarına ilk Mormon misyonerleri 1989 yılında gelmeye başlamıştır. Kazakistan'ın Almatı şehrine 1997 yılında ilk misyoner olarak Russell ve Margaret Berkster adında iki genç gelmiştir. Başlangıçta Almatı'da kiraladığı evinde gizli bir şekilde Mormon inançlarını yaymaya çalışmış sonra üyelerinin çoğalmasıyla beraber resmi misyonerlik kurumu açarak faaliyetlerine devam etmiştir. 2000 yılında resmi olarak Mormon üyeleri "Mesih İsa ve Ahir zaman azizleri" kilisesini de açmışlardır. Kilisenin rahibi olarak Paul Pieper görev yapmaktadır.²⁸¹

Kazakistan genelinde Mormonlara inanların sayısının 275 kişi olduğu söylenmektedir. Bu sayının çoğunluğu Ruslardan oluşmaktadır. Bunların yanı sıra Kazaklar, Tacikler, Uygurlar, Koreliler ve Ermenilerden de Mormonluk inancını kabul edenler mevcuttur. Şuanda ülkede Almatı ve Astana şehirlerinde Mormon kiliseleri misyonerlik faaliyetleri göstermektedir.²⁸²

Mormonlar, Almatı ve Astana şehirlerinde her yaş grubuna yönelik dini konferans, Pazar okulları, çocuklar için eğlenceli toplantılar ve haftalık ücretsiz İngilizce kurs vermektedirler. İngilizce kursu özellikle misyonerler tarafından

²⁷⁸ Seçil Karal Akgün, Osmanlı İmparatorluğunda Mormon Misyonerleri, Kültür yayınları, İstanbul: 2014, s. 1.

²⁷⁹ Akgün, a.g.e., s. 9.

²⁸⁰ <https://www.mormonnews.kz/%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%8B-%D0%B8-c%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (ET: 15.10.2018).

²⁸¹ Baytenova, a.g.e., s. 206.

²⁸² N. S. Altayeva, Kazakstandağı Mormondar Şirkeui, Habarşı dergi, Felsefe serisi, 2017, №4(62), s. 129.

verilmektedir. Nitekim kurslardan sonra Mormonlar hakkında kısa bilgiler verilmekte ve kursiyerler ayrıntılı bilgi için kiliseye davet edilmektedirler.²⁸³

Kilise misyoneri Mariana Gurinna, Mormonların Kazakistan'da hasta ve küçük yaştaki çocuklara ücretsiz cerrahi operasyon yaptıklarını da söylemektedir. Ülkedeki Mormonlara maddi desteğin Salt Lake Sity deki vakfın verdiği bilinmektedir.²⁸⁴

2.6 Yedinci Gün Adventistleri

Adventistler, XIX. yüzyılın otuzlu yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan Protestan dini topluluktur. Adventus kelimesi Latin dilinden gelmektedir. Bu kelime; gelmek, dönmek, barış gibi manalar içermektedir.²⁸⁵

Yedinci Gün Adventistleri (YGA), İsa Mesih'in yeryüzüne bin yıllık krallığı kurmak için geri geleceğine inanan dini gruptur. 1831 yılında ABD'nin Hampton şehrinde eski Baptist vaizi olan William Miller (1782 – 1849) İsa Mesih'in 1843 yılında 23 Martta tekrar dünyaya geleceğini iddia etmiştir. Birçok Adventist ve kendisi buna inanmış fakat bu olayın gerçekleşmemesinde dolayı büyük hayal kırıklığına uğramışlardır. Bu olaydan sonra Adventistlere inananların sayısı hızla düşüş yaşamaya başlamıştır.

Yedinci Gün Adventistleri tam dağılmaya başlamış iken Adventistlerin kurucusu olarak bilinen Ellen G. White (1827 – 1915), kendisine Tanrı tarafından peygamberlik görevinin verildiğini ve Miller'in doğru konuştuğunu fakat bazı hesaplamalardan dolayı yanlış bir tarih söylediğini ifade ederek bu grubu yeniden toparlamaya çalışmıştır. E. White 1863 yılında tahminen 3500 yandaşıyla birlikte ilk Yedinci Gün Adventistleri kilisesini açarak tarihe geçmiş oldu.²⁸⁶

²⁸³ Altayeva, a.g.e., s. 131.

²⁸⁴ https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_azattyq_guide_to_religious_minorities_of_the_country/24385590.html (ET:15.10.18).

²⁸⁵ Sabri Hizmetli, Orta Asya'da zararlı dini akımlar ve misyonerler, Almatı: 2006, ss.155 – 156.

²⁸⁶ Ali Rafet Özkan, Günümüzde Adventizm ve Adventistler, Dinler Tarihi araştırmaları – III, 2000. Yılında Hristiyanlık(dünü, bugünü ve geleceği), Ankara: 2002,s s. 302 – 303.

Yedinci Gün Adventistlerinin kutsal gün olarak Pazar yerine Cumartesi gününü seçmesi, içki, çay ve kahve içmemek, sigara kullanmamak, bazı ilaçların kullanılmaması ve domuz etinin tüketilmemesi gibi birçok inanç reformlarını yapan kişi Ellen G. White idi.²⁸⁷

Bu misyoner dini grup Kazakistan'da 1902 yılında başlangıçta Akmola ilinin Rojdestvenka köyünde, Öskemen, Semey ve Kostanay şehirlerinde misyonerlik faaliyetlerini yürütmeye başladı. 2002 yılında da Kazakistan'da Yedinci gün Advenist kilisesinin ülkede misyonerlik faaliyet göstermelerinin 100. Yıl dönümü olmasından dolayı kutlama yapmışlardır.²⁸⁸

SSCB döneminde dini sürgünden dolayı 1960 yılında Sovyetler genelindeki Yedinci Gün Adventist kiliselerinin genel merkezi dağıtılmıştır. Fakat Yedinci Gün Adventist misyonerleri 1970 yılından sonra yeniden faaliyet göstererek Sovyetler topraklarında Yedinci Gün Adventist merkezini inşa etmişlerdir. Nitekim bu çalışma da başarıyla sonuç vermiş ve 1998 yılında Rusya'nın Tula ilinin Zaoksk kentinde Yedinci Gün Adventistlerine ait dini akademi ve "Ömir Bulagı" (Hayat Pınarı) adındaki yayın evi açılmıştır.²⁸⁹

Zaoksk şehrindeki merkez, eski Sovyetler sömürgesi altında olan devletlerde misyonerlik faaliyeti gösteren Yedinci Gün Adventist misyonerlerinin resmi merkezi olarak bilinmektedir. Bu merkeze bağlı her devlet için de Yedinci Gün Adventist şubeleri misyonerlik hizmeti vermektedir. Kazakistan'daki Yedinci gün Adventistleri Konferansı Astana şehrinde kuruldu. Bu konferans Orta Asya ve Kafkaz bölgesini içine alan Güney Union'a bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Güney Union merkezi ise Almatı şehrinde.²⁹⁰

Zaoksk şehrindeki enstitüde de Kazakistan'da misyonerlik yapmak isteyen ya da gönüllü olarak çalışmak isteyenler eğitim almaktadır. Yakın zamanda Almatı şehrinde

²⁸⁷ Artyemov, a.g.e., s. 400.

²⁸⁸ K. M. Borbasova, Jetinşi kün adnvetistik şirkeuinin tarihindəğı doktrinalık tartıstar, s. 1.

²⁸⁹ Artyemov, a.g.e., s. 405.

²⁹⁰ Trofimov, a.g.e., s. 94.

enstitünün açıktan okumak isteyenler için bir şubesi açılmıştır. Ayrıca Adventistler, ülkede "İzgi Habarşı" (Kutsal Haber) adında bir aylık gazete de çıkarmaktadırlar.²⁹¹

Adventistler diğer kiliselerden farklı olarak Pazar gününü değil Cumartesi gününü kutsal olarak kabul etmektedirler. Her Cumartesi inananlar için her yaşa, erkek ve bayana farklı gruplar şeklinde dini eğitim ya da konferanslar düzenlenmektedir. Hatta bazı din mensupları ülke anayasasını hiçe sayarak Cumartesi günü çocuklarını okula göndermemekte ısrar etmektedirler.²⁹²

Adventistler, bazı Protestan ve Ortodoks devletlerde olduğu gibi Kazakistan'da zararlı dini akım olarak kabul edilmektedir. Fakat Yedinci Gün Adventistleri mensupları farklı kurumlar altında hala misyonerlik faaliyetlerine devam etmektedirler.

Ülkede şu anda 42 Adventist dini kurum ve kilise misyonerlik yapmaktadır.²⁹³ Fakat Adventistlerin ülkede <http://www.adventist.su> sitesinde yer alan bilgiye göre hali hazırda faaliyet gösteren 55 kilisenin olduğunu görülmektedir. Bu durum bazı kiliselerin gayri resmi şekilde çalışmakta olduğunu göstermektedir.²⁹⁴

2.7 Presbiteryenler

Presbiteryenler, Kalvenizm sistemini benimseyerek XVII. yüzyılda İskoçya ve İngiltere'deki Kralların sınırsız yetkisine ve Anglikan kiliselerine bir başkaldırı olarak kiliselerin eski dönemine ve saf Hristiyanlığa dönmesi gerektiğini savunan Protestan mezhebidir.

Presbiteryenler, İhtiyarlar, Aksakallar veya İhtiyarlar meclisi tarafından yönetildiği için bu adı almışlardır. Bu meclisin, eski havariler döneminden beri süregelen yönetim sistemi olduğunu savunmaktadırlar. Bu yüzden Piskoposluk gibi mertebeleri kabul etmezler ve İlk Hristiyanlığı ve ilk kilisedeki sadeliği korumaya çalışırlar. Bu hareketi ilk başlatan İsviçreli Huldrych Zwingli (1484–1531), daha sonra

²⁹¹ Agenstvo po delam religii, Religiozniye Obıdinenie Kazahstana, Astana: 2013, s.69.

²⁹² <https://kaz.nur.kz/864277-shyghys-qazaqstanda-oqushylar-dini-kozq.html> (ET: 16.10.18).

²⁹³ Kazakistan Spekr, dergi, №2(16), 2016, s. 61.

²⁹⁴ <http://www.adventist.su/church/address/country/Kazakhstan.html> (ET: 12.10.18).

mezhep şeklinde geliştiren veya sistemleştiren kişi de Fransız John Calvin (1509-1564) olarak bilinmektedir. Hareket, 1572 yılında Kraliçe Elizabeth döneminde İngiltere'ye girmiş ve dünyaya yayılmaya başlamıştır.²⁹⁵

Asıl kurucusu olarak bilinen İskoçyalı John Knox (1505–1572), ülkesindeki bazı reformcuların yaptığı ayaklanma ve devletin bazı sıkıntılarından faydalanarak Presbiteryen mezhebini İskoçya'nın resmi dini olarak kabul ettirmiştir. Öyle ki Knox'un takipçileri bu mezhebi daha da geliştirerek her hangi bir kilisede bulunması gereken doktrinler ve öğretilerini tamamlayarak ilk kez 1592 yılında Presbiteryen kilisesi kurmuşlardır.²⁹⁶

Presbiteryenlerin inanç esasları 1643–1644 yılları arasında İngiltere'nin Westminster şehrinde "Westminster Assamblesi" tarafından hazırlanarak "Westminster İman İkrarı" olarak açıklanmıştır.²⁹⁷

Presbiteryen misyonerleri, Kazakistan topraklarına Kazakların bağımsızlık kazanmasıyla geldi. Ülkedeki yeni anayasa maalesef Presbiteryenler gibi misyonerlere karşı çaresiz kalmaktaydı. Presbiteryen misyonerlerinin çoğunluğu ABD ve Güney Kore vatandaşlarından oluşmaktadır.

Kazakistan'daki ilk Presbiteryen kilisesi Greys-Rahım Kilisesi'dir. Bu kilise 1991 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Dünya "Greys" misyonerlerinden Joseph Yu tarafından Karagandy şehrinde yardımlaşma derneği adı altında bir kilise olarak açılmıştır. 2003 yılında bu dernek ismini değiştirerek yeniden "Greys - Rahım" Hristiyan Misyonerlik kilisesi olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu kilisenin Kazakistan dışında Rusya, Almanya ve Moğolistan'da da şubeleri vardır ve misyonerleri çalışmaktadır.²⁹⁸

Bu kiliseden başka ülke genelinde bilinen ve misyonerliği aktif şekilde yürüten kiliseler şunlardır: "Galbory", "Onsezan", "Kore", "Umit veya Nadejda", "Sion", "Algaşkı Presbiteryen şirketi" (İlk Presbeteryen kilisesi), "Almatı Aymaktık

²⁹⁵ Erbaş, a.g.e., s. 116.

²⁹⁶ Şinasi Gündüz, Dünya Dinler Tarihi, TDV yayınları, s. 183.

²⁹⁷ Ali Erbaş, Dinler Tarihi Araştırmalar – III, Ankara: 2002, s. 219.

²⁹⁸ Agentsvo Respublica Kazahstan po delam religii, Protestantizm, s. 20.

Presbiteryen Şirkeui” (Almatı bölgesi Prebiteryen kilisesi) ve “Presbiteryen Kauımdasdığı”(Presbiteryen Topluluğu) gibi kiliselerdir.²⁹⁹

Bu kiliseler başlangıçta Kazakistan’da yaşayan Güney Kore halkının örf adetlerini unutmamalarına ve yeniden canlanmasına önem vermekteydi. Fakat seneler geçtikten sonra misyonerler sadece Korelilere değil ülkedeki başka milletlere de dini tebliğ etmeye başladılar. Hatta Onsezan Kilisesi özellikle görme engelli vatandaşlara yönelik ve Galbory kilisesi de işitme engelli olanlara yönelik faaliyetler yürütmektedir.

Son yıllarda Presbiteryen kiliselerinin büyümesiyle ülkede okullar da açmaya başlamışlardır. “İzgilik” (İyilik) ve “Almatı Presbiteryen” akademileri, “Kazakistan Prebiteryan”, “Kazakistan Hristiyan İncili”, “İ. Navin” ve “Greys” seminerleri ve “Jarık” (Işık) İncil Enstitüsü de ülke genelinde Hristiyanlık inanç esasları vb. gibi konularda dini eğitimler vermektedir.³⁰⁰

Son zamanlarda Presbiteryen kilise mensupları arasında “Tres Dias”(Üç Gün) adındaki İncil kurslarına yaygın olarak rastlanmaktadır. Bu her bir kilise üyesinin mutlaka yapması gereken dini bir rutin olarak görülür. Adı üzere denildiği gibi üyelerin hepsi bir evde 3 gün 4 gece İncil hakkında düşünmek ve tefekkür ederek ibadetle geçirirler.³⁰¹ Böylece İncil hakkında daha çok düşünmek ve Mesih İsa’nın başından geçen olayları yakinen anlamak için çaba göstermişlerdir.

Kilise misyonerleri gençler, yaşlılar ve özellikle çocuklara yönelik faaliyetler göstermektedir. Bunun yanı sıra maddi ve manevi sıkıntıları olan ailelere de destek vermektedirler. Bazı ruhsal sıkıntıları olan insanlara da psikolojik destek vermekte ve sohbetler yapmaktadırlar. Ayrıca alkol ve madde bağımlısı olanları tedavi etmek için özel merkezler de çalıştırmaktadırlar.

Aylık “Greys” adındaki dini gazete yayınlanmaktadır. Haftanın iki gün ücretsiz Korece ve İngilizce dil kursları düzenlenmektedir. Presbiteryenler inanç esaslarını öğreten Alfa kursları da vermektedirler. İlk dönemlerde misyonerler ABD ve

²⁹⁹J. Ahanov, G. Kalabay, G. Ospan, Sbornik materyalov po predmetu Religiovedeniye, Astana: 2017, s. 50.

³⁰⁰ Artyemov, a.g.e., s. 423.

³⁰¹ Trofimov, a.g.e., s. 88.

Kore vatandaşlarından oluşmaktaydı fakat şimdi çoğu Kazakistan vatandaşı bu misyonerlik görevini üstlenmişlerdir.³⁰²

Bazı kaynaklara göre ülke genelinde 2011 yılında misyonerlik gösteren 229 Presbiteryen dini kurum ve kilise bulunmaktadır. 2015 yılındaki yeni yasa sonrası, 2016 yılına gelindiğinde 105 tane Presbiteryen kilise ve dini kurum olduğu resmi olarak kaydedilmiştir. Kalan kurumların ise hükümet tarafından uygun olmadığına karar verilmiş ve dini tebliğ yapmaları yasaklanmıştır.³⁰³

2.8 Yehova Şahitleri

Yehova Şahitleri XIX. yüzyılda ortaya çıkan dini bir akımdır. Charles Taze Russell'in³⁰⁴ (1852 -1916) başlattığı bu hareketin ismi “Russlizm”, “Russlistler”, “Russel cemaati” veya “Gerçek İncil araştırmacıları” gibi farklı isimlerle adlandırmaktadır. Bu akımın kurucusu Russell, Protestan mezhebine bağlı bir rahip idi. Başlangıçta bu dini hareket İncili araştırmak ve anlamak gibi bir gayesi olan grup idi.³⁰⁵

Fakat 1931 yılından itibaren “Yehova Şahitleri” ismini kullanılmaya başlamışlardır. Bu dini grup kendi yazdıkları eserlerde kendilerini “Hristiyan Yehova Şahitleri” veya “Hristiyan Şahitleri” olarak isimlendirmişlerdir. Ayrıca kutsal kitaplarının bazı bölümlerine yaklaşık 200'e yakın yerde Yehova ismini yerleştirmişlerdir.³⁰⁶ Bu dini grup, kendilerini Tanrının şahitleri olarak görmektedirler. Nitekim Yehova veya Yahve kelimesi Yahudi kutsal kitaplarında Tanrı anlamında kullanılmıştır.

Yehova Şahitlerinin merkezi New York şehri olarak kabul edilir. Günümüzde yaklaşık 100'den fazla ülkede misyonerlik faaliyetler göstermektedirler. Yehova

³⁰² Artyemov, a.g.e., s. 425.

³⁰³ Muratbekov, a.g.e., s. 31.

³⁰⁴ Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler tarihi, Fakülte kitabevi, Isparta: 2002, s. 397.

³⁰⁵ Hizmetli, a.g.e., s.125.

³⁰⁶ Hikmet Tanyu Yehova Şahitleri, Diyanet işler Başkanlığı yayınları, Elif Matbaacılık Ankara:, s. 12.

Şahitleri'nin düşüncesine göre Mesih İsa yeniden yeryüzüne intihal edeceğinden misyonerlik yaptığı ülkelerde “Tanrı Krallığını” oluşturmayı amaçlamaktadır.³⁰⁷

Kazakistan sınırlarına Yehova Şahitleri misyonerleri ilk olarak XIX. yy ortalarında Semion Kozlitzskii'nin (1835 -1935) dini gruba mensup olmasıyla başlamıştır. O zamanlar Yehova Şahitleri ismi yerine İncil Öğrencileri veya Araştırmacıları olarak adlandırılmaktaydılar. Semion, ABD'de bulunan Yehova misyonerleriyle Gözcü Kulesi'nde tanışarak bu akımı benimsemiş, daha sonra Rusya'da aktif şekilde misyonerlik faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Fakat Rus hükümeti tarafından yasa dışı misyonerlik faaliyetlerinden dolayı 1982 yılında şimdiki Kazakistan'ın Semey şehrinin Buqtyrma ilçesine ömür boyu orada kalması şartıyla sürgüne gönderilmiştir. Semion, Güney Kazakistan bölgesinde de aktif şekilde kendi inancını yaymaya çalışmış, 1935 yılında 100 yaşında hayatını kaybetmiştir.³⁰⁸

Yehova Şahitleri, SSCB'de bulunan tüm dinler gibi baskı altındaydı. Nitekim XX. asrın 40– 50'li yıllarında II. Dünya Savaşı'ndan sonra Kazakistan'a gelen mülteciler arasında Yehova mensupları bulunmaktaydı. Rus hükümeti birçok Yehova Şahitlerini, Kazakistan'ın Karagandy ve Jezkazgan şehrindeki hapis haneye gönderdiler. Hapishanedeki mahkûmların çoğu Kazakistan'da kalmayı tercih ettiler ve burada kendi inançlarını yaymaya başladılar. Hem gelen göç hem de burada kalan mahkûmlardan dolayı ülkede Yehova Şahitleri yeniden canlanmaya ve misyonerlik faaliyetlerini yapmaya başladılar.³⁰⁹

Ülkede Yehova Şahitleri Karagandy, Satbayev ve Rudnik şehirlerinde gizli dini toplantılar yapmaktaydılar. İlk defa Rudnik şehrinde Mesih İsa'yı anma gecesi düzenlediler. 1955 yılı Ağustos ayında Karagandy şehrinin yanındaki Nura Nehri'nde 6 kişi ve sonraki hafta da 12 kişi gizli şekilde vaftiz oldu.³¹⁰

1963 senesinde Kostanay şehrinde Yehova Şahitleri 50'den fazla bağlıya ulaşmış idi. Artık 1964 yılında da Yehova Şahitleri Petropavl şehrinde ev ev dolaşarak inançlarını yaymaya başladılar. Fakat SSCB güvenliği tarafından sıkı takip edildikleri

³⁰⁷ Hizmetli, a.g.e., s. 126.

³⁰⁸ Trofimov, a.g.e., s. 106.

³⁰⁹ A. I. Artyemov, Svedetily Yegovı v Kazahstana i Srednii Azii: İstoriko – Religievedçeskii analiz, Almatı: 2002, s. 36.

³¹⁰ Baytenova, a.g.e., s. 129.

için istedikleri gibi misyonerlik faaliyetlerini ve dini toplantıları yapmakta bazen zorluk çektiler. Her ne kadar takipte olsalar da gizlice toplanıyorlardı. Bunun kanıtı ise aynı senede Taraz şehrinde 30 kişilik Yehova grubunun oluşmaya başlaması idi.³¹¹

Yehova Şahitleri, Kazakistan topraklarında 1990 yılına kadar gayri resmi olarak faaliyet gösterdiler. Kazakistan'ın bağımsızlık kazanmasıyla 1992 yılında resmi olarak kayıtlara geçtiler ve misyonerlik yapmalarına devlet tarafından izin verildi. 1997 yılında Kazakistan hükümeti, Yehova Şahitleri'nin yeni bir merkez açmalarına izin verdi. Sadece Kazakistan'da değil diğer Türk Cumhuriyetleri'nde de Yehova Şahitleri Dini Birlikleri kuruldu. Kazakistan'daki Yehova Şahitleri üyeleri genellikle Rus, Kore, Kazak, Uygur, Ukrayna vb. birçok milletlerden oluşmaktadır.³¹²

Her geçen yıl Yehova Şahitleri Kazakistan topraklarında misyonerlik faaliyetlerini arttırmaktaydı. Mesela 2000 yılına gelindiğinde ülke genelinde yaklaşık 120'ye yakın Yehova Şahitlerine bağlı dini kurumu mevcut idi. Resmi kayıtlara göre 2000 yılına kadar Yehova Şahitleri'nin nasıl ilerlediğini bakalım³¹³.

TABLO – VI.

Yehova Şahitleri	Dini kurum sayısı	
1993 yıl	33	
1995 yıl	37	
1996 yıl	45	
1997 yıl	52	
1998 yıl	97	
2000 yıl	108	
Toplam	372	

Yukarıdaki bilgiye göre Yehova Şahitleri için en verimli yılın 1997-1998 yılları arası olduğu görülmektedir. Öyle ki, Kazakistan'ın bağımsızlık almasıyla beraber Kazak halkı maddi olarak zor günler yaşamaya başlamıştı. Ancak söz konusu yıllarda durum

³¹¹ Artyemov, a.g.e., s 42.

³¹²K. Zatov, N. C. Baytenova, B. Beysenov, a.g.e., s. 196.

³¹³ Artyemov. a.g.e., s.45.

iyileşmeye başlamış ve insanlar artık manevi değerleri aramaya yönelmiş idi. Sadece Yehova Şahitleri için değil diğer Hristiyan akımları ve özellikle de İslam dini için ülkede yükselmenin başlamış olduğunu söylemek gerekir.

Yehova Şahitleri ibadet esnasında genellikle sadeliğe önem verirler. Üyeler haftanın üç gününde “Krallık Salonu” dedikleri salonda toplanırlar. Kazakistan topraklarında ilk Krallık Salonu, Jambıl ilindeki Şu şehrinde kurulmuştur.³¹⁴

2011 yılının resmi kayıtlarına göre ülkede 70’e yakın Yehova Şahitlerine ait kurum ve grup misyonerlik faaliyetleri göstermekteydi. Fakat bunlardan sadece 59 tanesi resmi olarak kayıt altına alınmıştı. Kalanları ise bazı devlet yasalarına uygun hareket etmediklerinden dolayı yasaklanmıştır.³¹⁵

Bundan 5 yıl sonra Kazakistan genelinde Yehova inanlarının sayısı yaklaşık 14.000’e ulaşmıştır. 60’a yakın misyonerlik kurumu ve grubu da faaliyet göstermektedir. Protestan mezhebi içerisindeki Yehova, son yıllarda Kazakistan topraklarında aktif halde misyonerlik yapmaktadır ve her sene inanlarının sayısı artmaya devam etmektedir.

³¹⁴ K. Zatov, N. C. Baytenova, B. Beysenov, a.g.e., s. 197.

³¹⁵ G. E. Şlımova, Religioznie obiyedenie v Kazakstan, Astana: 2013, s. 80.

SONUÇ

Dinler Tarihi çerçevesinde bu çalışmada, Kazakistan'da Bağımsızlık sonrasında Protestan Misyonerliği ele alınmıştır. Öncelikle Kazakistan siyasi ve dini tarihi başta olmak üzere ülke hakkında genel malumat verilmiştir. Yaklaşık bir asır süren ateistik düşüncenin Kazakistan topraklarındaki hâkimiyeti ve halka uygulanan dinsizleştirme politikaları sonucu manevi hüsrana uğrayan Kazak halkının, bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte başlayan din arayışları sürecinde karşılaştıkları dinler ve dini akımlar hakkında bilgiler verilmiştir. Özellikle İslam, Hristiyanlık, Yahudilik ve Budizm gibi dinlerin Kazakistan topraklarında zuhur edişi ve bu dinlerin geçmişi ve bugünü hakkında tarihsel bilgi verilmiştir. Araştırmada, özellikle Hristiyan dini gruplarının Kazakistan'da neyi amaçladıkları ve nasıl bir çalışma yürüttükleri hakkında değerlendirme yapılmıştır. Bu bağlamda bilhassa Protestan mezhebine bağlı dini grupların bağımsızlık sonrası yürüttükleri misyonerlik çalışmalarıyla birlikte kullandıkları metotlar ile ilgili malumatlar sunulmuştur.

Geçmişten günümüze kadar birçok dine ev sahipliği yapmış bir devlet olan Kazakistan, başlangıçta Şamanizm veya Gök Tanrı dinini benimsemiş olsa da daha sonraki asırlarda Hristiyanlığı kabul etmesine rağmen halkın çoğunluğunun Araplar ve İranlılarla kurdukları münasebetlerin akabinde İslam dinini benimsemeye başladıkları bilinmektedir.

Bu İslamlaşma döneminden evvel Orta Asya'ya birçok Hristiyan misyonerleri gelmiştir. Bundan dolayı misyonerliğin, Kazakistan topraklarına bilinenden çok daha önce geldiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Kazakistan'a gelen ilk Hristiyan misyonerlerin Nesturiler olduğu bilinmektedir. Yaklaşık IV. asırda Batı Hristiyanları tarafından afroz edilerek sürgün edilmiş olan Nesturiler, İran üzerinden Orta Asya ve şimdiki Kazakistan topraklarına gelerek inançlarını yaymaya çalışmışlardır. Bunun yanı sıra daha sonraki asırlarda Kazakistan topraklarına hâkim olan bazı hanlar ve sultanlara Katolik misyonerleri gelerek, Hristiyan dinini tebliğ etmeye başlamışlardır. Fakat misyonerlik çalışmaları istedikleri gibi ilerlememiş ve İslam dininin Kazakistan topraklarına gelmesiyle Hristiyanlık zamanla zayıflamaya başlamıştır. İslam dini ve medeniyeti Orta Asya Türk halkları arasında hızlı bir şekilde yayılmış, İslam medeniyetinin merkezleri arasında Türkistan, Semerkant, Buhara vb. şehirler anılmaya

başlamıştır. Bu şehirlerde önemli İslam âlimler yetişmiş, bu âlimler İslam medeniyetinin ve ilminin ilerlemesine büyük katkılarda bulunmuşlardır.

Bu süreç Çarlık rejimi döneminde Rusların Kazakistan'ı ve diğer Türk devletlerini hâkimiyeti altına almasıyla sona ermiştir. Nitekim Ruslarla birlikte Batılı birçok misyoner de ülkeye gelmeye başlamıştır. Rusların Orta Asya Müslüman halklarını Hristiyanlaştırma (daha çok Rus Ortodoks mezhebine çekme) çabaları sistemli şekilde ilerlemiştir. Bu çabaların nihayetinde Çarlık Rus hükümeti tarafından Kazak dilinde dini kitaplar yayınlanarak halka dağıtılmış ve Rus Ortodoks enstitüleri, yatılı okulları ve Kilise okulları da ülke genelinde eğitim bahanesiyle misyonerlik faaliyetleri yürütmeye devam etmiştir. Buna örnek olarak 1901 yılında Kazakistan'ın Doğu şehrinde halkın yaklaşık 700 bine yakını yani %80'i Müslüman (Kazaklar) olan halka ait sadece 13 medrese eğitim verirken nüfusun %15'ini oluşturan Hristiyanların (Ruslar ve Slav halkı) ise 12 kilise okulu, 5 kurs ve 2 misyonerlik okulunun faaliyet gösterdiği görülmüştür.

Çarlık rejiminin sona ermesiyle beraber yönetime Bolşevikler gelmiş ve SSCB kurulmuştur. Çarlık döneminin aksine Bolşevikler ateizmi savunmuşlar ve dini liderleri ve mensupları sürgüne göndermişler veya idam cezasına çarptırmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu ateist düşünceyi benimseyen dönem, o zamanki bazı şartlardan dolayı Bolşeviklerin dinlere karşı uyguladıkları siyasetlerini yumuşatmak zorunda kalmalarına kadar devam etmiştir. Bu ılımlı tavrın sebebi ise Almanlara karşı savaşta insan gücü ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. SSCB başlangıçta halkı parti için savaşmaya teşvik etse de olumlu bir sonuç alamamış ve en doğrusunu vatan için savaşmak olduğunu belirtmek için dini liderlere yetki vererek cami ve kiliselerin de bu konuda teşvik edici vaazlar ve nasihatler vermelerini istemiştir. SSCB'nin Müslümanlara karşı sert muameleleri de bu dönemde kısmen değişmeye başlamıştır. Bunun neticesi olarak Müslümanlar için 1943 yılında Moskova'da Orta Asya ve Kazakistan Dini Başkanlığı (SADUM) açarak, SSCB hâkimiyeti altında yaşayan Müslümanların sempatisini kazanmayı amaçlamıştır. Nitekim amaçları SADUM'un ilk müftüsü olarak seçilen İshan Babahan'ın konuşmasından da anlaşılmaktadır.

“Değerli Müslüman Kardeşler ve Aziz Evlatlarımız. Biz beş devlet vekilleri siz tüm Müslüman kardeşleri temsil etmekteyiz. Faşist askerlere karşı aslanlar gibi

savaşmamız için birlik olalım. Vatanın her karış toprağına sahip çıkın ve saflarınızı birleştirerek güçlendirin. Allah'tan düşmana galip gelmeniz için dua edin!”

Çalışmada İkinci Dünya Savaşı sonrası esir tutulan bazı Almanların Kazakistan topraklarında bulunan sürgün kamplarına gönderilmelerinin ülkede yeni Protestan akımların zuhur etmesine sebep olduğu görülmüştür. Sürgüne gelenlerin çoğunluğunun Protestan Mezhebinin farklı akımlarına mensup olan kişiler olduğu da bilinmektedir. Bunun yanı sıra Rusya'da aktif şekilde misyonerlik faaliyeti gösteren Protestan misyonerlerin de Kazakistan'a sürgün edilmesinin bir tesadüf olamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Resmi kayıtlardan elde edilen veriler sonucunda Protestanların misyonerlik faaliyetlerinin Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanması sonucu daha aktif ve hızlı bir şekilde ilerlemeye başlamış olduğu da göz ardı edilmemiştir.

Kazakistan Devleti'nin anayasasında yer alan inanç ve din özgürlüğünü ifade eden maddenin misyonerlerin rahat bir şekilde faaliyet göstermelerine imkân sağladığı da görülmektedir. Bağımsızlık yıllarındaki krizleri de fırsata çevirmiş olan misyonerler, halkın zor durumundan faydalanarak onlara maddi destek vermek suretiyle onları kendi taraflarına çekmeye çalışmışlardır. Bağımsızlığın ardından krizlerin nihayete ermesiyle beraber ülke genelinde dini anlamda bir artışın yaşanmaya başladığı saptanmıştır.

Kazakistan'ın benimsediği laik yönetim şekline rağmen devlet yönetimini elinde bulunduran bazı başkanların zaman-zaman tek bir din lehine dini faaliyetlere müsaade ettiği veya mensubu olduğu dinin dışında kalanlara farklı yaptırımlar uyguladığı da tespit edilmiştir.

Bağımsızlık sonrası hızlı bir şekilde çoğalan ve güçlenen Protestan misyonerler, bazı eğitim kurumları ve farklı vakıflar aracılığıyla faaliyetlerine devam etmişlerdir. Araştırmada her misyoner akımın kendine özgü metotları ve sistemleri hakkında bilgiler verilmiştir. Mesela bazı misyoner gruplarının hedef kitlelerine dil kursları, hastahane, yetimhane, anaokulu ve insani yardım vakıfları gibi kurumlar üzerinden kendi inançlarını benimsetmeye çalıştıkları görülmektedir.

Günümüzde ise ülke genelinde 10'dan fazla farklı Protestan misyoner akımının yurt dışından aldıkları maddi destek ile aktif bir şekilde faaliyet yürütmeye devam ettikleri görülmektedir. Çalışmada resmi veriler ışığında bu akımların neler olduğu,

hangi bölgelerde kaç tane kurumun ne tür faaliyet yürüttüğü ve Kazak halkından kaç kişinin bu misyoner akımlara tabi olduğu hakkında bilgilere de yer verilmiştir. Gizli bir şekilde faaliyet yürüten misyoner akımların resmi kayıt gerekliliğine rağmen gayri resmi olarak misyonerlik faaliyetler yaptıkları vakıflar ve dini okullarının mevcut olduğu yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır.

Kazakistan genelinde Protestanlık veya diğer Hristiyan mezhepleri hakkında detaylı bir araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç sonucunda misyonerlik faaliyeti gösteren dinlerin misyon ve vizyonu hakkında bilgi edinmek zaruri hale gelmiştir. Nitekim Kazakistan'daki misyonerlik faaliyetleri hakkında yapılacak olan çalışmalar, Dinler Tarihi alanında dinlerin ekonomik, siyasal ve toplumsal etkileri, onların karakteristik özellikleri hakkında da bilgiler sunacağından hem vatandaşlar hem de ülke için faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

- A. Scott Moreau, "Mission and Missions", Evangelical Dictionary of World Missions, Baber Book House, 2000.
- ABDİRASULKIZI Aynur, Din Daur Dastur, Almatı, 2014.
- AGENTSVO Respublika Kazakistan, Protestantizm: İstoriya i Napraplenie Kazahstanskije realii, Astana, 2012.
- AHANOV J, KALABAY G, OSPAN G., Sbornik Materyalov po Predmetu Religiovedeniye, Astana, 2017.
- AKBAY Zeynep, ANDAY Yaşar, KÜR Pınar, Dinler Tarihi Ansiklopedisi, Gelişim yayınları.
- AKGÜN Seçil Karal, Osmanlı İmparatorluğunda Mormon Misyonerleri, Kültür yayınları, İstanbul, 2014.
- ALBEYSOV B., Madeniyettanu jane Dintanu Negizderi, Kostanay, 2015.
- ALEKSANDROVNA Lyusenko Yulia, Missionerskaya deyatelnosti Russoy Pravoslavnoy Serkvi v Kazahstane: Vtoraya polovina XIX vv, Barnaul, 2011.
- ALTAYEVA N. S., Kazakstandağı Mormondar Şirkeui, Habarşı dergi, Felsefe serisi, 2017.
- ALTAYEVA N. S., Mormondar kaımın zertilu tarihi, KazNU Bulletin. Philosophy series. Cultural science series. Political science series. №1 (55), 2016.
- AMANCOLOV K. R., Türki Halıkların Tarihi, I.cilt, Almatı, 2005.
- ANGELO Di Berardino, Encyclopedia of Ancient Christianity, Institutum Patristicum Augustinianum, IVP Academic.
- ANUARBEKOV Asset, Kazakistan'da Misyonerlik Faaliyetleri, YL tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2008.
- ARTAMONOV M. İ., Hazar Tarihi: Türkler, Yahudiler, Ruslar, Selenge yayınları, İstanbul, 2004.
- ARTYEMEV A. İ, Dintanu, Bastau yayınları, Almatı, 2008.
- ARTYEMOV A. I, Sveditily Yegovı v Kazahstana i Srednii Azii: İstoriko – Religiovedçeskii analiz, Almatı, 2002.
- ARTYKBAYEV Jambyl, Jeti Jargı, Almatı, 2004.
- ATASOY Emin, Kıtalar ve Ülkeler coğrafyası, Ezgi kitabevi yayınları, 2010.
- AYAGAN B. G, Kazak handığının tarihi, Almatı, 2011.

- AYDIN Mahmut, Ana hatlarıyla Dinler Tarihi, Ensar yayınları, Samsun, 2011.
- AYDIN Mehmet, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Konya: Din Bilimler yayınları, 2005.
- AYDIN Mehmet, Hristiyan kaynaklara göre Hristiyanlık, TDV yayınları, Ankara,1995.
- AYKIT Dursun Ali, Misyon ve İnciller Misyonerliğin tarihsel kökenleri, İstanbul: Kesit yayınları, 2006.
- AZİMHAANOVA Tamara, Kazakistan Tarihi, Almatı, 2015.
- BAİTENOVA N. J, Din Jane Koqam, Almatı, 2014.
- BARTHOLD V. V, Orta Asya Türk Tarihi, Divan Kitabevi, Ankara, 2000.
- BARTHOLD Wilhelm, İlk Müslüman Türkler, Örgün yayın evi, 2008.
- BARTHOLD Wilhelm, İslam Medeniyet Tarihi, TDV yayınları.
- BATUK Cengiz, Assisli Francis ve Hıristiyan Mistisizmi, İstanbul; İz yayıncılık, 2012
- BAYTENOVA N. J, Kazirgi Kazakistan'da Jana Dini Uyumdar, Almaty, 2010
- BAYTENOVA N. J, ZATOV Q. RISBEKOVA Ş. BEYSENOVA B., Kazakistandagi Dinder, Almatı, 2008.
- BİCE Hayati, Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme Araştırma Dizisi, Yayın No: 33, Ankara – 2016.
- BORBASOVA K. M, Kazakstandagi Evangelşil Hristyandar jane Olardın misyonerlik kizmeti, KazUU Habarşı, Filosofya serisi, №2 (33), 2009.
- BORBASOVA K. M., Jetinşi kün adnvetistik şirkeuinin tarihındagi doktrinalik tartıstar.
- BORBASOVA Karlıgaş, ABJALOV Sultanmurat, Kazakistan'da Din Eğitim, Habarşı, 2017.
- BORBASOVA, K. M. Kazakstandagi Jana Protestandık Uyımdar jane Olardın Misyonerlik Kızmeti, Habarşı, №2(51), Filosya serisi, Almatı – 2015,
- BUGAYEV Vladimir, Pavlodar Oblısındagi Meşitter jane Hramdar.
- BUJEEVA. A. B. Kazakstandagi İslam jane Ozge Dinderdin Damuı men Olardın Ozara Karım – Katınası, Almatı, KazNU Bulletin. Philosophy Series. Cultural sience series, No: 2(56), 2016.
- BUKEYHANOV A. N., Kazahi: İstoriko – Etnografıçeskie trudu, Altın kitap yayınları, Astana, 2007.
- CAFER EN-NARŞAH Ebu Bekir Muhammed, Tarih-i Buhara, Kahire, Dar Al-Maaref, 1993.
- CONGRESS of Leaders of World and Traditional Religions Sbornik Materyalov po predmetu Religiovedenie, Astana,2015.

- ÇETİN Osman, Türk İslam Devletler tarihi, Emin yayınları, Bursa, 2015.
- EGOROV Mihail, Organizacia i Vedenie Missionerskoy deyatel'nosti, Moskova: Missionerskii otdel Moskovskoi eparhii. 2013.
- EKREM Erkin, "Seyahatnamelere Göre Göktürklerde Budizm" Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- ELİSEVA Efrema, Kirgizskoy Missii za 1892 – 1899, Petersburg: 1900.
- ERBAŞ Ali, Dinler Tarihi Araştırmalar III, Ankara, 2002.
- ERBAŞ Ali, Hristiyanlık 'ta Reform ve Protestanlık Tarihi, İnsan yayınları, 2004.
- ERŞAHİN Seyfettin, Türkistan'da İslam ve Müslümanlar, İlahiyat Vakfı yayınları, Ankara, 1999.
- ESENERLİN İlyas, Göçebeler Almas Kılış.
- ESNAZAROVA. U, Kazakstannın Fizikalık Geografyası, Rauan yayınları, Almatı, 1996.
- FORTACI Talha, Doğuştan Günümüze Nesturi Kilisesi, Ankara, Eski Yeni yayınları, 2018.
- FUAT BAŞGİL Ali, Din ve Laiklik, İstanbul, 1998
- GÖMEÇ Saadettin, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi, Akçağ yayınları, Ankara, 1999.
- GULNAZ Narege, Kazakistan'da neoprotestandık agımdardın misyonerlik kızımeti, Habarşı, Almatı.
- GÜLER Ali, AKGÜL Suat, ŞİMŞEK Atilla, Türklük Bilgisi, Ankara, 2001.
- GÜNDÜZ Şinasi (ed.), Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet yayınları, Ankara, 2010.
- GÜNDÜZ Şinasi, Hristiyanlık, TDV yayınlar, 2006.
- GÜNDÜZ Şinasi, Misyonerlik, TDV yayınları, Ankara, 2005.
- GÜNDÜZ Şinasi, Pavlus Hristiyanlığın Mimarı, Ankara okulları yayınları, 2001.
- HAUSSİG Hans Wilhemmm, İpek Yolu ve Orta Asya Kültür Tarihi, Geçit yayınları,
- HAYİT Baymirza, Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi, Türk Tarih Kurumlar yayınları.
- HİZMETLİ Sabri, Orta Asya'da zararlı dini akımlar ve misyonerler, Almatı, 2006.
- HOCA AHMET YESEVİ, KTÜ, Dunyejuzluk Tarihtin Özehti Maseleleri, Türkistan, 2017.
- İBN MACE, Sunen-i İbn Mace Mukaddime.

- İNCİL, İstanbul, Yeni Yaşam yayınları, 2000.
- İSAYEVA Meyramgul, Kazakistandağı Dini Birlestikterdi Taldau, Almaty, 2015.
- İSTORİÇESKİİ OÇERKİ, Pervaya Almatinskaya serkov Evangeliskih Hristyan Baptistov, 2017.
- İZZETİ Ebulfazl, İslam'ın Yayılış Tarihine Giriş, İnsan yayınları, İstanbul, 1984.
- JAPPASOV B, Kazakistan Agentsvo religii, Protestantizm, Astana, 2012.
- JOHNSON Todd M, Gina A. Zurlo, Albert W. Hickman, Peter F Crossing, Christianity 2017: Five Hundred Years of Protestant Christianity, South Hamilton: Center for the Study of Global Christianity, 2016.
- KAFKASYALI Ali, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2012.
- KAN G. V., Şayahmetov N. U., Kazakistan Tarih, Almatı kitap, 2007.
- KARA Abdulvahap, YEŞİLOT Okan, Asya'nın yükselen yıldızı Kazakistan, İstanbul, 2011.
- KARAGANDY Universite, Eurazyadagi Jana Dini Kozgalıstar, Astana, 2010.
- KAZAKHSTAN Spektr, Dergi, 2016.
- KAZAKİSTAN Din İster Agenttigi, Religiovedenie, Altın Kitap yayınları, Astana, 2015.
- KAZAKİSTAN Ministirligi, Kazakistan Respublikasının demografyalık boljamı, Astana, 2014.
- KAZAKİSTAN Ministr Agentstvo, Spravochnik po Religioznım Obyedenyem Pavlodara, Pavlodar, 2016.
- KAZAKİSTAN Müslümanlar Dini Başkanlığı, Tucidama, Astana, 2015.
- KAZAKİSTAN Spektr, dergi, №2(16), 2016.
- KAZAKİSTAN, Zaman gazete, 18.08.2007.
- KAZAKİSTANDAGI Dini Uyum men Dini Ahual, Almatı, 2016.
- KAZICI Ziya, Kur'an Kerim ve Garp kaynaklara göre Hristiyanlık, Bahar yayınları, 1971.
- KİTAPÇI Zekeriya, Türkler Nasıl Müslüman oldu? Yedikubbe yayınları, Konya, 2004.
- KLİBANOV A. İ, İstrorya Religioznogo Sektanstva v Rossii (60 – e godi v XIX v. 1917 g.), Moskova, 1965.
- KLYASHTORNY S.G., SULTANOV T.İ, Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı, İstanbul, Selenge yayınları, 2000.
- KOLEKTİF, Hristiyanlık Tarihi, Yeni Yaşam yayınları, İstanbul, 2004.

- KORNEVA G. B., K İstokam metodika obučenya Russkomu yazıku inoredsev v Rossii: Metodičeskaya sistema N. İ. İlmiinskogo, dergi, № 5 2017/ 4(19)
- KOZIBAYEV M., NURPEYİS. K., JUKESHOV. K., Kazakistan Tarihi, Almatı, 2013.
- KRİJANOVSKİİ Rostislav, Kto Takiye Baptisti?, Odessa, 2011.
- KRİSTYANİNOV B. F., Mennoniti, Moskova, 1967.
- KUR'AN-I KERİM ve Açıklamalı Meali, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, 1993.
- KURT Hasan, Orta Asya'da İslam'ın yayılışı: İstekle mi Zorla mı, Orta Asya'da İslam, Ahmet Yesevi Üniversitesi,
- KYANATULI Zardyhan, Kazak Memleketi jane Joşı han, Astana, 2004.
- LIGETI L, Bilinmeyen iç Asya, Ankara, 1986
- MATHEWS Shailer, A Dictionary of Religion and Ethics, Waverly Book Company.
- MERÇİL Erdoğan, Müslüman – Türk devletleri tarihi, İstanbul, 1985.
- MURATBEKOV E. B., Religioznie obiyedenie v Kazakistan, Astana, 2015.
- MURATBEKOV E., Alemdik jane Dastürli Dinder siyezi: tarihi Hronikası, Astana.
- NISANBAYEV, Religiya i Kultura v Sovremennom Kazahstane, Astana, 2004.
- ONGAROV Erşat, Kazak Madenyeti jane İslam Kundılıktarı, Almatı, 2014.
- OSMAN KAAAN Enver, Geçmişten Günümüze Dinler ve Mezhepler, Rağbet yayınları, İstanbul, 2010.
- ÖZKAN Ali Rafet, Günümüzde Adventizm ve Adventistler, Dinler Tarihi araştırmaları – III, 2000. Yılında Hristiyanlık(dünü, bugünü ve geleceği), Ankara, 2002.
- PENNER Petr, Hristiyanskaya Missia: İstoria i Sovremennost', Missiologia.
- POLAT Bayram, Metodist Kilisesi Hakkında Araştırma, Doktora tezi, Ankara, 2006.
- Q. KARBEKOV, A. BEYSENOVA, M. KALİYEV, N. MOLDAGULOV, Kazakistanın Fizikalık Geografyası, Rauan yayınları, Almatı, 1998.
- RISBEKOVA Ş. S., Kazakistan'da ki Rus Ortodoks kilisesin misyonerlik faaliyetleri, Habarşı, KazNU, Felsefe, Medeniyet ve Siyaset Bilimler dizisi, No: 1,(50), 2015.
- ROUX Jean – Paul, Orta Asya Tarih ve Uygarlık, Kabalcı yayın evi, İstanbul, 2001.
- SARAY Mehmet, Rusya'nın Türkistan'a yayılması, Boğaziçi yayınları, İstanbul, 1975.

- SARIKÇIOĞLU Ekrem, Başlangıçtan Günümüze Dinler tarihi, Fakülte kitabevi, Isparta, 2002.
- SCHNABEL Eckhard, "Missions", The New Interpreter's Dictionary of the Bible, Abyngdon Press, 2009, C. 4.
- SHOYKİN G., Din salasındaki negizgi meseleler, Astana, 2014.
- SHOYKİN G., Kazakistan Respublikasındaki memleket konfessyalık karım katinastar, Astana, 2014.
- SHOYKİN Galym, Dintutka, Astana, 2013.
- SLOVODYANİK B. A., Oçerki po İstorii Pyatidesyatniçestvo.
- SURYAL ATİYA Aziz, Doğu Hristiyanlık Tarihi, , Doz yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞENAY Bülent, İlk Rafızı Hıristiyan Kilisesi Markunilik, İstanbul: Verka yayınları, 2003.
- ŞENEI Onur, ATA Yasemin, Türkiye'de Protestan müziği: İzmir Buca Baptist Kilisesi Örneğinde Müzik ve İbadet, Uluslararası sosyal araştırma dergisi, Cilt. 7, Say. 32.
- ŞİMŞEK Tacettin, İsevilikten Hristiyanlığa, Ekin yayınları, İstanbul, 2005.
- ŞLIMOVA G. E., Religioznie Obiyedenie v Kazakistan, Astana , 2013.
- ŞUBAYEV N. H. Kazakistan Din İster Agenttigi, Din jane Kazirgi zaman II, Astana, 2014,
- TACİBAYEV Raşit, Kazakistan'da İslam dinine yönelik devlet politikası, Orta Asya'da İslam, Ahmet Yesevi Üniversitesi,
- TANERİ Aydın, Harezmsahlr, Diyanet Vakfı yayınları, Ankara, 1993.
- TANYU Hikmet Yehova Şahitleri, Diyanet işler Başkanlığı yayınları, Elif Matbaacılık Ankara.
- TAŞTAN Abdulvahap, Orta Asya'da Nesturilik, Kayseri, 2003.
- TOGAN A. Zeki Veli, Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın tarihi, Enderun Kitapevi, İstanbul, 1981.
- TOGAN Zeki Veli, Türkistan, Enderun kitabevi, İstanbul,1981.
- TOGAN Zeki Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- TROFİMOV F., Religiznie Obidenenya Severo – Kazahstanskii oblasti, Petropavlosk, 2016.
- TURAN Osman, Selçuklular ve İslamiyet, İstanbul, 1971.
- TURAN Süleyman, Misyonerlik Trendleri ve Stratejileri, Ankara: STS yayınları, 2014.

TÜRKİYE Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1998.

TÜRKLER Ansiklopedisi, Türk tarih Kurumu, Yeni Türkiye yayınları, Ankara: 2002.

UTEBAYEVA Dinara, Kazakistan'da Misyonerlik, Almatı, 2017.

VSEHB, istoriya Evangelских Hristyan Baptistov v SSSR, Moskova, 1987.

WORD WATCH RESERCH, Kazakhstan: Country Dossier, OpenDoors International, 2018.

YAKUBOVSKİY A. Yu., Altın Ordu ve Çöküşü, Milli eğitim basın evi, Ankara, 1976.

YALÇINKAYA Alaeddin, Sömürgecilik, Pan – İslamizm ışığında Türkistan, Lalezar yayınları, Ankara, 2006.

YAZICI Nesimi, İlk – Türk İslam devletler tarihi, TDV yayınları, Ankara, 2002.

WEB KAYNAKLAR

http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P980000900_

<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000483>

http://din.gov.kz/kaz/religioznye_obedineniya/?cid=0&rid=1794

<http://e-history.kz/kz/contents/view/687>

<http://e-history.kz/ru/contents/view/686>

<http://kazislam.kz/qazaqstandagy-islam/ishki-kategoriyalar/islam-zh-nindegi-zertteuler/item/354-eislam>

<http://kazislam.kz/qazaqstan-musylmandary-dini-basqarmasy/item/805-eIslam>

<http://kazislam.kz/qazaqstan-musylmandary-dini-basqarmasy/item/804-eIslam>

<http://kazislam.kz/qazaqstan-musylmandary-dini-basqarmasy/item/812-eIslam>

<http://kz.icatholic.ru/1048108910901086108810801103.html>

<http://mazhab.kz/kk/maqalalar/islam-tarihy/algashqy-turik-islam-memleketi-qarahandyqtar-dairindegi>

<http://mckr.kz/ru/религии-в-казахстане/buddizm>

<http://mckr.kz/ru/религии-в-казахстане/buddizm>

<http://turkistan.ru/kul-tura-i-traditscii/religiya-kazahstana/sovremennyi-buddizm-kazahstana.html>

<http://www.adventist.su/church/address/country/Kazakhstan.html>

http://www.akorda.kz/kz/events/international_community/foreign_visits/elbasy-serbiya-patriarhy-irineimen-kezdesti

<http://www.aktobegazeti.kz/?p=38366>

<http://www.constitution.kz/kaz/> Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Almatı,

<http://www.patriarchia.ru/db/text/220922.html>

<http://www.patriarchia.ru/db/text/220922.html>

<https://baq.kz/kk/news/bilik-zhane-bukara/kazakstanda-kansha-etnos-bar-27525>

<https://egemen.kz/article/157752-alemdik-zhane-dasturli-dinder-liderlerinh-vi-sezi-astanada-oetedi>

<https://egemen.kz/article/kazakstan-respublikasy-bilim-zhane-gylym-ministriginin-buyrygy>

<https://kaz.nur.kz/864277-shyghys-qazaqstanda-oqushylar-dini-kozq.html>

https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_azattyq_guide_to_religious_minorities_of_the_country/24385590.html

https://www.azattyq.org/a/kazakhstan_baptists/27268952.html

<https://www.mormonnews.kz/%D1%84%D0%B0%D0%BA%D1%82%D1%8B-%D0%B8-c%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

<https://zhasalash.kz/8266/>

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Amanzhol KHAVDOLDOY
Tez Adı	Kazakistan'da Bağımsızlık sonrası Dinler ve Protestan Misyonerliği
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimler
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Doç. Dr. Bülent ŞENAY
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : //2019

İmza :